

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMLI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI**

**“O'zbekiston demokratik jamiyat qurish
nazariyasi va amaliyoti” kafedrası**

**“OCHIQ AXBOROT TIZIMLARIDA AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIK”
kursidan**

MA`RUZA MATNI

Andijon – 2009

**“OCHIQ AXBOROT TIZIMLARIDA AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIK” KURSIDAN
DARS SOATLARI TAQSIMOTI**

Ma`ruza: 20 soat

Seminar: 16 soat

№	Mavzuning nomi	Ma`ruza soati	Seminar soati
1	1-ma`ruza. Kursning predmeti va vazifalari. Asosiy tushunchalar va tamoyillar.	2	2
2	2-ma`ruza. Axborot va jamiyat taraqqiyoti.	2	2
3	3-ma`ruza. Axborot sohasida globallashuv. Ochiq axborot tizimlarining xususiyatlari.	2	2
4	4-ma`ruza. Shaxs, jamiyat va davlatning axborot- psixologik xavfsizligidagi manbalar va ularning turlari.	2	2
5	5-ma`ruza. Ommaviy axborot vositalari va axborot qarama qarshiligi	2	2
6	6-ma`ruza. Axborot sohasida milliy xavfsizlikni taminlash tizimining mohiyati va unsurlari	2	2
7	7-ma`ruza. Axborot-psihologik xavfsizlikni ta`minlashning vazifalari, asosiy faoliyat yo`nalishlari va uslublari	2	2
8	8-ma`ruza. Ochiq ommaviy axborot tizimi sharoitida shaxsninig psihologik o`zini himoyalashi	2	2
9	9-ma`ruza. Jamoatchilik fikri va jamiyat axborot psihologik xavfsizligini ta`minlash	2	
10	10-ma`ruza. O`zbekiston ommaviy axborot vositalari va jamiyat psihologik xavfsizligini ta`minlash	2	
	Jami:	20	16

1-maruza. Ochiq axborot tizimlarida axboriy-psixologik havfsizlik

Kirish

1. Kursning maqsad va vazifasi.
2. Asosiy tushuncha va terminlar.
3. Kursning tuzilishi.

1. Hozirgi vaqtda deyarli barcha davlatlar ahborot sohasi tadrijiy rivojlanishi va turli hil tazyiklar mavjud bo'lgan sharoitlarda uning amal qilishi uchun shart-sharoitlar yaratish bo'yicha faoliyatni kuchaytirdilar. Shuning uchun 21 - asrni ahborot texnologiyalari asri deb bejiz aytmayaptilar. Bu manoda Akinavada 2000 yil 22 iyulda jahonning rivojlangan 8 mamlakati tomonidan imzolangan global ahborot jamiyati hartiyaesini eslash maqsadga muvofikdir. Mazkur hartiya yangi asrdagi jahon hamjamiyati rivojlanishining muhim omili bo'lib ahborot -kommunikatsiya texnologiyalari hisoblanishidan yaqqol dalolat beradi. Ilmiy texnika taraqqiyoti insoniyat va jamiyat moddiy ehtiyojlarini qo'shirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratdi. Yangi yuqori texnologiyalar jamiyat a'zolari turmushini istalgan mahsulot bilan ta'minlashga sanoat xizmat sohasini jadal rivojlantirish uchun shart -sharoit yaratish imkonini beradi. Ahborot yaratish va tarqatish sohdsida ham ilgari ko'z ko'rib quloq eshitmagan sur'at va ko'lamga erishildi.

Kishilar o'rtasida xabar etkazishni ta'minlashga qobil hisoblash texnikasi, axboriy aloqa tizimi, internet tizimi, shuningdek boshqa ahborot texnologiyalari inson va jamiyat hayoti vafaoliyatida ahborotning ahamniyatini keskin oshiribubordi. Hozirgi kunda ijtimoiy-texnikaviy rivojlanish bilan ijtimoiy-siyosiy rivojlanish o'rtasida mutanosiblik mavjud bo'lgan jamiyatgina har tomonlama uyg'un rivojlanishi mumkin. Shuning uchun har qanday jamiyat o'zining ijtimoiy, iqtisodiy. Siyosiy va boshqa ahborotga bo'lgan talab hamda ehtiyojini to'liqroq qondirishga intiladi. Yuqorida aytib o'tilganidek, bugunga kelib ilmiy-texnikaviy, ishlab chiqarish, ijtimoiy rivojlanishning miqyos mazkur sohalarida to'plangan va almashinayotgan ahbotrotlar, ularning almashinish sur'ati va o'zlashtirilish tezligi bilan belgilanadi.

Glaballashayotgan dunyoda ahborot halqlararo va davlatlararo munosabatlarda katga ahamiyat kasb etadi. Ya'ni u jahon hamjamiyati hayotida ham ijobiyham salbiy kuch sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Shu ma'noda texnikaviy-texnologik sohada katta imkoniyatga ega bo'lgan mamlakatlar qulay sharoitga ega bo'ladilar. Mana shu ustunlik tufayli ular o'z shahsiy manfaatlariga moe keluvchi kddriyatlarini, nuqtai-nazarlarni. goyalarni, fikrlarni ilgari surishlari mumkin va surmokdalar ham. Shunga kura ko'pgina davlatlarda glaballashuvga karshi harakatlar yuzaga kelmokda, bular yagona jahon uygunlashgan ahborot maydonini tuzishni rad etmoqtsalar. Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlash joizki, glaballashuvga karshi harakatning o'zi tobora global harakat tusini olmokda. Zamonamizning o'ziga hos jihatlaridan bo'lib, har kanday mahalliy hodisa yoki voqea zamonaviy ahborot texnologiyalari tufayli global hodisa yoki volqeagaaylanmakda. Masalan, 2000 yil 11 sentyabrda N'yu Yorkda yuzbergan voqea, Levan tuprogidagi harbiy harakatlar, Frantsiyadagi yoshlarning chiqishlari, u yoki bu mamlakatdagi saylovlar, avia halokat, tabiiy ofat, terrorchilik harakati va boshqa shunga o'hshash voqea va hodisalar buning yorqin dalili bo'ladi.

Jahon miqyosida kezib yuruvchi bunday ahborotlar muayyan davlat manfaatlariga ta'sir etmay qolmaydi. Bu faqat shu ahborot tarqaladigan alohida olingan bir mamlakatdagi ijtimoiy, siyosiy va jarayonlardan darak berishi bilangina emas, balki boshqa mamlakatlarning mazkur xabarlar haqida hech narsa aytilmagan auditoriyasi bularni o'z davlatidagi holatga qiyoslashi bilan ham mazkur mamlakat manfaatlariga ham ta'sir etadi. Shu sababli davlatlar, hukumatlar o'rtasida ayrim kelishmovchiliklar vakti-vakti bilan yuzaga chiqibturishi mumkin. Bunda kim haq yoki kim nohaq ekanligini aniklash har doim ham oson bo'lavermaydi.

Bular barchasi ahborot jarayonlarining globallashuvi bilan borliq muammolar dolzarbligini yanabir karra ta'kidlaydi. Ammo mazkur muammolar tufayli ahborot ishlab-chiqarish va tarqatish

imkoniyatlar tengsizligi paydo bo'ladi. Bu ob'ektiv vaziyatni shunday deb kabul qilmok kerak. Mamlakatlar bu boradigi o'z ustunliklarini shahsiy manfaatlarida foydalanishlari boshqa gap. Mana shunday vaqtda munosatlarda keskinlik yuzaga keladi, u kup hollarda ahboriy kurashga yoki boshqacha qilib aytganda psixologik urushga aylanib ketadi.

Ochiq axborot tizimlarida axboriy-psihologik havfsizlikni ta'minlash hozirgi kunning dolzarb talabidir. Har bir davlat buning ustida bosh qotirmoqda. Bu jahondagi yangi geosiyosiy taqsimot, yangi mintaqaviy nizolarning yuzaga kelishi, millatchilik, shovinizm, din niqobidagi ekstremizm, ekologik halokatning tahdidi kuchayishi, spid, parranda gripi va boshqa yuqumli kasalliklarning tarqalishi bilan bogliqdir.

Yuqorida kayd etilganlarning barchasi O'zbekiston Respublikasi uchun ham mazkur muammolar muhim ekanligini alohida ta'kid etadi. Buning dolzarbligi davlatimiz uchun milliy mustaqillikni yanada mustahkamlash, iktisod va bozor munosabatlarini tadrijiy rivojlanishini ta'minlash, ijtimoiy islohatlarni chuqurlashtirishda yaqqol ko'rinadi. Bunda kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish, milliy an'analarni hayotga qaytarish, murosasozlikni tarbiyalash ham katta ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, mustakil dunyo qarashga ega ma'lumotli kishilargina turli hil talqindagi tazyiklarga ruhan barkaror karshilik ko'rsata oladilar. Bu birinchidan. Ikkinchidan, mana shunday kishilargina tegishli muhit yaratishlari va milliy goyalarning dargalari hisoblanadi.

2. Mana shuning uchun ham mazkur muammolarni o'rganishda axborotning shakli va mohiyati; axborot havfsizligini ta'minlash; ochiq axborot tizimlarining o'ziga hosligi; shaxs, jamiyat va davlat axboriy- psihologik havfsizligini ta'minlash manbalari va turlari; axborot sohasidagi milliy havfsizlikni ta'minlashning ahamiyati va tamoyillari; OAV va axboriy karama-qarshilik; axboriy-psihologik havfsizlikni ta'minlashda asosiy yo'nalish va usullari; ochiq axborot tizimlarda shaxsning o'z-o'zini himoya qilishi; jamoatchilik fikri va jamiyat axboriy-psihologik havfsizligi; O'zbekiston OAV lari va jamiyatning psihologik havfsizligi kabi mavzularni oydinlashtirishi talab etiladi.

Yuqorida sanab o'tilgan mavzularni o'rganishda axborot, axboriy havfsizlik, milliy manfaatlar, axborot sohasidagi milliy manfaatlarga bo'lgan havf, manbalari, jamoatchilik fikri, ochiq axborot tizimlari, glaballashuv, axboriy qarama-qarshilik, axboriy-psihologik kurash, OAV lari, onglilik, idroklash, aks ettirish manikulyat siya qilish, psihologik ko'poruvchilik, ijtimoiy targibot, jamoatchilik ongi, insonni hufiyona boshqarish va boshqalarga alohida e'tibor qaratish joiz.

Psihologiya, sotsiologiya, falsafa, OAV nazariyalaridan olingan bu tushuncha va terminlar fanni chuqurroq tushunishga, uning asosiy mazmunini, usullari va yo'sinlarini, ya'ni ochiq axborot tizimlarida foydalanayotgan usullarni idrok etishga, demak, ijobiy goyalarni salbiy goyalardan farqlay olishga ko'maklashadi. Ma'lumki, har qanday dalil, hodisa yoki voqea turlicha talqin etilishi mumkin, shunga bogliq tarzda auditoriya tomonidan qabul etilishi ham mumkin. Shuning uchun avval boshidanoq, tushunchaviy apparatni belgilab olish, uni sharhlash lozim, shundan kelib chiqqan holda biror hadisa yoki voqeani biz qanday idrok etishimiz va talqinimizni berishimiz darkor.

Jamoatchilik fikri, bu hozirgi payt uchun dolzarb bo'lgan turmush muammolariga kishilarning munosabatini ifoda etuvchi ijtimoiy ong shaklidir. Aslida tezkor bo'lgan ongning bu shakli yuqori darajada jamiyat turli institutlari tomonidan ko'rsatilaetgan ta'sir ostidadir, demak, bu manikulyativ ta'sirga ham chalingandir.

Jamoatchilik fikrini manikulyat siya qilish (chalgitish) muayyan maqsadni ko'zlab amalga oshiriladi. Bunda chalgitish (manikulyat siya) qilish tushunchasining nisbiyligi haqida aytib o'tish kerak, chunki istalgan tomon jamoatchilik fikriga har qanday ta'sirni chalgitish (manikulyat siya) deya baholashi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash joizki, holzirgi jamiyatda yagona bo'lgan ijtimoiy fikr ehtimoldan yiroqdir. Demokratiyaning tamoyillaridan biri mana shudir.

Kursning predmeta bo'lib, auditoriyada ochiq axborot tizimlarida aylanuvchi axborotlarni bohalashga psihologik immenitut va ongli ravishda oqilona yondashishni tarbiyalash maksadida ochikaxborot tizimlaridagi dolzarb axboriy psihologik havfsizlik muammolarini idrok etish hisoblanadi. Mazkur muammoning muhimligini yana yuqori tehnologik kommunikatsiya vositalari amalkilayotgan

sharoitlarda ayrim kishilar, jamiyat davlat, jahon hamjamiyati hulq-atvori va harakatinim hatto birgina axborot kanali yordamida boshqarishni amalga oshirishning ulqan imkoniyati paydo bo'lganligi bilan izohlash mumkin. To'fon, asteroidlar yaqinlashib kelayotgani haqidagi birgina habarni yodga olaylik, bular sayyoramizga kanday zarar etkazishi, hatto undagi hayotni barbod qilishlari mumkin. Lekin bunday hodisalar tez-tez yuzberib turmaydi. Bulardan o'z manfaatlari yo'lida foydalanish mumkin emas. Bir yoki bir guruh mamlakatlarnng milliy manfaatlari haqida so'z borsa, bu boshkd gap. Bunday holatda manfaatdor mamlakat zarur natijaga ega bo'lish uchun intilib, ham mamlakat ichkarisida ham halqaro maydonda axboriy tadbir o'tkazadi.

Bugungi kunga kelib, iqtisodiy, siyosiy va boshqa maqsadlarga erishish uchun harbiy ustunlik yoki kuchning o'zi etarli emas. Raqib tomonga axboriy- psihologik tazyiq o'tkazish ham zarur bo'ladi. Iroqqa qarshi birinchi harbiy harakatlar vaqtida ham, ikkinchisida ham shunday bo'lgan edi. Sovet Ittifoqi parchalangandan so'ng ayrim davlatlardagi (rangli inqiloblar) vakggida ham shunday holat kuzatilgan edi. Afsuski, bu hol bizning zamonamizda halqaro munosabatlarning ko'rinishlaridan biriga aylanmokda. Shuning uchun ruhiy tazyiq o'tkazishni minimum darajaga keltirish uchun hozirda biror jamiyatga ta'sir o'tkazish maqsadida foydalanilayotgan shakl, usul va yo'sinlarni o'rganish shunday ta'sirga uchrashi mumkin bo'lgan ayrim davlatlar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi uchun ham nihoyatda muhimdir. Auditoriya u yoki bu axborotdan qanday maqsad kuzlangani, kimning manfaatiga hizmat qilishini aniq belgilashni o'rganish talab etiladi.

Ijtimoiy ong ayrim ijtimoiy guruhlar, butun jamiyat turmushi va ongingning namoyon bo'lish shaklidir. Ijtimoiy ongning mavjud bo'lish shakllari bo'lib, siyosiy g'oyalar, huquq, falsafa, ahloq, din, fan, estetika va b. hisoblanadi. Afsuski, ma'lumotnoma va mahsus adabiyotlarda ijtimoiy ongga ak'analar, odatlar, turli marosimlar, turmush tarzimi, alohida-alohida yoki birgalikda bu qadriyatlar barchasi birgalikda ko'proq ta'sir o'tkazishi haqida lom-mim deyilmaydi. Vaholanki, bular oqibat natijada har bir kishining, etnos, elat va millatning o'zligi (mentaliteti) ni belgilaydi.

Axborot moddiy dunyoning organizmda yoki organizmlar jamoasida aks etgan hamda ular tomonidan atrof -muhit o'zgarishlariga moslashish uchun foydalaniladigan moddiy dunyo ob'ektlarining aksidir. U ma'lumotlar, habarlar shaklida namoyon bo'ladi. Ma'lumotlar moddiy dunyo ob'ektlari organizatssiyasi aksi natijasida hosil bo'ladi. Habarlar esa boshqa organizmlarga habar etkazish uchun yuzaga keladi. Ochiq axborot tizimlarida «habar» termini kishilar, ijtimoiy guruhlar, umuman jamiyat qurshab turgan olamda mo'ljal topa bilishi uchun ijtimoiy ahamiyatga ega habar ma'no ifodasini beradi. Shuningdsk, muayyan jamiyat ijtimoiy tabiati belgilab beradigan ma'naviy qadriyatlarni qaror topdirish uchun hizmat kiladi. Milliy manfaatlar, bu- davlat tomonidan tan olingan hamda shaxs, jamiyat va davlat ijtimoiy manfaatlarining huquqiy jihatdan ta'minlangan mutanosiblashgan majmuidir. Bularni amalga oshirish muayyan tarihiy sharoitda milliatning mavjudligi, havfsizligi va kafolati hisoblanadi.

O'zini namoyon eta bilishlik, jamiyat ishlarida qatnashishlik, etnik o'ziga hoslikni saqlash shaxsiy ehtiyojlarning namoyon bo'lishi - shaxsning ijtimoiy manfaatlaridir.

Jamiyat manfaatlari jamiyat rivojlanishidagi kuchli ziddiyatlarni hal etishda, milliy o'ziga hoslikni salashda namoyon bo'ladigan jamiyat ehtiyoji hisoblanadi.

Davlat manfaati bo'lib, jamiyat ishlarini boshqarishni sifatli amalga oshirishga, milliy o'ziga chosl ikni saqlashga bo'lgan davlat ehtiyojining namoyon bo'lishi hisoblanadi.

Milliy axboriy havfsizlik tushunchasi har bir insonning, jamiyat va davlatning havfsizligini o'z ichiga oladi. Har bir inson havfsizligi deganda unga shahe sifatidla zarar etkazish mumkin emasligi tushiniladi, uning ijtimoiy faoliyati olayotgan axborotlarni idrok etishga va boshqa insonlar bila» axboriy o'zaro aloqaga kup jihatdan bogliqdir.

Jamiyatning axboriy havfsizligi uning ma'naviy, iktisodiy, siyosiy sohalariga, madaniy qadriyatlariga, insonlar hulq-atvorini ijtimoiy tartibga soluvchilarga , axborot infra tuzilmalariga va bular yordamiga uzatilayotgan habarlarga zarar etkazish mumkin emasligidan iboratdir.

Davlatning axboriy havfsizligi predmeti axborot va jamiyat axborot infra tuzilmalaridan tashkil topgan jamiyat ishlarini boshqarishni bajarish bo'yicha davlat faoliyatiga zarar etkazish mumkin emasligidan iborat.

Tazyiq bu o'zaro munosabatlar ob'ektlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni ob'ektlardan birining yomonlashuvi tomoniga kuch bilan o'zgartirish kiritish maqsadida zarar etkazish yo'li bilan hal etish usulidir.

Milliy manfaatlarga tazyik deganda mamlakat milliy manfaatlarini amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi milliy qadriyatlar va milliy turmush tarziga havf tugdiruvchi shart-sharoitlar majmui tushiniladi. Informatsiya sohasidagi milliy manfaatlarga tazyiq deganda axborot sohasida va manfaatlarni amalga oshirish bo'yicha faoliyatda milliy manfaatlar ob'ektlariga zarar etkazish havfini tugdiruvchi shart-sharoitlar majmui anglashiladi. Ya'ni axboriy faoliyat sohasida inson va fuqaro huquqiy mavqeini amalga oshirishga, axborotlar, axboriy infra tuzilmaga, shuningdek, mazkur ob'ektlar bilan bog'liq milliy manfaatlarni amalga oshirish bo'yicha faoliyatga zarar etkazish tazyiqidir.

Axborot sohasida shaxs va jamiyat manfaatlariga tazyiq manbalari deganda inson va fuqaroning ochiq axborotga ega bo'lishi, qonun bilan taqiqlanmagan faoliyatni amalga oshirishni foydalanishga bo'lgan huquqini cheklash tushuniladi. Bular esa shaxsiy xavfsizlik ma'naviy va aqliy rivojlanishni ta'minlovchi axborotlar hisoblanadi. Bundan tashqari individual, «virtual axborot» maydonini, uning ruxiy faoliyatiga ta'sir etish texnologiyalaridan foydalanish imkonini shakllantirish hisobiga jamoatchilik ongini chalkashtirish imkonini kengaytirish shaxsning manfaatlariga bo'lgan eng xavfli tajovuz hisoblanadi.

Axborot tizimini va aloqa tarmoklarini, jamiyat xayotini ta'minlovchi o'ta muhim infra tuzilmani murakkablashtirish axborot sohasidagi jamiyat manfaatlariga bo'lgan tazyiq manbalaridan biri hisoblanadi.

Bu tazyiklar atayin yoki tushunmasdan amalga oshirilishi mumkin. Bundan tashqari ular texnikaning va prafammaviy ta'minotning xatosi yoki ishlamay qolishi tufayli, jinoyatchi to'dalar bki unsurlar tomonidan mazkur infratuzilmaga zararli ta'sir sifatida namoen bo'lishi mumkin.

Yana bir tazyiq manbai bo'lib, OAVlarning mulkdorlar uncha katta bo'lmagan guruhi qo'lida to'planishi hisoblanadi. Bular tazyiqi ostida ijtimoiy ahamiyatga molik biror hodisa soxtalashtirilishi hamda jamoatchilik fikri chalg'itilishi mumkin, shuningdek, yot qadriyatlarni tiqishtirish yo'li bilan jamiyat ahloqiy zaminiga putur etkazish mumkin.

«Axboriy qurol» ni tarqatish va bu sohada «qurollanish poygasi» ni kuchaytirish ham axborot sohasidagi davlat manfaatlari uchun xavf manbai hisoblanadi. Bunday xavflar davlat siri hisoblangan, boshqa maxfiy axborotlardan iborat bo'lgan ma'lumotlarga qonunga xilof tarzda ega bo'lishdan iboratdir. Ma'lumki, bularning oshkor bo'lishi shubhasiz, davlat manfaatlariga zarar etkazadi.

Ochiq axborot tizimlari bo'lib axborot agentliklari, gazetalar, jurnallar, jurnal tarzidagi nashrlar, boshqa nashr mahsulotlar, radio, televidenie, audio va vedio mahsulotlar hisoblanadi. Internet, matbuot xizmati, jamoatchilik bilan aloqalar, davlat, jamoatchilik va boshqa tashkilotlar va muassasalar, reklama agentliklari bo'yicha tuzilmalar ham shular jumlasidandir.

OAV lari bo'lib, vaqtli matbuot, axborot tarqatishning audio video vositalari, axborot agentliklari, internet- jurnalistika hisoblanadi. OAV ochiq axborot tizimining muhim asosiy qismini tashkil etadi.

Axboriy qarama-qarshilik, bu- auditoriyaga atrof dunyodagi biror hodisaga nisbatan munosabatda bo'lishga o'z qarashlari, fikrini tiqishtirish hamda qarshi tomon goyasi va nuqtai-nazarini inkor etish roli bilan ta'sir etishga intilishdir.

Axboriy- psixologik kurash, bu- boshqa mamlakat yoki mamlakatlar guruhida mavjud ijtimoiy tuzimni bo'shashtirish, jamiyat axloqini izdan chiqarish, rivojlanish milliy programmasiga putur etkazish, shuningdek o'z qadriyatlari va turmush-tarzini to'gridan- to'gri eksport qilish maqsadida axborot xizmati va qo'poruvchilik bilan shugullanuvchi xizmatlarni o'zaro xamkorligidir.

Qo'yilgan topshiriq - individning e'tibor qaratishiga, munosabat bildirishiga, jumladan kelayotgan axborotga ham psixologik jixatdan tayyor ekanligi hamdir. Psixologik jixatdan topshiriq u yoki bu qarorga kelish yo'lida shakllanadi. Bunda konkret xolat bilan unga bogliq bo'lgan turli faktorlar xisobga olinadi.

Omma ongiga u yoki bu qadriyatlarni psixologik jixatdan ta'sir ko'rsatishida axboriy vositalardan foydalanish - axborot manipulyatsiyasi, axborotni ishlatib maqsadga erishishdir. Ko'pchilik bunda o'zi anglamagan holda, hatto o'zlarining manfaatlariga zid bo'lsa ham ta'sir qilish manbaiga, ob'ektiga aylanganlarini bilmaydilar.

4. "Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik." kursi 54 (20-ma'ruza, 20-seminar, 10-mustaqil ta'lim va 4-referat uchun) soatga mo'ljallangan bo'lib kurs yakunida tinglovchilar tomonidan referat yozish uni ximoya etish va test sinovlaridan o'tish mo'ljallangan. Test sinovlari 100 ballik tizim bo'yicha baholanish, referat uchun 20 ballgacha va test sinovlariga 80 ballgacha qo'yish mo'ljallangan. Umumiy bali 75 va undan yuqori bo'lgan tinglovchilar sertifikat beriladi, qolganlar ma'lumotnoma beriladi.

2-maruza: Axborot va jamiyat taraqqiyoti

Reja:

Informatsion jarayonlar: asosiy tushunchalar talqini.

Axborotlashuv va jamiyat rivoji.

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish-dolzarb vazifa.

Axborot (lotincha «informatio»-tushuntirmoq, bayon etmoq) zamonaviy fan va siyosatning asosiy tushunchalaridan biri; dastlab kishilar tomonidan ogzaki, keyinroq yozma yoki boshqa shakllar uzatilgan ma'lumot; XX asrning o'rtalaridan boshlab insonlararo, inson-avtomat, avtomat-avtomat o'rtasidagi ma'lumot hamda hayvonlar va o'simliklardagi signal almashinuvi, hujayrada hujayraga muayyan belgilarning uzatilishi va shu kabilarni anglati boshlagan.

Ijtimoiy hayotga tatbiqan axborot-kishilar, predmetlar, faktlar, hodisalar, jarayonlar va shu kabilar haqidagi ma'lumot (ma'lumotlar majmui)ni anglatadi.

Axborotlashtirish-axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish hisobiga fukarolar, davlat hokimiyati va o'z-o'zini boshqarish organlari, tashkilotlar va jamoat birlashmalarining axborot sohasidagi ehtiyojlarini qondirish, huquqlarini ro'yobga chiqarish maqsadida optimal sharoitlarni yaratish uchun tashkil etiladigan ijtimoiy-iktisodiy va ilmiy-texnik jarayonlar majmui.

Informatsion jarayonlar-axborotni qidirish, yigish, kayta ishlash, to'plash, saqlash va tarqatish jarayoni.

Axborot tizimi (informatsion sistema)-informatsion jarayonlarni amalga oshiruvchi tartibga solingan hujjatlar hamda axborot texnologiyalari majmui.

Axborot resurslari-muayyan (kutubhona, arhiv, fond, ma'lumotlar banki kabi) axborot tizimlaridagi alohida hujjatlar va hujjatlar majmui.

Ijtimoiy-siyosiy axborot- ijtimoiy va siyosiy hayot borasida jamiyat a'zolari, ijtimoiy guruhlar, siyosiy tashkilotlar o'rtasida almashinuv predmeti hisoblangan va ular o'z faoliyatida foydalanadigan bilimlar, ma'lumotlar va habarlar majmui.

Ijtimoiy-siyosiy axborotlar insonlar o'rtasidagi aloqalar, siyosiy jarayonlar, jamiyatni boshqarish, ilmiy, o'quv va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, targibot va tashviqotni amalga oshirishda tobora muhim va ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

To'raligi, asoslanganligi va ishonchliligi muhim ahamiyat kasb etadigan ijtimoiy-siyosiy axborotlarni ishlab chiqishda fan, ularni tarqatishda OAV muhim rol o'ynaydi.

Axborot madaniyati texnik-tehnologik va ijtimoiy-madaniy jihatlariga ega. Texnik-tehnologik jihatdai axborot madaniyati axborotni olish, kayta ishlash, saqlash va etkazib berishga hizmat qiladigan texnik-axborot vositalari va ulardan oqilona foydalanish usullari haqidagi bilimlar tizimini anglatadi.

Ijtimoiy-madaniy ma'noda axborot madaniyati insonning muayyan ma'naviy-ahloqiy, siyosiy, huquqiy va estetik qadriyatlarni o'zlashtirgan holda axborot maydonida hayotiy faoliyat ko'rsatishini anglatadi.

Axborot iste'moli madaniyati (O'zMU tadqiqotchisi U.Qo'shaev tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan tushuncha) axborot dunyosidan ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiluvchi ma'lumotlarni saralab olish borasidagi bilimlar, qobiliyat va malakani o'zida ifoda etadi.

Axborotlashgan jamiyat-kishilik jamiyati rivojlanishining hozirgi bosqichida shakllanayotgan va ijtimoiy hayotning barcha sohalarida axborot hamda informatikadan oqilona foydalanishga asoslangan sifatli holatini tavsiflovchi tushuncha.

Axborotlashgan jamiyat nazariyasi asoschilari ijtimoiy rivojlanishni «bosqichlar almashinuvi» nuqtai nazaridan qaragan holda, uning shakllanishini qishloq ho'jaligi, sanoat va xizmatlar iqtisodiyotidan keyin paydo bo'lgan iqtisodiyotning to'rtinchi - "axborot sektori" yuzaga kslishi bilan boglaydilar.

Ularning fikriga kura, industrial jamiyatning asosi bo'lgan kapital va mehnat axborotlashgan jamiyatda o'z o'rnini axborot va bilimga bo'shatib beradi.

2. Axborotlashuv jarayoni jamiyatdagi iqtisodiy hamda ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Garb sotsiologlari fikriga ko'ra, axborotlashgan jamiyat texnika sohasida-ishlab chiqarish, iqtisodiyot, ta'lim va maishiy hayotga axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi; iqtisodiy hayotda-axborotning tovarga aylanishi; ijtimoiy hayotda-axborot turmush, hayot darajasi o'zgarishining asosiy omiliga aylanishi; siyosiy sohada-keng miqyosda fikr almashishga zamin yaratuvchi hilma-hil axborotlarni erkin olishga yo'l ochilishi; madaniyat sohasida-axborot almashinuvi davr ehtiyojlariga javob beradigan normalar va qadriyatlarning shakllanishi bilan harakterlanadi.

Ayni paytda axborotlashgan jamiyat:

- uyda ishlashning kengayishiga, transport harakatining kamayishiga va buning oqibatida tabiatga tushadigan «yuk»ning keskin qisqarishiga olib keladi;

- ish kunining qisqarishi odamlarning uyda ko'proq bo'lishiga va oilaviy muhitning barqaror bo'lishiga zamin yaratadi;

- keyingi yuz yilliklarda kishilar shahar yashash va ishlash uchun ekg qulay makon, degan hulosaga keldilar. Axborotlashuv jarayoni esa, qishloqdan turib ham butun olam bilan muloqot qilish, eng obro'li tashkilotlarda ishlash, shahar aholisi bahramand bo'layotgan madaniyat yutuqlarini istifoda ztish imkoniyatini yaratadi. Bu esa, o'z navbatida nisbatan ssuda va tinch bo'lgan, tabiatga yaqin qishloqlarga qaytish yoki u erda doimiy qolish uchun zamin yaratadi;

- masofaviy ta'lim bilim olishning eng qulay shakliga aylanishi barobarida, aholining keng qatlamlari uchun hatto eng elitar oliy o'quv yurtlari eshiklarining ochilishiga zamin yaratadi. Sodda qilib aytganda, ma'lumotlilik kup darajada insonning hohish-irodasiga borliq bo'lib qoladi.

Ayni paytda, axborotlashuv jarayoni bir qator muammolarniham keltirib chitsaradp.

«Yumshoq erotika»dan tortib "ochiq pornografiya"gacha bo'lgan hodisalar bilan borliq muammolar ana shular jumlasidandir. Bunday holatlarning oldini to'la-to'kis olib bo'lmaydi. Zero, axborot tarmoqlarining uzilishlarsiz ishlashi uning muhim sifatli belgisi hisoblanadi va bu jarayon doimiy takomillashuvni boshdan kechirmokda. Demak, yuqoridagi kabi «muammolar» yo'l iga qanchalik to'siq qo'yilmasin doimo ularni «aylanib» o'tish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Yana bir muammo mualliflik hamda intellektual mulk huquqining buzilishi bilan borliq. Shunday ekan, axborot tarmogida ko'pchilik kura olmaydigan hududlar yuzaga kelishi tabiiy. Bugungi kunda kompaniyalar o'z axborotlarini himoya qilish va ruhsat etilmagan kirishlarning oldini olish uchun katta mablaglar sarflayotgani ham shundan.

Shu bilan birga muayyan axborotlarni yashirishdan tortib, uni noqonuniy ravishda e'lon qilishgacha bo'lgan ko'rinishlarda namoyon bo'ladigan suiiste'molliklar ham kelib chiqishi mumkin.

Axborot turli ijtimoiy qatlamlar, professional va milliy guruhlar vakillarga har hil ta'sir qilishi barobarida uni iste'mol qilish amaliyati turli guruhlarda bir-biridan keskin farq qilishi mumkin. Bu eng avvalo, axborot manbalari miqdori o'rtasidagi farkda namoyon bo'ladi. Masalan, ayrim odamlarda

axborot manbai minimal (televidenie, radio), ayrimlarda esa keng (internet, yangi telekommunikatsiyalar tizimi) bo'lishi mumkin. -

Mutahassislar fikriga kura, bugungi kunda jamiyatda aynan axborotni olish, unga yo'l topish sohasida keskin bo'linish, tabakalashuv sodir bo'lmoqda.

Yoshlar o'zining harakatchanligi va yangilikka ntiluvchiligi hamda bush vaqt resursiga egaligi tufayli yuqori darajada kommunikativ faollik ko'rsatishadi. Boshqa guruhlarda esa, nisbatan passivlik kuzatiladi. Ularga hos bunday hususiyatlar salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Bu birinchi guruh uchun tobora faollashayotgan agressiv siyosiy ta'sirga berilib ketish havfining mavjudligida, ikkinchi guruhning esa, pozitiv mazmunga zga axborotlar ta'siridan tashqarida qolishi bilan belgilanadi.

3. Iqtisodiy, siyosiy, madaniy-ma'rifiy va boshqa sohalaridagi axborotlar ta'sirlashuvi ijtimoiy hayotning mazmunan boyishi, takomillashuvining muhim omili hisoblanadi. Shu nuktai nazardan Karaganda, bugungi kunda axborot almashinuvi insoniyat taraqqiyotining muhim shartiga aylandi deyish mumkin.

O'z davrida ogzaki nutqning paydo bo'lishi bilan axborot uzatish imkoniyatlari kengaygan bo'lsa, bzma nutq rivoji bu borada o'ziga hos yangi bosqichni boshlab bergan edi. Hozirgi fan-tehnika taraqqiyoti, integratsiya va globallashuv sharoitida esa axborot makonida tub sifatiy holat kechmokda. Endiliqda, axborot uzatish nafaqat hilma-hil (radio, televidenie, matbuot, telefon, faks, pochta, Internet va b.) shakllari, balki, o'ta tezkorligi bilan ham jamiyat taraqqiyotining oldingi davrlardagidan farq qiladi. Bunday sharoitda, axborot iste'moli jarayonida ham yangi tendentsiyalar kuzatilmoqda.

"Kimki axborotga ega bo'lsa, u dunyoga egalik qiladi" degan fikrning paydo bo'lishiga ham axborotning yuqoridagi hususiyatlari sabab bo'lgan.

Ijtimoiy makon - bu, ayni vaktida axborot makoni hamdir. Globallashuv sharoitida axborot hajmining kattaligi, ularning zamonaviy tezkor vositalar orqali tarqatilayotgani axborot sohasining ijtimoiy makonning boshqa shakllaridan tubdan farq qilishini ta'minlamoqda. Hususan, zamonaviy ommaviy axborot vositalari (ayniqsa, Internet tizimi) orqali tarqatilayotgan habar va ma'lumotlarga turli siyosiy takiklar, davlat chegaralari to'siq bo'la olmaydi.

Axborot iste'moli ijtimoiy, anikrogi, ma'naviy ehtiyojlarni kondirishga karatilgan hodisadir. Axborot iste'molining xizmatlar iste'molining o'ziga hos shakli hisoblanadi. Ma'lumki, har qanday xizmatni iste'mol qilishdan avval uning sifati, narhi, foydasi, qulayligi va boshqa shu kabi hususiyatlariga e'tibor beriladi. Bu jarayonda, iste'mol qilinaetgan xizmatning talab-taklif hususiyatlari ham inobatga olinadi. Masalan, taklifi kamayib ketgan xizmatlarning iste'mol darajasi yuqori bo'lib, ularga talab kuchayadi. Mazkur hususiyatlar axborot iste'moli jarayoniga ham hosdir. Biroq, ma'naviy ne'mat bo'lgan axborotni iste'mol qilish o'ziga hos tomonlari bilan ham ajralib turishini ta'kidlash joiz. Hususan, axborot konkret shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyat va davlat tomonidan iste'mol qilinadi-ki, mazkur darajalarda iste'mol jarayonlari bir-biridln fark qiladi. Masalan, biroq shaxs uchun qizikarl n bo'lgan ma'lumot, muayyan ijtimoiy qatlam yo'ki guruh uchun ahamiyatsiz bo'lishi mumkin. Shuningdek, axborot makon va zamon hususiyatlariga ham ega. Chunonchi, G'arbda u ta ommabop bo'lgan axborotlar, Sharq halklari tomonidan kam iste'mol qilinishi mumkin. Bundan tashqari, ma'lum bir tarihiy davrda katta kiziqish bilan kutib olingan ma'lumotlar, vaqt utishi bilan odatiy holga aylanishi va ijtimoiy hayotda bu tarzda in'ikos etmasligi mumkin.

Axborot iste'moli, kim tomonidan iste'mol qilinishidan qat'i nazar, qabul qilish, tushunish, talqin etish kabi bir-biri bilan uzviy bogliq bo'lgan bosqichlarda amapga oshadi.

Bugungi kunda, axborot iste'moli jarabni ham o'ziga hos madaniyatni taqozo etmoqda-ki, madaniyatning bunday shakli insoniyat ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismiga aylanishi zarur.

Axborot iste'moli madaniyati globallashuv jarayonlarining xarakterli hususiyatlaridan biri bo'lgan, Internet tarmogi jadal rivojlanib borayotgan hozirgi sharoitda, ayniqsa, muhlm ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun, hozirgi davr kishisi oldida axborot tanlash imkoniyati shu qadar yuqori-ki, uning talabini qondira olmaydigan ma'lumotlar bir zumda qimmatini yo'qotishi aniq. Shu nuqtai nazardan Karaganda, hozirgi davrda axborot iste'moli avvalgilaridan tubdan fark qiladi.

Shubhasiz, zarur axborotlarga ega bo'lishga intilish - davr talabi. Birok, bugungi kunda, shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyat va davlatning o'zi haqida axborotlarni tarkatishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Buning ikki asosiy jihati mavjud. Birinchidan, masalan, Internet tarmog'i imkoniyatlari kengayib borayotgan hozirgi davrda, ulardan mamlakatimizning jahon hamjamiyatida tutgan o'rkini mustahkamlashda keng foydalanish zarur. Chunki, jahonga tanilish uchun nafaqat real dunyoda, balki, axborot dunsi (virtual olam)da ham harakatlar olib borish zarur. Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek, «bu borada ishini to'g'ri tashkil etish uchun Internet tizimidan samarali va oqilona foydalanish, uni o'zimizning ma'lumotlar bilan to'ldirish kerak...bizning zaif tomonimiz shundaki, Internetda Uzbekistan bilan bogliq ma'lumotlar juda kam. Nega deganda, bizda bu jarayonning texnikasi va texnologiyasi talab darajasida emas. Milliy qadriyatlarimiz, tarix va merosimiz, bugungi fan, san'at va adabiyotimizning ekg yahshi namunalarini Internetga kiritish dasturi ishlab chiqilmagan»¹. Ikkinchi muhim jihat shundaki, yurtimiz hayotiga doyr ayrim noholis, tor doiradagi manfaatlardan kelib chiqib tarqatilayotgan ma'lumotlarga javoban axborotlarni global miqyosda targib-tashviq etish tashki axborot hurujlariga qarshi o'ziga hos qalqon vazifasini bajaradi, Bu esa, turli geosiyosiy manfaatlar doirasidagi axborot hurujlari ta'sirini kamaytirish va milliy axborot makoni havfsizligi ta'minlanishining muhim sharti hisoblanadi.

Buning uchun, kishilarda axborot iste'moli madaniyatini yuksak darajada shakllantirishga erishish zarur. Shundagina ma'lumotlarga ko'r-ko'rona ergashish, ularni noto'g'ri talkin etishning oldi olinadi. Eng muhimi esa, axborot iste'moli madaniyatiga ega inson, jamiyat, xalq va millat garazli manfaatlar doirasidagi geoaxborotlar ta'siriga tushib kolmaydi. Albatta, axborot iste'moli madaniyatining shakllanishi murakkab jarayon bo'lib, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tizimli ravishda sa'y-harakatlarni olib borishni taqozo etadi.

Axborot iste'moli madaniyati ham madanniyatning boshqa shakllari kabi bir qator funktsiyalarni bajaradi. Kommunikativ, regulativ (tartibga solish), axborot, aksiologik (baholash) kabi funktsiyalar shular jumlasidandir. Biz tahlil etayotgan muammo doirasida axborot iste'moli madaniyatining aksiologik funktsilsi alohida ahamiyatga ega. Masalan, Internet orqali juda kup ijobiy ma'lumotlar bilan birga, Sharq madaniyatiga, hususan, kishilarimiz hulqu odobiga salbiy ta'sir etuvchi axborotlar ham uzatilayotgani, tabiiyki, kishilarimiz, ayniqsa, yoshlarimiz goyaviy tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish orqaligina bunday ta'sirlarning oldini olish mumkik. Shuningdek, "biz ba'zan G'arb madaniyati to'htovsiz kirib kelayotgani haqida taassuf bilan gapiramiz. Bu shunday kuchli okimki, unga qarshi chiqish juda mushkul. Buning faqat bitta yo'li bor. U ham bo'lsa, Internetga o'zimizga mos bo'lgan ma'lumotlarni o'z vaktida kiritishdan iborat"².

Hamma gap, mazkur muhim resursdan kim va qanday maqsadlarda foydalanishida.

Boshqacha aytganda, tarmoqdan illat qidirish bilan ovvora bo'lmasdan, uning imkoniyatlaridan yurtimiz shon-shuhratini dunyo miqyosida keng yoyish yo'lida foydalanish maksadga muvofiq. Chunki, Internet virtual, ammo, ob'ektiv hodisadir. Uning hayotimizga kirib kelishini nazorat qilib bo'lmaydi. Odamlarimizni Internet tizimidan uzoqroq tutishga intilish emas, balki, undan oqilona foydalanishga o'rgatish, axborot iste'moli madaniyatini yuksaltirishga harakat qilishimiz to'g'ri bo'ladi. Zero, kishilarda axborot iste'moli madaniyati shakllangan bo'lsa, milliy qadriyatlarimizga zid bo'lgan habar, ma'lumotlarni "...baholash paytida, albatta, har bir shaxsning o'z qarashlari, qadriyatlar tizimi muhim rol' o'ynaydi. Lekin, aksariyat hollarda bunday paytda, ayniksa, baholanilayotgan hodisa o'zga madaniyatga tegishli bo'lsa, o'zimiz mansub bo'lgan madaniyat ruhimizga singdirgan qadriyatlar tizimi ustuvor bo'ladi va bugun bo'y-basti bilan o'zligini namoyon qiladi... madaniyatning baholash funktsiyasi tufayli tanlanish sodir bo'ladi, madaniyatdagi barqarorlik, har bir davrdagi ayniqlik, o'ziga hoslik, ayni paytda, davomiylik, vorislik ta'minlanadi.

Shuning uchun, hozirgi davrda aholimiz, ayniqsa yoshlarimizning axborot uzatishning zamonaviy texnikasi va tehnologiyasini mukammal darajada o'zlashtirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun, mamlakatimizda Internetdan foydalanish tizimini yanada rivojlantirish bilan birga, mazkur tarmoqqa milliy manfaatlarimiz aks etgan axborotlarni turli shakl va tillarda kiritib borish zarur. Zero, jamiyatimiz hayotining turli sohalari to'grisida axborot beruvchi ob'ektiv, jozibador ma'lumotlarning Internet sahifalaridan keng o'rin egallashi, O'zbekistonning global axborot makonidagi o'rining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

Karimov I.A. Uzbek xalqi hech qachon, hech kimga karam bo'lmaydi. 13-jild.-T., O'zbekiston. 2005. - B. 301-302

Karimov I.A. Uzbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo'lmaydi. 13-jild.-T.: O'zbekiston. 2005.

Kontseptsiya virtual'ni mirov i nauchnoe poznanie.- SPb.: RHGI, 2000.

Novaya texnokraticheskaya volna na Zapade. -M.: Progress, 1986.

Sibert F.S., Piterson T., Shramm U. Chetire teorii pressi. -M.: 1998.

Harris Dj. Psixologiya massovih kommunikatsiy. -M.: 2001.

Chazov A.V. Tsennosti kak faktor formirovaniya politicheskikh predpochteniy. Politicheskii analiz. SPb.: 2000.

2 Karimov I.A. Uzbekhalki hech kanon, hech kimga qaram bo'lmaydi. 13-jild.-T., O'zbekiston. 2005. -B. 304 ' Shermuhamedov S., Ochidsiev A. Madaniyat va tsivilizatsiya. - Farrona, 2000. - B. 37

3-ma'ruza: Globallashuv, milliy ma'naviyat va axborot tizimlari

XXI asr boshlariga kelib dunyo mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir shu qadar kuchayib ketdiki, bu jarayondan to'la ihtotalanib olgan birorta ham davlat yo'q, deb to'la ishonch bilan aytilish mumkin. Hattoki, halqaro tashkilotlardan uzoqroq turishga intilayotgan, ularga a'zo bo'lishni istamaetgan mamlakatlar ham bu jarayondan mutlaqo chetda emas. Globallashuv shunday jarayonki, undan chetda turaman, degan mamlakatlar uning ta'siriga ko'proq uchrab qolishi mumkin. Bunday g'ayri ixtiyoriy ta'sir esa ko'pincha salbiy bo'ladi.

Globallashuvning turli mamlakatlarga o'tkazayotgan ta'siri ham turlicha. Bu hol dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, axborot, ma'naviy salohiyatlari va siyosati qanday ekani bilan bogliq. Dunyoda yuz berayotgan shiddatli jarayonlarning har bir mamlakatga o'tkazayotgan salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun shu hodisaning mohiyatini chuqurroq anglash, uning xususiyatlarini o'rganish lozim. Bu hodisani chuqur o'rganmay turib unga moslashish, kerak bo'lganda, uning yo'nalishiga tegishli tarzda o'zgartirish mumkin emas. Globallashuv yana shunday jarayonki, uni chuqur o'rganmaslik, undan foydalanish strategiyasi, taktikasi va tehnologiyasini ishlab chiqmaslik mamlakat iqtisodi va madaniyati, ma'naviyatini togdan tushayotgan shiddatli davr oqimiga boshqaruvsiz qayiqni topshirib ko'yish bilan baravar bo'ladi.

Mustakillik davrida mamlakatimiz olimlari o'tkazgan va o'tkazayotgan tadqiqotlarga ko'z yugurtirish bu sohadagi ishlar endi boshlanayotganidan guvohlik beradi. Globallashuvning milliy ma'naviyatga o'tkazadigan ta'siri haqida yozilgan jiddiyroq risola va yirik tadqiqotlar u yokda tursin kichikroq maqolalarni topish ham mushkul. Ilmiy nashrlar va jurnallar, davriy matbuotda mazkur mavzu bo'yicha biz topa olgan ishlarning mikdori ko'llarimiz panjasidan ham oz. Har qanday siyosat, jumladan iqtisodiy siyosat va ma'naviyat sohasidagi siyosat ham ilmiy asosga ega bo'lgandagina muvaffaqiyat keltirishini nazarda tutsak, bu masalada olimlarimiz siyosatchilarimizga etarli ko'mak bera olmayotganini e'tirof etishga to'g'ri keladi. Mamlakatimiz jahon maydonida olib borayotgan siyosat ko'proq Samara va muvaffaqiyat keltirishini istasak. Globallashuvning mohiyati, yo'nalishlari, xususiyatlarini chuqurroq tadqiq va tahlil qilishimiz. shu orqali siyosatchilarimizning to'g'ri yo'l tanlashi va qarorlar qabul qilishi uchun imkoniyat yaratishimiz lozim.

Globallashuvga qisqa ta'rif bermoqchi bo'lsak, uni turli mamlakatlar iqtisodi, madaniyati, ma'naviyati, odamlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlikning kuchayishi deyish mumkin.

Globallashuvga berilgan ta'riflar juda kup. Lekin uning xususiyatlarini to'laroq qamrab olgani bizningcha, frantsuz tadqiqotchisi B.Bandi bergan ta'rif. Unda globallashuv jarayonining uch o'lchovli ekaniga urg'u beriladi:

Globallashuv - muttasil davom etadigan tarixiy jarayon;

Globallashuv - jahonning gomogenlashuvi va universallashtirish jarayoni;

Globallashuv - milliy chegaralarning «yuqilib ketish» jarayoni.

B.Bandi ta'rifida keltirilgan globallashuv o'lchovlarining har uchalasiga nisbatan ham muayyan e'tirozlar bildirish mumkin. Lekin jahonda yuz berayotgan jarayonlarni kuzatsak, ularning har uchovi ham unda mavjud ekanini ko'ramiz.

Globallashuvning mamlakatlar iqtisodiy siyosati va ma'naviyatiga o'tkazishi mumkin bo'lgan ijobiy va salbiy ta'siri Hindistonning mashhur davlat arbobi Mahatma Gandining quyidagi so'zlarida yaxshi ifodalangan: «Men uyimning darvoza va eshiklarini doim mahkam berkitib o'tira olmayman, chunki uyimga toza havo kirib turishi kerak. Shu bilan birga ochilgan eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovol bo'lib uyimni agdar-to'ntar qilib tashlashi, o'zimni (sa) yiqitib yuborishini ham istamayman».

Globallashuvning o'zi murakkab jarayon ekan, uning turli mamlakatlar iqtisodiy, siyosati va ma'naviyatiga o'tkazayotgan ta'siri yana ham murakkab bo'lgani sababli unga nisbatan ham jahonga bir-biriga nisbatan qarama-qarshi bo'lgan ikki guruh: globalistlar va aksilglobalistlar guruhlarini vujudga keldi.

Globallashuv tarafdorlari globalistlar, deb ataladi. Ular orasida davlat arboblari, siyosatdonlar, sanoatchi va biznesmenlar ko'proq uchraydi. Globallashuv muholiflari esa aksilglobalistlar nomini olgan bo'lib ular orasida ko'proq so'l kuchlar, kasaba uyushmalari va yoshlar tashkilotining vakillari bor. MDH hududida aksilglobalistlar Rossiya Federatsiyasi hududida faol harakat olib bormoqdalar. Bu erda ular turli anjumanlar, seminarlar o'tkazish uchun to'planib turdilar.

XX asr o'rtalarida globallashuvning institutsionallashtirish, ya'ni tashkillashtirish kuchaygandan keyin bu jarayonning o'zi ham keskin tezlashdi va kuchaydi, Institutsionallashtirish kuchayganini Butunjahon savdo tashkiloti, Halqaro Valyuta jamgarmasi, Jahon banki, Evropa taraqqiyoti va tiklanish banki ulkan tashkilotlarning vujudga kelgani misolida ham ko'rish mumkin.

Globallashuvning tezlashi va kuchayishiga javob sifatida aksilglobalistlarning faoliyati ham kuchayib ketdi. Ular globallashuvning faqat salbiy oqibatlariga emas, umuman uning o'ziga qarshi chiqib boshladilar. Masalan, Rossiyalik faylasuf va yozuvchi A. Zinov'ev «Aksilglobalizm vektorlari» nomli anjumanda so'zlagan nutqida shunday deydi: «Globallashuv yangi jahon urushidir. U yangi tipdagi jahon urushi. Bu urushda tirik kolonizatsiya qarshilik ko'rsatishdan boshqa yo'lini ko'rmayapman. Faqat qarshilik!», - degan edi.

«Aksilglobalizm vektorlari» anjumanidagi yana bir ma'ruzachi A. Parshev esa globallashuvga quyidagicha ta'rif beradi: «Aslida globallashuvning asosiy mazmuni boshqa mamlakatlarda ishlab chiqarilgan mahsulotning qo'shimcha qiymatini, dunyodagi asosiy zahiralarini o'zlashtirishdan iborat»².

Tahlil shuni ko'rsatadiki, globalizm tarafdorlari ham, dushmanlari ham asosiy e'tiborni iqtisodiyot sohasiga qaratishadi. Globallashuvning ma'naviyatga ta'siri va ma'naviy globallashuv masalalari sotsiologiya, falsafa, madaniy antropologiya fanlarida o'zining aksini etarli darajada topganicha yo'q.

Bir maqola doirasida globallashuvning faqatgina eng asosiy jihatlari va yo'nalishlarini ham qamrab olish qiyin. Shuning uchun mazkur makolada globallashuv milliy ma'naviyatga o'tkazayotgan va o'tkazishi mumkin bo'lgan ta'sir haqida fikr yuritamiz.

Ma'naviyatni ham bir uyga qiyoslasak, tashqaridan kirayotgan shamol uy ichidagi narsalarni o'stin-ustin qilib tashlashini hech bir honadon sohibi istamaydi, Huddi shu kabi biz ham yot goyalar, oqimlar va mafkuralar ma'naviyatimizga vayronkor ta'sir o'tkazishiga qarshi himoya choralari

ko'rishimiz tabiiy. Chetdan o'tkaziladigan mafkuraviy ta'sirga qarshi himoya choralari ko'rishdan avval qanday ta'sirlarni ma'qullash lozimu, qandaylarini rad etish kerakligini aniqlab olish lozim. Hozirgi kunda birorta ham milliy ma'naviyat yo'qki, u boshqa halklar ma'naviyatidan to'la ihotalangan bo'lsa. Hatto, Avstraliya chakalakzorlari, Afrika savannalari va Janubiy changalzorlarda turmush kechirayotgan qabilalar ham qo'shni qabilalar va zamonaviy tamaddun ta'sirini o'zida his qilib turadi. "olaversa tarihnı tahlil qilish boshqa halklar ma'naviyatidan bahramand bo'lgan halklar ma'naviyati yuksakliklarga ko'tarilgandan guvohlik beradi.

O'rta Osiyo halqlari madaniyati va ma'naviyati ham Shark va Rarbni tutashtirgan karvon yo'llarida joylashgani sababli ham Shark, ham Farb madaniyatidan bahramand bo'lgan. Muhimi shundaki, halqimiz Garb va Sharq ma'naviyatidan bahramand bo'lib ularning ijobiy tomonlarini o'zlashtiribgııa qolmay, ularga ijodiy yondashib yangi cho'qqılarga ko'tarildi. Bu fikrning tasdigini ma'naviyatning tarkibiy kismlari bo'lgan ilmny bilimlar, diniy e'tiqod, san'at misolida ham ko'rish mumkin. Buni faqat Vatanimiz emas, umumjahon madaniyati tarihidan mustahkam urin egallagan allomalarimiz ijodi misolida ham ko'rish mumkin. Masalan, ana shunday ajdodlarimizdan biri Abu Rayhon Beruniy Hitoy va Hindiston, Yunoniston va Rim falsafasini, tabiiy fanlarini chuqur o'zlashtirgan edi. Hindistonda bo'lgan paytida u hind fani na madaniyatini o'rganar ekan, qadimgi manbalarni o'rganish uchun kadimgi hind tili-sankrigni Pilit lozimligini anglaydi. U sanskritni o'rganishga kirishadi va kiska fursatda uni chuqur o'zlashtiradi. Ėndi qadimgi hind madaniyati va fanini asl manbalardan o'rgana boshlaydn. U shuningdek, yunon va Rim madannyati va fanini o'rganish uchun yunon va lotin tillarini o'zlashtirgan edi.

Jahon madaniyati tarihida chuqur iz qoldirgan Abu Nasr Forobiy ham o'nlab tillarni bilgan va o'nlab halqlar madaniyati va ma'naviyatini chuqur o'rgangan edi. Bunday misollarni juda ko'plab keltirish mumkin. Ėng muhim jihati shundaki, o'sha buyuk ajdodlarimiz jahon halqlari ma'naviyatini o'rganibgina qolmay, ularni chuqur tahlil etishdi, tegishli joylarini rivojlantirib olamshumul kashfiyotlar qilishdi.

Ajdodlarimiz tarihi jahon halqlari ma'naviyatiga hurmat bilan qarash, kerakli joylarini o'rganib, ijodiy rivojlantirish orqaligina ma'naviyat cho'qqisiga erishish mumkinligidan guvohdik beradi. Mening nazarimda bizga hozirgi kunda ana shu ijodiy yondashuv etishmayotganday. Bizga ta'sir o'tkazayotgan yoki ta'sir o'tkazmokchi bo'layotgan goyalarning qay birini qabul qilish va qay birini rad etish lozimligini aniqlash uchun jiddiy tahlil lozim. Ana shunday tahlilni o'tkazish uchun esa ba'zan erinchoqligimiz, ba'zan uquvsizligimiz halaqit bermoqda. Buning oqibatida qabul qilish kerak bo'lgan g'oyalarni rad etish va rad etish lozim bo'ltan goyalarni qabul qilish hollari ham uchrab turibdi.

Shunday g'oyalar borki, ular ochiq chehra bilan eshigimizni taqillatib, kirib keladi. Shunday g'oyalar ham borki, ular ugri kabi kechasi tuynukdan tushishadi.

eshik qoqib keladigan g'oyalar milliy ma'naviyatni boyitishga, rivojlantirishga hizmat qiladi, Chunki, milliy ma'naviyatlar o'zaro ta'sir jarayonida rivojlanadi. Har qanday halq ma'naviyati rivojiga nazar tashlansa uning boshqa halqlar udum va an'analarini o'zlashtirish va moslashtirish orqali rivojlanganini ko'rish mumkin.

Uzbek milliy ma'naviyati ham uzoq va yakindagi qo'shnilarning ilgor an'analarini o'zlashtirish natijasida rivojlanib bordi. Ma'naviyatimizning rivojlanish tarihini kuzatsak, bunga yana bir bor ishonch hosil qilish muki. XX asr boshlaridagi o'zbek madaniyati va ma'naviyati va uning asr ohiridagi holati o'rtasida ancha jiddiy tafovut bor. Bu tafovutni adabiyot, san'at, fan, hatto oddiy yurish-turish va kiyim-kechak sohalarida ham kuzatish mumkin.

XX asr boshida o'zbek adabiyotida dramaturgiya janri hali shakllanmagan edi, demak milliy teatr san'ati to'g'risida so'z ham yuritish mumkin emas edi. Munavvar qori Abdurashidhonov, Mahmudho'ja Behbudiy, Fitrat singari ma'rifatparvarlarning sa'y-harakatlari tufayli dramaturgiya shakllana boshladi va keyinroq teatr san'ati vujudga keldi. O'sha paytlarda teatr san'atini o'zbek millati uchun yot, begona g'oya deb e'lon qilganlar oz emas edi. Dramaturgiya va teatrni rad qilish fakat dahanaki tanqid bilan chegaralanmagan edi. San'atning bu turlarini O'zbekistonga olib kirishga harakat kilayotgan insonlarni

mazah qilish, masharalash, hatto sazoyi qilish o'zlarini milliy ma'naviyat himoyachilari, deyuvcilar tomonidan amalga oshirilgan edi. Hamma narsa uchun oliy hakam hisoblanadigan vaqt esa, teatr san'ati milliy ruhiyatimiz va ma'naviyatimizga yot, deyuvcilarning o'zlari milliy ma'naviyat rivojiga g'ov ekanini ko'rsatdi. Hozirgi kunda har million kishiga hisoblaganda teatrlar soni bo'yicha O'zbekiston dunyodagi eng ilg'or o'rinlardan birini egallaydi va teatr milliy ma'naviyatimizning uzviy qismiga aylangan.

Milliy kiyimlar ham milliy qadriyatlardan biri hisoblanadi. XX asr davomida ana shu qadriyatimizning tadrijini kuzatsak, g'aroyib hodisalarning guvohi bo'lamiz. O'tgan asr boshlarida mahalliy erkaklarning qishki kiyimi telpak, pahtalik chopon, pahtalik shim va etiqdan iborat edi. Yozgi kiyim esa do'ppi, ko'ylak yoki yaktak, oq lozim va shippak yoki kafshdan iborat edi.

O'sha paytlarda Ovrupocha kiyim kiyish, galstuk taqish yoki kostyum va shlyapa kiyish u yoqda tursin, milliy kiyimga ozroq bo'lsa ham o'zgarish kiritishga urinish din peshvolari va milliy o'zlik "himoyachi" lari tomonidan milliy ma'naviyatga tahdid sifatida baholanar edi. Masalan, an'anaviy tarzda tugma qadalmaydigan yaktakka tugma qadash 1918 yil fevral oyida Buhoro muftiysi tomonidan kofirlarning ishi deb e'lon qilindi. O'sha paytlarda endigina rivojlanib kelayotgan vaqtli matbuot, ya'ni gazeta va jurnallarni o'qish ham kufr deb e'lon qilindi. XX asr ohiriga kelib esa milliy o'zlikka tahdid, deb e'lon qilingan o'sha gazeta va jurnallar millim o'zlikni himoya qiluvchi vositalardan biriga aylandi. Erkaklarning kiyimlari ham bir asr davomida mutlaqo o'zgarib ketdi.

Ayollarning kiyimlari ham bir asr davomida jiddiy o'zgarishlarga uchradi. U paytda ayollar libosi keng va uzun ko'ylak, kamzul va kafsh-mahsidan iborat edi. An'anaga kura, ayollar ko'ylagi badanning past-baland joylarini bilintirmaydigan darajada keng bo'lishi, englari esa bilaklarni to'la yopib turishi lozim edi. Ayollarning shunday kiyimlari 30-yillargacha moda bo'lib keldi. O'sha paytlarda biror kishi yana 30-40-yillardan keyin uzbek ayollari tor ko'ylak va yubka, shim kiyib yurishadi, desa boshqalar uni aqldan ozganga chiqarib ko'yishi hech gap emas edi. Oradan 40-50 yil o'tar-o'tmas ayollar shunchaki tor ko'ylak va shim emas, mini yubka, juda tor shimlar kiya boshlashdi. Endi kiyim ularning badanidagi past-baland joylarni yashirishga emas, bo'rtib turgan joylarni yana qam bo'rttiribroq ko'rsatishga xizmat qila boshladi. Asr boshida ayollar badanining 5-6 foiz qismi ochiq yurgan bo'lsa, asr ohiriga kelib yoz paytlarida ayollar badanining 50-60 foiz qismi ochiq yuradigan bo'ldi. XX asrning so'shti choragida ayollar asr boshidagi ayollar liboslarini kinofil'm va fotosuratlarda ko'rib ajablanishadi, holos. Bularning bari hozirgi til bilan aytganda, globallashuv, aniqrog'i ma'naviyatdagi globallashuv natijasi edi.

Ko'rib o'tgan misollarimizda erkak va ayollar liboslaridagi o'zgarishlar yuz bergan har bir bosqichda avvalgi bosqich liboslarini himoya qiluvchi, yangiliklarni esa G'arbdan kelayotgan ma'naviy tahdid, deb baholovchilar ham anchagina bo'lgan. Mana shu misollar globallashuv jarayonida chetdan kirib kelayotgan hodisalarning qaysi biri ma'naviyatga tahdidu, qaysi biri hayotbahsh ekanini aikkab olish qiyin ekanini ko'rsatadi. Shuning uchun chetdan kelayotgan har qanday g'oyani et va vayronkor, deb e'lon qilishdan avval milliy manfaatlar yo'lida foydalanish mumkin yoki mumkin emasligi to'g'risida obdon o'ylash lozim.

Sport sohasidagi atamalarni globallashuv jaraeniga ham tadbqiq qiladigan bo'lsak, vayronkor goyalardan himoyalalanishning eng samarali yo'li ularga karshi hujumga o'tishdir. Ya'ni, biz yot goyalardan himoyalalanish bilangina shugullanmay, o'z g'oyalarimiz, an'analarimiz, turmush tarzimizni dunyoga yoyish uchun harakat ham qilishimiz zarur. Hozircha biz ma'naviyat sohasida ko'proq himoya bilan bandmiz.

Tarihimiz ilm-fan, din, san'at sohasida yurtimizda etishib chiqkan allomalar butun dunyoga dong taratganidan guvohlik beradi. Abu Nasr Forobiy jahon falsafasi rivojiga sezilardi hissa qo'shgan bo'lsa, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Zamahshariy, Horazmiy, Mirzo Ulug'bek singari allomalarimiz jahon fanini yangi pog'onalariga ko'tarishdi. Ismoil Buhoriy, at Termiziy, Moturidiy, Abduholiq G'ijduvoniy, Bahovuddin Naqshbandiy, Najmiddin Kubro, Ahmad

Yassaviylar esa, hadis, kalom, fikh ilmlari va tasavvufda porlok yulduzlar hisoblanishadi. Amir Temur va Mirzo Boburning harbiy san'ati naqadar yuksakligini butun jahon e'tirof etadi.

Sho'rolar davrida milliy qadriyatlarimizni dunyoga yoyish uyokda tursin o'z yurtimizda qadrlash uchun ham yo'l berilmadi, ko'pchilik qadriyatlarimiz esa toptaldi. Mustaqillikka erishganimizdan keyin o'sha ho'rlangan qadriyatlarimizni tiklash imkoniga ega bo'ddik. Bundan tashqari. qadriyatlarimizni targ'ib qilish imkoniga ham ega bo'ldik. O'zbek milliy kurashini dunyoga yoyish bo'yicha qilingan ishlar, dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida o'zbek kurashi federatsiyalarining tuzilishi buning yaqqol misoli. Shuni e'tirof etish lozimki. uzbek kurashini dunyoga yoyish bo'yicha ishlarning tashabbuskori pa tashkilotchisi Prezident I. Karimov bo'ldi. Demak, biz globallashuv jarayonida passiv qabul qiluvchi tomoningina bo'lmay, faol targib qiluvchilarga ham aylanishimiz mumkin ekan.

Tarihga nazar tashlasak, fan va madaniyatimiz, milliy ma'naviyatimizning gurkirab o'sishi bilan birga tushkunlik davrlari ham bo'lganini ko'ramiz. Masalan, Mirzo Boburdan keyin XX asrgacha yurtimizda dunyoni lol koldiradigan na sarkarda, na alloma, na shoiru fuzalo etishib chikdi. Shu davrda Boborahim Mashrab va Ogahiy singari bir necha shoirlarning etishib chiqishini esa bu davr uchun konuniyat emas, bahtli tasodif, deb baholamoq zarur.

Tarihimizning so'nggi besh yuz yilida avvalgi besh yuz yillikdagi singari yuzlab allomalar, shoirlar, lashkarboshilar etishib chiqmaganining sababi nimada, degan savolning tug'ilishi tabiiy. Buning qator sabablari bor. Ular orasida halq ruhiyati bilan, harbiy vaziyat va iqtisodiyot bilan bogliqlari ham mavjud. Iktisodiy sabablardan eng muhimi bizningcha shundaki, XV asr ohirida kilingan Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida Buyuk Ipak yo'li o'z ahamiyatini yo'qota boshlagani, hududimiz savdo yo'llaridan chetda qolgani ana shunday iktisodiy va ma'naviy tushkunlikka olib keldi. Bundan chiqarishimiz lozim bo'lgan eng muhim hulosa shundaki, globallashuv jarayonidan chetda qolganimiz bizning milliy ma'naviyatimizga, ruhiyatimizga ijobiy emas, salbiy ta'sir o'tkazdi. Demak, biz globallashuv jarayonida oqilona yo'l tutsak, ham inqilobiy, ham ma'naviy ravnaqqa erishishimiz mumkin ekan. Oqilona yo'l esa globallashuvni to'la inkor qilish yoki chapak chalib kutib olishda emas, kerak bo'lganda uning yo'nalishiga moslashishda, tegishli paytda uni o'zimizga moslashtirishda. Buning uchun esa uni muttasil kuzatib borish va tahlil qilish lozim.

Milliy ma'naviyatimizni va ma'naviy o'zligimizni tahdidlardan himoya qilish uchun milliy istiqlool g'oyasidan samaraliroq va kuchliroq vosita yo'q. Shu masalada milliy istiqlool g'oyasining juda muhim funktsiyasi, ya'ni milliy va ma'naviy o'zlikni himoyalash kabi muhim funktsiyasi namoyon bo'ladi. Milliy istiqlool g'oyasi ana shu funktsiyani bajarishi uchun esa yoshlar va aholi ongida faqat bilim, tasavvur sifatida emas, e'tiqod sifatida shakllanishi lozim.

Milliy istiqlool g'oyasining shakllantirilishi va uning o'quvchilar, talabalar, keng aholi tomonidan o'rganishga kirishilishi mamlakatimiz ma'naviy taraqqiyotida alohida bosqichni tashkil qiladi. Aslida milliy istiqlool g'oyasining asoslari Prezident I.Karimov tomonidan istiqloolning dastlabki bosqichlaridabq shakllantirilgan edi. Lekin, bu g'oyani yoshlar va aholi ongiga singdirish uchun muayyan poydevor kerak edi. Ya'ni, avvalo milliy qadriyatlarni, milliy ma'naviyatni tiklash, milliy gururni uyg'otish, bir so'z bilan aytganda, milliy istiqlool g'oyasi tomir otishi va gurkirab rivojlanishi uchun zamin tayyorlash lozim edi. Mustaqillik qo'lga kiritilgandan buyon o'tgan davr ichida ma'naviyat sohasida ulkan nazariy, ma'rifiy va amaliy ishlar bajarildi. Ma'naviyat va ma'rifat kengashlari tuzildi, yuzlab maqola va risolalar nashr etildi, tadqiqotlar o'tkazildi, bir so'z bilan aytganda, milliy istiqlool g'oyasini keng targ'ib qilish uchun zamin yaratiddi.

Milliy istiqlool g'oyasini targ'ib qilishda bizningcha ba'zan bir tomonlamalikka yo'l qo'yilmoqda. Bu goyani targ'ib qilishda ishtirok etayotgan murabbiy va o'qituvchilar, tadqiqotchilarning chikishlarida, maqola va risolalarida ma'rifatchilik bilan cheklanish ko'zga tashlanmokda. Holbuki, ma'naviyatni rivojlantirishda asosiy yondashuv ma'rifiy yondashuv bo'lsa

ham milliy istiqlol g'oyasini targ'ib qilishda bu yondashuv bilan cheklanib bo'lmaydi. Bu hol milliy istiqlol g'oyasining hususiyatlari bilan bog'liq.

Milliy g'oya jamiyatni jipslashtiruvchi, uni ijtimoiy taraqqiyot ko'ndalang qo'yayotgan masalalarni hal qilishga, chetdan bo'layotgan g'oyaviy, ma'naviy tahdidlardan himoyalashga qaratilgan kuchdir. Uning mohiyati shundaki, u odamlar ongidagi, hotirasidagi g'oyaligicha qolmay amaliyotga, hayotta aylangan taqdirpasha haqiqiy milliy va haqiqiy istiqlol g'oyasi bo'lishi mumkin. Shundagina u milliy ma'naviyatni va ma'naviy o'zlikni tashki mafkuraviy tahdidlardan himoya qiladigan kuchga aylanadi.

Milliy istiqlol g'oyasining hayotimiz jarayoniga singib ketishini ta'minlash uchun esa, g'oyalar amaliy harakatlarga aylanishi jarayonini sinchiklab o'rganishi kerak. Buning uchun dastavval, g'oya bevosita amaliyotga, amaliyot dasturiga aylanishi mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, bu jarayon qanday yuz beradi, degan savollarga javob topish kerak.

Zamonaviy psixologiya, ijtimoiy psixologiya va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar nuktasidan bu savolga "ko'pincha aylanmaydi" deb javob berish kerak. Chunki inson ongida, miyasida o'nlab, yuzlab va hatto minglab g'oyalar bo'ladi. Ularning barchasi amaliyotga aylanaversa inson ham ma'nau, ham jismonan mayda bo'laklarga bo'linib, parchalanib ketishi kerak edi. Chunki, ayni bir inson ongida ayni bir paytning o'zida o'nlab turli hil, jumladan, diniy, ahloqiy, siyosiy, ilmiy, badiiy va boshqa hil g'oyalar bo'lishi tabiiy. Ular bir-birlarini to'lg'azishi va ko'pincha bir-birlariga to'la moe kelmasligi mumkin. Natijada, shahs bu g'oyalardan eng zarurlarini va o'zi eng to'g'ri, deb bilganlarini ajratib hayotga tadbiiq qiladi. Ana shu tanlash, ya'ni g'oyaning amaliyotga o'tishidagi muhim bosqichni to'laroq va chuqurroq anglash uchun shu tanlash mezonlarini aniqlab olish zarur.

Goyalarni saralashda shahs foydalanadigan mezonlarning eng muhimlaridan biri, saralab olinayotgan g'oyaning shahs manfaatlariga, ehtiyojlariga, ustanovkalariga, e'tiqodiga mosligidir. Bu hodisalar, ya'ni manfaatlar, ehtiyojlar, ustanovkalar, e'tiqodlar va ularning g'oyalar bilan o'zaro aloqadorligi shu qadar murakkabki, uni bir emas bir necha maqola doirasida ham yoritish amri mahol. Buning ustiga bu muammo jahon fanida ham kam o'rganilgan. Mamlakatimiz psixolog olimlari bu muammo ustida endi bosh kotira boshladilar.

Muammoning murakkabligini hisobga olib biz uning faqat bir jihati ya'ni g'oyalar va e'tiqod aloqadorligi to'g'risida fikr yuritmoqchimiz.

E'tiqod shahs ongida shunday muhim urin tutadiki, uning hayot yo'nalishi, hayot tarzi, intilishlari mana shu e'tiqod bilan belgilanadi.

Inson ongiga yo'l topayotgan, kirib borayotgan goyalar ham mana shu e'tiqod chig'irig'idan o'tkaziladi. E'tiqodga moe kelmaydigan g'oyalar rad etiladi.

Lekin, g'oya va e'tiqod aloqadorligi faqat bir tomonlama jarayon emas. Ularning aloqadorligi faqatgina e'tiqodning nazoratchiligi, g'oyalarni elakdan o'tkazishi bilan cheklanmaydi. Shunday holatlar ham bo'ladiki, inson ongiga kirib kelayotgan g'oya undagi e'tiqodni mustahkamlaydi yoki bo'shashtiradi. ba'zan esa shu g'oyaning o'zi e'tiqodga aylanadi.

Mustaqilliq qo'lga kiritilgach, mamlakatimizda keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar boshlandi. Bu islohotlar jarayonida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish, hususiylashtirish, ijtimoiy-siyosiy hayotni erkinlashtirish singari ko'plab tadbirlarni amalga oshirishga kirishildi.

Islohot ijtimoiy ruhiyat sohasida ham amalga oshirila boshladi. Bu sohadagi eng muhim vazifa odamlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish edi. Buning uchun esa ularni sobiq sho'rolar tuzumi koliplaridan, boqimandalik, o'zibo'larchilik kayfiyatidan halos qilish kerak edi. Bu yo'nalishda muayyan ishlar amalga oshirildi. Birok bu jarayon mamlakatimizda milliy istiqlol g'oyasining asosiy tushuncha va tamoyillari shakllanishi bilan o'zining yakunlovchi pallasita kirdi. Chunki Prezident I. Karimov kup marta ta'kidlaganidek, tabiatda bo'lmagani singari inson ongida ham mutlaq bo'shliq bo'lmaydi. Sobiiq totalitar tuzum sarqitlarini inson ongidan supurib tashlash uchun kuchli qurol kerak. Bunday qurol vazifasini faqat milliy istiqlol g'oyasi bajarishi mumkin. Chunki,

hayotbahsh g'oya bilan qurollanmay turib eski g'oyalar ta'siridan to'la qutilish mumkin emas. Shunisi ham borki, milliy istiqloq g'oyasidan jamiyat a'zolarining ko'pchiligi habardor bo'lishi eski tuzum sarqitlarini supurib tashlash uchun kifoya qilmaydi. Milliy istiqloq g'oyasi e'tiqodga aylangandagii eskilik sarqitlarini supurib tashlashi mumkin.

G'oyaning e'tiqodga aylanishi uning amaliyotga o'tishidagi muhim bosqichdir. Shahe e'tiqodga aylangan goyani ro'yobga chiqarish uchun harakat kila boshlaydi. E'tiqod qanchalik kuchli bo'lsa, uni amalga oshirish uchun shahs shunchalik ehtiros bilan harakat qiladi. Kuchli e'tiqod yo'lida shahe bilimini, kuchini, boyliklarini, hatto hayotini ham ayamaydi. Tarihda bunga ko'plab misollar keltirish mumkin. AQSh Prezidentlaridan biri T. Jefferson "Ozodlik shunday darahtki, u ba'zan odam qoni bilan sug'orib turishlarini talab qiladi", deganda huddi shunday e'tiqodli odamlarni, ozodlikni himoya qilish yo'lida ular o'z jonidan kechishga ham tayyor turishlarini nazarda tutgan edi. Yurtimiz tarixida ozodlik darahtini o'z qoni bilan sug'org'an yoki sug'orishga tayyor turgan qahramonlar ko'p bo'lgan. O'gizhoi, Shirok, To'maris, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Bobur Mirzo singari shahslar shular jumlasidandir. Ular ozodlik, yurt mustaqilligi yo'lida butun kuch-g'ayratlarini, zarur bo'lganda jonlarini ham ayamadilar.

Mustaqillikni ham ozodlikka o'hshatish mumkin. Ular - egizak. Mustaqilliksiz ozodlik bo'lmaydi va aksincha-ozodliksiz mustaqillikka erishib bo'lmaydi. Mustaqillik darahti ham ba'zan odam qoni bilan sug'orishlarini talab qiladi. Uni himoya qilish uchun jon fido qilishga tayyor o'g'lonlar bo'lmasa u qurib qoladi. Lekin, u faqat odam koni bilan ko'kara olmaydi. Mustaqillik darahti gullab-yashnashi uchun faqat qon emas, uning poyiga ko'prok ter to'kish kerak. Vatan o'g'il-qizlari qanchalik ko'p mehnat qilib ter to'ksalar, mustaqillik darahti, uning ildizlari, ildizlari orasidagi o'qtomir-milliy istiqloq g'oyasi shunchalik barq urib rivojlanadi. Bayon qilinganlardan ma'lum bo'ladiki, milliy istiqloq g'oyasini targ'ib qilishda, uni yoshlar va aholi ongiga singdirishda ma'rifiy yo'l bilan cheklanib bo'lmaydi. Bu yo'lni to'la inkor qilib bo'lmaydi, u ham zarur. Lekin faqat uning o'zi bilan qanoatlanilsa, nari borganda istiqloq g'oyasini izohlab, tushuntirib berish mumkin, izohlash va tushuntirish yo'li bilan esa odamlarning faqat fikriga, hotirasiga ta'sir o'tkazsa bo'ladi. Milliy istiqloq g'oyasini yahshi tushunib olgan talaba yoki o'quvchi imtihonda "a'lo" yoki "yahshi" baho olishi mumkin, lekin unda bu g'oyaga e'tiqod shakllanmagan bo'lsa bu bilimni u tezda unutadi. E'tiqod shakllanishi uchun faqat bilimning o'zi kifoya qilmaydi. E'tiqod, hususan g'oyaviy e'tiqod bilim va his-tuyg'uning farzandidir. G'oyaviy e'tiqodning otasi bilim bo'lsa, onasi his-tuyg'udir. Ulardan biri bo'lmasa g'oyaviy e'tiqod ham bo'lmaydi. Shu xususiyati bilan goyaviy e'tiqod e'tiqodning boshqa turlaridan, aytaylik diniy e'tiqoddan farq qiladi. Diniy e'tiqod shakllanishi uchun din arkonlari to'g'risida chuqur bilim bo'lishi shart emas. Dindorlarning ko'pchiligida ana shunday chuqur diniy bilim yo'q, lekin ularning talay qismidagi e'tiqod bilimdon ulamolarning e'tiqodidan quchliroq bo'lishi mumkin. Buning sababi shundaki, diniy e'tiqod bilimni inkor qilmaydi, lekin unda ehtiros ustivorlik qiladi. Din bo'yicha juda kup bilimga ega bo'lgan odamning e'tiqodi sust va buning aksicha, oz bilimga ega bo'lgan odam kuchliroq e'tiqodga ega bo'lishi mumkin.

Ilmiga amal qilmagan mulladan beshak,

Afzaldir ustiga kitob ortilgan eshak,

deganda Shayh Sa'diy bilimdon, lekin e'tiqodsiz mullalarni nazarda tutgan edi.

Milliy istiqloq g'oyasini targ'ib qilishda ham bizning nazarimizda talaba va o'quvchilarga bilim berishga ko'proq harakat qilinib, e'tiqod shakllantirish vazifasi soyada qolmokda. Huddi shunday holatni milliy istiqloq goyasiga bag'ishlangan ilmiy risolalar, maqolalar, darslik va o'quv qo'llanmalaridagi ma'rifiy yondashuv bilan cheklanishda ham kuzatish mumkin. Milliy istiklol g'oyasi fanini o'qitishda e'tiqodni shakllantirish masalalariga bag'ishlangan risola u yokda tursin, kichikroq maqolani ham topish amri mahol. Ahvol shu tahlitda davom etsa e'tiqodsiz bilimdonlar ko'payib ketishi mumkin. Bilim bo'lgani bilan e'tiqodsiz odamlar bu bilimga amal qilmaydilar va ularning Shayh Sa'diy ta'riflagan ustiga kitob ortilgan mahlukdan farqi kam qoladi.

Milliy istiqlol g'oyasi e'tiqodga aylangandagina mukammallik kasb etadi. Milliy istiqlol g'oyasining haqiqatan ham millat, halq miqyosidagi g'oya ekanligini ko'rsatuvchi muhim bir mezon bor: bu uning har bir fuqaro shahsiy e'tiqodiga aylanganligidadir. Bu g'oyaning ko'pchilik fuqarolar e'tiqodiga aylangandagina uning haqiqatan ham milliy g'oya ekanini tasdiqlaydi. Milliy istiqlol g'oyasi va alohida fuqaroning g'oyaviy e'tiqodi o'rtasidagi bog'liqlik shundaki, shahs e'tiqodi milliy g'oya negizida shakllanadi va milliy g'oya o'z navbatida alohida shahslar e'tiqodidan quvvat oladi, alohida shahslar e'tiqodi sifatida mavjud bo'ladi.

Milliy istiqlol g'oyasining mohiyatiga monand tarzda uni yoshlar va aholi ongiga singdirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ma'rifiylik bilan cheklanmay e'tiqod shakllantirishga yo'naltirilsa ko'ngildagiday bo'lardi. Buning uchun esa e'tiqodning o'ziga hos xususiyatlari, uning shakllanishidagi bosqichlar, murakkabliklar, nozikliklarni doimo yodda tutish zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

I. Karimov. Bizning bosh maqsadimiz - jamiyatni demokratlashtirish va isloh etishdir. "Halk so'zi" gazetasi, 2005 yil, 29 yanvar'.

I. Karimov. Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi. 5-jild. Toshkent, 1997 yil, 149-bet.

I. Karimov. Demokratik o'zgarishlar - jamiyatimiz yangilanishi asosi. Diplomatiya korpusi rahbarlari, halqaro tashkilotlar va ommaviy ahborot vositalari vakillari bilan uchrashuvda so'zlangan nutq. 1996 yil 27 dekabr'./Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi.-T.: "O'zbekiston", 1997 yil, 290-bet.

I. Karimov, "onunlarimiz halq manfaatlariga xizmat qilsin."// I.Karimov, yangicha fikrlash va ishlash -davr talabi. 5-jild.. -T: "O'zbekiston", 1997 yil, 283-bet.

I.Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: havfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlariva taraqqiyot kafolatlari.// I. Karimov. Havfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida.-T.: "O'zbekiston", 1998 yil, 208-bet.

I.Karimov. Hotin-qizlar faolligini oshirish - davr talabi.// I.Karimov. Tinchlik va havfsizligimiz o'z kuch-kudratimizga, hamjihatligimiz va qat'iy irodamizga bogliq.-T.: "Uzbekiston", 2004 yil, 350-bet

I.Karimov. Tadbirkorlar va ishbilarmonlar ijtimoiy qatlami O'zbekiston siyosiy maydonida o'z o'rnini egallashi lozim.//I.Karimov. Tinchlik va havfsizligimiz o'z kuch-qudratimizga, hamjihatligimiz va qat'iy irodamizga bog'liq.-T.: "O'zbekiston", 2004 yil, 21-bet.

Islom Karimov. Ma'naviy yuksalish yo'lida. "O'zbekiston", Toshkent, 1998 yil, 328-bet.

I.Karimov. O'zbekiston suzib yuradigan muztog' emas. "Izvestiya muhbirlari bilan suhbat"// I.Karimov. Havfsizlik va barqaror taraqqiet yo'lida Toshkent, "O'zbekiston" 1998 yil, 389-bet.

I.Karimov. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. Toshkent, 1996, 72-bet.

I.Karimov. Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi. 5-jild. -Toshkent, "O'zbekiston", 1997YIL. 113-bet

I.Karimov. Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti davlatlari rahbarlarining oliy darajadagi ikkinchi uchrashuvida so'zlangan nutk. 1993 yil, iyul'./I.Karimov. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. 1-jild. 264-265-betlar.-T.: "O'zbekiston", 1996 yil.

I. Karimov. Biz kelajagimizni o'z ko'limiz bilan quramiz.-Toshkent. "O'zbekiston" nashriyoti. 1997 yil.

I. Karimov.. Inson, uning huquq va erkinliklari - oliy qadriyat. O'zbekiston Konstitutsiyasi 13 yilligiga bagishlangan tantanali majpisdan so'zlangan nutk. Halq so'zi gazetasi, 2006 yil 8 dekabr'.

A. Begmatov. Ma'naviyat falsafasi yohud Islom Karimov asarlarida yangi falsafiy tizimning yaratilishi T.: "Shark", 2000.Zapashnik M. Loj' v politike//Filosofskie nauki. 1991. №8, str.98.

"Polis" jurnali, Moskva, 1994 yil, 1-son, 42-bet. P.s.s.T.41.s.399.MasshaueSh N. Orege ZsoNe, 1973, R.8.

4-ma'ruza. Shaxs, jamiyat va davlatning axborot-psihologik havfsizligidagi manbalar va ularning turlari (ma'ruza - 2 soat)

Tahdidlar tasnifi: ob'ekt va unga munosabat, kelib chiqishi, ta'sir xususiyati, zarar ko'lam va miqdori bo'yicha tasnif. Tahdidlar aslqda turlicha bo'lishi mumkin: shaxs, jamiyat va davlatga, ichki va tashqi, katta va kichik, uzoq va yaqin siyosiy, harbiy, iqtisodiy, madaniy, ekologik, m illiy va boshq.

Axboriy faoliyatning sub'ektlari sifatida davlat tuzilmalari, ommaviy axborot vositalari, turli katta (korporatsiya, assotsiatsiya, birlashma, kontsern...) va kichik (korhona, idora, vakolathona...) tashkilotlar xizmat qilishi mumkin. Zamonaviy boskichda, ya'ni, internet paydo bo'lganidan keyin, shunday sub'ekt sifatida alohida shaxslar ham faoliyat ko'rsatishi mumkin, masalan, virtual makonda o'z sayтини ochish yo'li bilan.

Tahdid ob'ektlarini tasniflashda ikki yondashuv mavjud. Birinchi va keng tarkalgan nuqtai nazar bo'yicha bunday ob'ektlar uchta: davlat, jamiyat va shaxs. Ikkinchi qarashning taraf dirlari f ikricha, tahdid ob'ektlari sotsiologik tasnif lashga m os tushsa, to'g'riroq bo'ladi. Ya'ni, bunday ob'ektlarga jamiyat, ijtimoiy sinf, katta va kichik ijtimoiy guruhlar hamda shaxslarni kiritish maqsadga muvofiq, deb hisoblanadi.

Ta'sir ko'rsatish yo'llari ta'sir etuvchi tomonidan ob'ektga mos ravishda tanlanadi, barcha ob'ektlar uchun bir hil usul to'rri kelmaydi. Davlatga ta'sir bir yo'l bilan amalga oshirilsa, shaxsga ta'sir etish uchun boshkacha usul tanlanadi.

Zararning ko'lam va miqdori ham turlicha bo'lishi mumkin, juda katta darajadan uncha ahamiyatli bo'lmagan hajmgacha. Bu esa o'z navbatida ta'sir etuvchining maqsadi, moddiy, ilmiy, psixologik va texnik imkoniyatlariga bogliq.

Shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari, jamoatchilik fikri va mamlakat ma'naviy yuksalishiga axborot tahdidi. Axborot tahdidi shunday bir universal harakterga egaki, uning barcha boshka sohalarga jiddiy salbiy ta'sir qilish imkoniyati bor: shaxs dunyokarashiga, jamiyat barkarorligiga, davlat tinchligiga, jamoatchilik fikrini chalgitishga va ohiri oqibatda h d r bir mamlakatning ma'naviy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy yuksalishiga ham. Chunki axborotning jamiyat, tashkilot, oila, shaxs ongiga kirib kelishi uncha ham ko'zga tashlanmaydi. Ijobiy va salbiy axborotni farqlash, yahshi ma'lumstni o'zlashtirish va zararisini rad etish uchun inson ongi rivojlangan, uning o'zi esa mustahkam irodali bo'lishi zarur. Har bir mamlakat aholisining assiy qismi esa bunday imkoniyatga egaemas. Shuning uchun axborot-psihologik barkarorlikka birinchi o'rinda axborot tarkatuvchilar ega bo'lishi shart: davlat tuzilmalari hizmatchilari, jurnalistlar, pedagoglar, jam oat tashkilot lari hodim lari va boshq.

Bu havda O'zbekiston Prezidengi Islom Karimov shunday degan: "Ma'rifatparvarlik biz uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, yo'qotmaydi ham. Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakkina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi. Agar shu muammoni echmasak, barcha toat-ibodatlaril iz bir pul: taraqqiyot ham, kelajak ham, farovon haet ham bo'lmaydi" (Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi - halq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. T.: "O'zbekiston", 2000. 23-24 b.).

Davlat siyosatini ta'minlashdagi axborot tahdid. Axboriy tahdidlarning eng havflisi - davlat siyosatini ta'minlashga halakit berayotganlaridir. Chunki agar shaxsga salbiy ta'sir tor doiradagi odamlarni qamrab olsa, davlat va jamiyatga tahdid butun bir mamlakat, halq tinchligini havf ostiga kuyadi. Bu juda katta va jiddiy muammodir, shuning biz uni mazkur fanni o'zlashtirish jarayonida turli nuqtai nazardan o'rganmokdamiz.

Mamlakat axborot takomilidagn tahdidlar; ichki bozorni axborot bilan ta'minlash; milliy axborot texnologiyalari va resurslaridan foydalanish hamda uni to'plash. Axboriy tahdidlarga qarshi kurashning yahshi yo'llaridan biri - mamlakat o'zini o'zi axborot bilan ta'minlashi. Albatta, bunday axborot to'lik, sifatli va haqqoniy bo'lishi shart, aks holda jamiyat a'zsshari yanada horijiy manbalarga murojaat etadilar va bunta hech kil to'siqlik qilolmaydi. Aslida ichki hududni axborot bilan etarli darajada ta'm inlash uncha

ham qiyin emas, chunki bugungi kunda axborot texnologiyalari juda keng ishlatilmokda va axborot tarkatadigan sub'ektlar mamlakatning ham da dunyoning turli burchaklaridan hohlagan ma'lumotlarni olib mamlakat ichida tarqatishi mumkin. Fakat ushbu ishda loqaydlilik va o'zibo'larchilikka yo'l qo'ymaslik zarur. Chunki inson psixologiyasining shunday bir xususiyati borki, agaru biror bir voqea bo'yicha uch-to'rt soat ichida ma'lumot (jumladan, rasmiy) ololmasa, paydo bo'lgan axborot bo'shligini har hil uydirma va mish-mishlar to'ldiradi.

Axborot va telekommunikatsiya vosita va tizimlari havfsizligiga tahdidlar. Birinchi Iroq urushi paytida Iroqning o'sha davrdagi prezidenti Saddam Husaynning kuchli armiyasi bor edi. Ammo mazkur armiya bir necha kun ichida AQSh harbiylari tomonidan tor-mor qilindi. Buning sababi nimada? Birinchi o'rinda AQSh harbiylari Iroq armiyasining harbiy kommunikatsiyalarini, jumladan, komp'yuterlarini ishdan chiqardilar. Bunday keyin texnika va askarlarni engish kiyin bo'lmadi.

Mazkur misoldan har bir mamlakat o'z axborot tizimlarini havfsizligini ta'minlashi naqadar muhim ekanligini anglab olish qiyin emas. Axborot asrining muhim ko'rsatkichlaridan biri - davlat va jamiyatning barcha bo'g'inlari uchun tezkor axborot almashinuvi birinchi hayotiy zaruratga aylanishi. Bu ishni qila olganlar zamona bilan hamnafas yashaydi, eplolmaganlar esa orkada qolib ketaveradi va bunday qoloqlik kundan kunga oshadi. Demak, rivojlanishni hohlagan davlat birinchi o'rinda o'z kommunikatsiya tizimlari faoliyatini, butunligini, ularni havfsizligini ta'minlashi zarur.

Axborot - psixologik ta'sir vositasi sifatida. Inson uchun axborot - eng ta'sirchan vositadir, chunki uning ongi bor. Mantiqiy isbot, qolaversa, axborot etkazishning eng oddiy usullari shu qadar katta kuchga egaki, unga hech kim hech narsani qarshi qo'yolmaydi. Shuning uchun targiboti haddan kuchli mamlakatning aholisi fanatiklarga o'hshaydi, masalak, Gitler davridagi nemis byurgerlari. Insonning tabiati shunday yaratilganki, u axborotni kabul qilmasdan, uni tushunishga harakat qilmasdan yasholmaydi. Har bir odam ma'lumotni ko'radi, eshitadi, o'qiydi va, eng muhimi, doimo, uzluksiz ravishda, kechayu-kunduz unta etib boradigan axborotning ta'sirida yashaydi. Shuning uchun axborot yordamida kingadir ruhiy ta'sir qilmokchi bo'lganlarga o'sha odam ning psixologiyasi ko'maklashadi, agar ushbu inson axborotni o'ylamasdan qabul qilaversa.

Shaxs axborot-psixologik havfsizligiga tahdidning manbalari va umumiy tavsifi: tashqi va ichki tahdid, uning tuzilishi hamda mohiyati. Yuqorida aytganimizdek, shaxs tomonidan axborotni qabul qilishning hal etuvchi mezon - bu insonning ongi borligidir. Mazkur ondan foydalanib, mantiqiy isbot yordamida odamga hohlagan, eng noma'qul g'oyani ham "to'g'riligini" isbotlash mumkin, bu qiyin emas. Buning uchun dalillarni ustalik tanlab, isbot jarayonini yahshi tuzish kifoya. Demak, axborot-psixologik havfsizlikka tahdidning birinchi manbasi - bu insonning o'zidir.

Undan tashkari boshqa manbalar ham bor. Ular, eng avvalo, tashqi va ichki manbalarga bo'linadi. Tashqilari qatoriga boshqa mamlakatlar O'zbekiston axborot hududida hukmronlik qilishga yo'naltirilgan harakatlardan hosil bo'ladi va turli noholis siyosiy, harbiy, iqtisodiy, jamoaviy tuzilmalar vakillarining O'zbekiston fukarolariga nisbatan salbiy ta'sir ko'rsatishidan iborat. Bunday harakatlar, jumladan, horijiy OAV, turli nodavlat, jamoaviy tashkilotlar, jamg'armalar, guruhlar va h.k. tomonidan amalga oshiriladi.

Ichki tahdidlar sirasiga aholini axborot bilan ta'minlash ning huquqiy va iktisodiy asoslari etarli emasligi, fuqarolik jamiyatining institutlari rivojlanmayotganligi va fuqarolarning davlat va nodavlat tashkilotlariga murojaatlari javobsiz qolib ketishi, axborot bozori qanday rivojlanishi davlat tomonidan nazorat qilinmasligi, fuqarolar davlat tuzilmalari faoliyati haqida etarli axborot ololmasligi hamda yuqori tashkilotlar tomonidan qabul qilingan qarorlar ularga tushuntirib berilmasligi va boshq. kiradi.

Shaxs ruhiyatining bioijtimoiy tabiati, uning xususiyati, shakllanishi va boshkariluv, kishining shaxsiy tavsifi va axborot-psixologik havfsizlik tahdidi tizimida uning ahamiyati. Inson ruhiyati bioijtimoiy tabiatga ega ekanligini ko'pchilik bilsada, bu holatga va bundan kelib chiqadigan oqibatlariga uncha ham e'tibor berilmaydi. Bioijtimoiy tabiat esa inson hulqi va ongi uchun etakchi omil. Demak, keng auditoriya bilan ishlash jarayonida psixologiya qonunlarini bilmasdan samarali faoliyat ko'rsatib bo'lmaydi. Inson-psixologiyasining negizini biologik fazilatlar tashkil etadi, odatda biologik jihatdan

tinch bo'lgan oddiy odam ijtimoiy sifatlarga ega bo'lishga qodir. Zigmund Freyd, Karl Yung va shular kabi faylasuf-psihologlar isbotlab berilgani bo'yicha, inson ongining fundamentini ongsiz biologik hususiyatlar (shaxsiy va jamoaviy ongsizlik) tashkil etadi. Shunday ekan, axborot havfsizligi sohasida ihtisoslashayotgan mutahassislar buni e'tiborga olishlari zarur.

Masalan, hdr bir inson hulqi, nuktai nazari va pozitsiyasi turli axborot yordamida har hil boshqarilishi mumkin. Siyosatshunoslar yoki jurnalistlar bir voqeani, bitta fakti shunday talqin qila oladiki, undan keng auditoriya ijobiy yoki, teskarisi, salbiy hulosa chiqarishi odatiy hol bo'lib kolgan. Shunday ekan, axborot-psixologik havfsizlik tahdidi tizimida faoliyat ko'rsatadigan O'zbekiston OAV ular uchun eng muhim omillar bo'lgan tezkorlik va haqiqatgo'ylik printsillari asosida ish olib borishlari nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat axborot-psixologik havfsizligiga tahdidning manbalari. Bunday manbalar ko'p, ularning asosiy qismi shaxs axborot-psixologik havfsizligiga tahdidning manbalari tarkibida keltirildi. Qo'shimcha ravishda butun jamiyat va millatga havf solayotgan manbalarni keltirish mumkin, masalan, millatchilikni, shovinizmni, imperiyaviy tafakkur, mafkuraviy ekspansionizm va boshqa shu kabi illatlarni qo'zgatuvchi davlatlar, tashkilotlar va shaxslar (Qarang: Pahrutdinov Sh. Taraqqiyotga tahdid: nazariya va amaliyot. T.: "Akademiya", 2006. 73 b.)

Axborotda hududiy munosabatlar: axborot olish hududini ta'minlash; shaxsiy hayot va oila siri, sirli yozishmalar dahlsizligini ta'minlash. Eng avvalo aytish kerakki, axboriy hurujni hudud jihatdan oltiga asosiy turga ajratish mumkin: 1) umumsayyoraviy (bir kutbli, ya'ni "odnopolyarniy" dunyoni tashkil etishga harakat qiluvchi davlatlar tomonidan amalga oshiriladi); 2) kit'aviy (Osiyo yoki boshqa kit'aga nisbatan); 3) regionli (o'zaro chegaradosh, masalan, Markaziy Osiyo mamlakatlariga nisbatan); 4) davlat (O'zbekiston^a nisbatan); 5) mintakaviy (masalan, Fargona vodiysi); 6) mahalliy (viloyat, shahar, tumanga nisbatan)

Tabiiyki, har bir davlat o'z axborot hududini o'zi tashkil etadi. Boshqa davlat tomonidan ushbu mamlakat hududida intensiv ravishda axborot tarkatish axboriy huruj hisoblanadi, bunda i harakat ushbu davlat ni o'z axboriy makonini haqli ravishda himoya qilishga undaydn. Himoya qilinadigan sohalarga davlat va jamiyat manfaatlaridan tashqari shaxsiy hayot dahlsizligini, oilani asrash va sirli yozishmalarni asrash ham kiradi.

Axborot ko'lamini shakllantirish, ichki va halkaro miqyosidagi axborot almashinuvida davlat siyosatndan foydalanish; axborot texnologiyalari oqimiga nktidorli dasturchilar va boshqa mutahassislarni yo'naltirish.

Axborot ko'lamini shakllantirish jarayonida dunyoviy tamoyillardan kelib chiqish zarur. Qaysi bir mamlakat ushbu tamoyillarni inkor qilsa, uning axborot tarqatish jabhasidagi intilishlari kerakli natija bermaydi. Dunyoviy tamoyil esa birinchi o'rinda bugungi axborot oqimlari juda katta hajmda va jadal sur'atlarda tarqatilyotganidan iborat. Bunday sharoitni e'tiborga olib, qolaversa, ularga moslashib ish olib borish, sarf-harajatlardan kelib chiqib, yukoriroq natija olishga yordam beradi. Qiska qilib ushbu fikrni quyidagicha bayon qilish mumkin: agar O'zbekistonga nisbatan axborot hurujini raqiblar tomonidan katta maydon bo'yicha, ya'ni, noaniq axboriy otishmaga qiyoslasak, O'zbekiston davlati va OAV o'z ishini aniq hudud va aholi katlamlariga rejalashtirilgan shaklda (tochechniy ohvat ma'nosida) izchil ravishda olib borishi zarur.

O'zbekiston davlati dunyo hamjamiyatining teng vakili sifatida mustaqillikning birinchi kunlaridan boshlab turli yo'nalishlar bo'yicha o'z oqilona siyosatini ishlab chiqdi va unga amal qilib kelmokda. Mamlakatimiz ichki va halqaro miqyosidagi axborot almashinuvida o'ziga hos va moe hamda boshqa mamlakatlarga zarar etkazmaydigan davlat siyosatndan foydalanmoqda. Shuni ham aytish kerakki, shu siyosatga muvofiq ish olib borish barchalarga: davlat tuzilmalari, OAV, jamoat tashkilotlari uchun, kolaversa, butun mamlakat uchun foyda berishi mukarrar. Ushbu siyosatdan cheklannsh esa davlat miqyosidagi birlikka, hamjihatlikka putur etkazadi.

Ma'lumki, insoniyat rivojlanishining "uchinchi to'lqin" bosqichida davlatlarning asosiy boyligi axborotdir. Demak, har bir mamlakatga axborot bilan ishlaydigan mutahassislar ham kerak. Odatda

bunday odamlar sifatida jurnalistlar tilga olinadi. Lekin bu masalaning fakat bir qirrasidir. Undan tashqari axborot bilan samarali tarzda siyosatshunoslar, polittehologlar, o'qituvchilar va boshqalar ham ishlaydi. Ohirgi yillarda bunday mutahassislar safiga piarmentlar ham qo'shildi. Lekin axborot texnologiyalari rivojlangan davrda eng kerakli mutahassislar komp'yuter dasturchilaridir. O'z davlatini rivojlantirmoqchi bo'lgan hukumat axborot asrida birinchi o'rinda ushbu toifadagi mutahassislarni tayyorlash zarurligini anglaydi va kun targibiga qo'yadi. Ma'lumki, O'zbekiston respublikasi ham mazkur masala bo'yicha jadal harakat qilib, bugungi kunda ko'p viloyatlardagi universitetlar tarkibida shunday mutahassislikni ochdi. Jurnalistlar tayyorlash masalasi bo'yicha sakkiz yil ichida ikkiga Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilindi.

Axborot-psixologik havfsizlikni shaxsga ta'sir etuvchi vosita va usullari. Axborotni qabul qilish, qayta ishlash, tarqatish mexanizmlari, jamiyatdagi transformatsiya va qaytalanishi. Axborot-psixologik havfsizlikning shaxsga ta'sir etuvchi vosita va usullari aslida ko'p, lekin an'anaviy ravishda ular uchta asosiy turga bo'linadi: davlat etkazadigan, OAV va norasmiy muloqotdagi axborot. Norasmiy axborot deb, shaxs mahallada, ish joyida, o'rtoqparidan, transport vositalarida, gaplarda eshitgan ma'lumotlarga aytiladi.

Axborot bilan ishlash bir nechta asosiy bug'inlarni tashkil etadi, ularning ish mexanizmi esa quyidagidan iborat: 1) ma'lumotni qabul qilish, anglab olish va eslab quyish; 2) axborotni anglash va eslab quyish jarayonida materialni qabul qiluvchi tomonidan uning bilimi va psixologiyasidan kelib chiqqan holda qayta ishlash va yangilangan axborotni shaxs hotirasida saqlash; 3) axborotni tarqatish. Har bir bosqichning o'z qoidalari bor va ularga rioya qilmagan odam ushbu faoliyatda inqirozga uchrashishi aniq. Axborotni qabul qilish eng oddiy narsa, lekin bu erda ham, agar eshitish, ko'rish yoki o'qib olish uchun etarli sharoit bo'lmasa, keng omma ma'lumotni tushunmaydi va eslab ololmaydi. Axborotni anglashga kelsak, auditoriya vakillari turli ijtimoiy qatlamlarga tegishli bo'lishi tufayli ular barcha axborotni eslab qololmaydi, shuning uchun horijiy shovvoz jurnalistlar o'z xabarlarini iloji boricha sodda, qisqa va aniq tarzda uzatishga harakat qiladi, materialning asosiy g'oyasini esa bir necha marta takrorlaydi. Ular har bir fuqaro eshitgan yangiligini o'zi yashaydigan sharoitga qiyoslab tushunishini juda yahshi biladi va uzatiladigan ma'lumotlarni aynan ushbu talabga moslashtirib tarqatadi. Shuning uchun axborot havfsizligi sohasidagi mutahassislar yuqorida keltirilgan qonuniyatlarni e'tiborga olib ishlashlari zarur.

Axborotni tarqatish mexanizmi esa katta tizim orqali amalga oshiriladi, bular matbuot, radio, televidenie va internet. Bu haqda biz keyingi ma'ruzada to'g'ri ko'rib chiqamiz.

Transformatsiyaga kelganda aytish kerakki, har bir shaxs va ijtimoiy qatlam qabul qilgan axborotni o'zining yoshi, hayotiy tajribasi, millati, bilimi, kasbi, jamiyatdagi mavqei nuktai nazarlaridan qabul qilib, ushbu ko'rsatkichlarga qarab moslashtiradi, yoki, boshqacha qilib aytganda, qabul qilingan ma'lumot ma'lum bir transformatsiyaga uchraydi. Odamning tajribasi va bilimi qancha ko'p bo'lsa, unta chetdan turib ta'sir qilish imkoniyatlari shuncha kam bo'ladi.

Shaxs axborot-psixologik havfsizligiga tahdidning shakllanish omillari, uning ta'sir doirasi kengayishi. Zamonaviy bosqichda shaxsning ahboriy-psixologik havfsizligiga tahdidlarning ko'lami ancha keng. Bularning ichida asosiylar deb quyidagilarni keltirish mumkin. Birinchi o'rinda shaxs qadr-qimmatini poymol qilmaslik, fikr va so'z erkinligi, adabiy, badiiy va ilmiy ijod erkinligi. Ikkinchidan shaxsiy hayotning dahlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirni himoyasi. Uchinchidan ommaviy axborot vositalari erkinligi, har bir kishi ularda qonun doirasida o'z fikrini ayta olishi. Mutahassislarning kuzatuvlariga muvofiq, OAVda fuqarolar o'z fikrlarini erkin aytishlari davlat uchun havfli emas, odamlar esa ularning so'zini boshqalar ham etishtirishini hohlaydi va shunga intiladi. To'rtinchidan - ma'naviy qadriyatlarga, halqning urf-odatlariga, jamiyatning madaniy merosiga kimningdir tomonidan hujum qilinishi.

**5-ma'ruza: Ommaviy axborot vositalari
va axborot qarama-qarshiligi
(2 soat)**

Dunyoda axborot o'lchovlarning o'rganilishi. Ba'zi bir davlatlarning axborot bozoridagi hukmronligining oshish tendentsiyasi, halklar, davlatlar va madaniyatlar hususida ularning shaxsiy karashlarini shakllantirishga intilishi. Ma'lumki, bugungi kunda axborot oqimlari haddan tashqari jadal va keng ko'lamli bo'lgan. Bitta misol: ohirgi ellik yil ichida jamiyatda aylanadigak axborot hajmi million marta ko'paydi va kundan kunga yanada oshib bormokda. Bu shunday bir katta rakamki, u ni to'la darajada anglab olish ham qiyin. Shuni aytish zarurki, bunday imkoniyatlar hamma davlatlarga ham hos emas.

Demak, texnikaviy jihatdan qudratli bo'lgan davlatlar kuchli axborot texnologiyalariga ega. Shuning evaziga ular o'zlari ishlab chiqqan axborotni tarkatish yo'li bilan boshqa mamlakatlar ustidan oldin g'oyaviy, keyin esa siyosiy, iqtisodiy va madaniy hukmronlik qilishga harakat qilmoqda. Bunday davlatlar sirasiga eng avvalo rivojlangan mamlakatlar kiradi. Mazkur mamlakatlarning axborot manbalari sifatida birinchi o'rinda davlat axborot markazlari va milliy OAV hizmat qiladi.

Axboriy hukmronlikning maqsadi bigta - axborot tarkatadigan mamlakatning mafkurasini boshqa davlatlar va halqlar o'rtasida keng tarqatish va targib qilish. Lekin bunday vazifa borligi haqida ular ochiq oydin aytmaydi, aksincha, uni har hil yo'llar bilan yashiradi. Masalan, inson huquqlari yoki demokratik andozalar niqobi ostida va hokazo.

"Birinchi darajali" va "rivojlanmagan" davlatlar haqidagi afsonaning yaratilish ehtimolini mavjudligi. "Birinchi darajali" va "rivojlanmagan" davlat haqidagi afsonalar aslida bir necha asrlik tarihga ega. Ammo sayyoramiz mamlakatlarini bunday toifalarga bo'lish uchun asos yo'q. Iqtisodiy, ilmiy va texnikaviy jihatlardan rivojlangan mamlakatlar aholisi yahshi yashaydi degan gapning o'zi uncha ham to'g'ri emas. "Yahshi yashash" nima degani? Moddiy boylik etarligimi? Unda nega aholisi eng uzoq umr ko'radigan Yaponiya bir necha o'n yilliklar davomida dunyo mamlakatlari ichida o'z joniga qasd qiluvchi fuqarolar soni jihatidan dunyoda birinchi o'rinda turadi? Nega Samarkand va Buhoro to'ylarini kurgan frantsuz va nemislar bizning urf-odatlarini nega havas bilan qaraydilar va "sizlarga Evropa madaniyati kerak emas ekan" degan fikrlarni bildiradilar? Bu AQSh professori Samyuel' Hantington aytgan madaniyatlar (tsivilizatsiyalar) to'qnashuvi emas, aksincha, ular turfa hilligi, kolaversa, sirtqi dialogidir.

OAV axborot-psihologik urushni olib borish vositasi sifatida. Afsuski, ayrim OAV bugungi kunda shunday vositaga aylanganlar. Ushbu urushda OAVning o'rni va rolini aniqlash uchun eng avvalo axboriy-psihologik urushni ma'nosini anglab olishimiz zarur. "Axborot urushi" so'zlarining asoschisi fizik-olim Tomas Roi hisoblanadi, 1976 yilda u axborotni harbiy kuchlarning eng zaif bug'ini deb ta'riflab, ushbu masalaga barcha davlat miqyosidagi mas'ul kishilarni e'tiborini qaratdi. Shundan beri mazkur so'zlarning ahamiyati kundan kunga kuchayib kelmokda.

Bevosita axborot urushi ta'rifiga kelganda biz bir kitobdan iqtibos keltirmoqchimiz: "Axborot urushi deb, ijtimoiy, siyosiy, etnik va boshqa tizimlarning moddiy yutuqqa ega bo'lish maqsadida bir biriga ochiq va yashirin maqsadli axboriy ta'sirlarga aytiladi. Shu bilan bir qatorda axborot urushini deb yanada raqib ustidan axboriy hukmronlikka erishish va shuning evaziga unga moddiy, mafkuraviy yoki boshkacha zarar etkazish uchun davlatning harbiy quchlari, hukumati hamda hususiy tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan tabdirlar va operatsiyalarmajmuasiga aytiladi" (Manoylo A.V., Petrenko A.I., Frolov D.B. Gosudarstvennaya informatsionnaya politika v usloviyah informatsionno-psihologicheskoy voyni. 2-nashr. M.: Goryachaya liniya -Telekom. 2006, 2036.).

Turli OAV (televidenie, radio, davriy matbuot)ning o'ziga hos psihologik ta'siri. Har bir OAV auditoriyaga o'ziga hos ta'sir etish kuchiga ega. Internetgacha ularning ichida eng samaralisi televidenie edi, chunki u tomoshabinga uch yo'l bilan axborot etkazadi: tasvir, ovoz va mantiq.

Shuning uchun televidenie ommaviy ravishda tarqalganidan keyin besh-o'n yil ichida besh yuz yillik tarihgaga ega bulgan matbuotdan uzib ketdi. Radioga ham katta kuchgaga ega, chunki u ikki kanal orqali ta'sir ko'rsatadi, ovoz va mantiq. Uning afzalligi - jonli ovoz yordamida auditoriya bilan muloqot qilish, bunday usul axborot manbai bilan tinglovchi o'rtasidagi masofani yo'qotadi. Inson ovozi, uni yurakdan chiqishi, undagi hayajon va samimiylik radioning imkoniyatini keskin oshiradi.

Matbuotning o'quvchi bilan muloqot yo'li esa asosan mantiqiy isbotdan iborat, bunday ta'sirga ma'lum miqdorda tasvir ham qo'shiladi: gazetadagi rasmlar, rang, sarlavhalar ko'rinishlari.

Psihologik ta'sir tehnologiyasi. Yukori tehnologiya va ommaviy kommunikatsiya.

Psihologik ta'sir inson axborotni qabul qilish yo'llari bilan bogliq: ko'rish, eshitish, ta'mini bilish, hidini sezish, qo'l bilan tegish, fikrlash va h.q. Axborot havfsizligi masalasiga kelganda psixologik ta'sir ko'proq OAV yordamida amalga oshiriladi, shuning uchun ular mutahassislar tomonidan tinmasdan mukammallashtirilmoqda. Natijada rivojlangan mamlakatlar matbuot, radio va televideniening barcha imkoniyatlarini o'zida mujassamlashtirgan internetdek yuqori tehnologiyaga ega bo'ldilar.

Internet ommaviy kommunikatsiya ta'sirini eng baland pogonaga ko'tardi. Saytga joylashtirilgan ma'lumot birdan butun dunyo bo'yicha tarqalib ketadi. Uning adadi (tiraji) esa cheksiz. OAVning roli internetgacha ham kuchli bo'lgan, endi esa ularning ta'siri tasavvur qilib bo'lmaydigan darajaga etdi. OAV dan tashqari internet reklama, ma'lumotlar etkazish, elektron pochta xizmatlarini ham bajaradi. Eng qulayi shundaki, internetdagi ma'lumot juda ko'p, u arzon va o'ta tezkor.

Internetning paydo bo'lishi va internet jurnalistikasining takomili. Internetni ko'p mutahassislar harbiylarning ixtiroi deb aygadi. Aslida esa dastlabki bosqichda uni AQShdagi to'rtta universitet kashf etdi. Mazkur universitetlar komp'yuterlarini bir tizimga birlashtirib, o'zaro kutubhonalaridan foydalana boshladilar. Pentagon esa bundan tez xabar topdi. Va ixtironing imkoniyatlarini o'rganib, undan harbiy qo'mondonlikni takomillashtirish maqsadida olimlarni jalb etib, ularga barcha sharoitlarni yaratib, arpanetni (internetning birinchi nomi) o'z maqsadlariga yo'naltirdi. Uzoqqa bormay undan jurnalistlar ham foydalana boshladi. Natijada internet jurnalistikasi paydo bo'ldi.

Internet jurnalistikasi - katta va muhim mavzu, uni ma'ruzaning bir qismida ochib berishning iloji yo'q (Qaralsin: Kalmikov A.A., Kohanova L.A. Internet-jurnalistika. M.: YuNITI-DANA, 2005) Shuning uchun biz fakat uning ijobiy va salbiy tomonlarini aytib o'tamiz. Internetning qulayliklari: arzon, tezkor, texnik jihatdan materiallarni joylashtirish qiyin emas, ma'lumotlarni katta hajmda o'rnatish mumkin, ularni turli tillarga o'girish oson, axborot chegara va masofani bilmaydi va h.k. Salbiy oqibatlar: hohlagan odam istagan axboroti Bilan virtual maydonga to'siksiz kirib kelishi, nazorat yo'qligi va shu tufayli terroristik hamda pornografik ma'lumotlar o'ta ko'pligi, kosmopolitik g'oyalar ham- da "universal madaniyat" keng tarqalishi, davlat roli pasayishi, tarmok yordamida demokratiya fundamentalizm rivojlanishi va boshq.

Neyrolingvistik dasturlash va doimiy, uzluksiz efirga uzatiladigan televizion xabarlar natijasida turli millat va xalklar ongiga ta'sirning o'sishi. Neyrolingvistik dasturlashni ayrim mutahassislar (masalan, G.G.Pochepstov) tomonidan unga hech narsani qarshi quyib bo'lmaydigan shprints ta'siriga qiyoslaydilar. Bunday o'hshatishda ma'lum bir haqiqat bor. Agar biror-bir g'oyani, u yolg'on bo'lsa ham, OAV haddan tashkari ko'p va turli shakllarda takrorlayversa, auditoriya (garchi u ushbu g'oyaga dastlabki bosqichda ishonmagan bo'lsada) borib-borib keyincha unga ishonadigan bo'ladi. Har hil uslublarda, barcha OAVda ma'lum bir fikrni takrorlash odamning ostki ongiga ta'sir etadi va u ushbu fikrga ishonmaydigan bo'ladi. Mazkur jarayonni mutahassislar neyrolingvistik dasturlash deb ataydi.

Agar radio, televidenie va matbuotda ayrim davlat, guruh yoki shahs haqida kayta-qayta biror-bir noto'g'ri baho takrorlanaversa, turli mamlakatlardagi xalklar, har hil millatlar unga ishonadilar. Neyrolingvistik dasturlash uchun eng kulay OAV televidenieidir, chunki u auditoriyaga bir paytni

o'zida uchta kanal orqali o'z ta'sirini o'tkazadi. AQSh kommunikativistlari televideniini hatto trankvilizatorga ham o'hshatadilar.

"Madaniy bosqich" va "inson huquq"lari ensansiyasi tushunchasniing mohiyati va uning paydo bo'lish shakllari. "Madaniy bosqich" va "inson huquq"lari g'oyalari G'arbda paydo bo'lib, G'arb mamlakatlari tomonidan butun dunyo bo'yicha tarqatilmogda. Bu esa juda murakkab va, eng muhimi, samarasiz jarayon. Katta muhokamalarga sababchi bo'lgan Samyuel' Hantingtonning "Madaniyatlar to'knashuvi" deb nomlangan maqolasini o'qimagan siyosatshunos bo'lmasa kerak. Afsuski, o'zbek tiliga tarjima qilinganda, maqolaning eng muhim parchasi tushib qolgan. Ushbu bo'shlikni to'ldirishga harakat kilamiz: "Turli jamiyatlarning madaniy qadriyatlarini o'rganishga bagishlangan yuzta asarni qiyosiy usulda o'rganib chiqqan bir muallif (Naggu S. Triandis nazarda tutilmokda - FM.) o'z obzorida shunday hulosaga kelganki, "g'arb jamiyatida eng e'zozlanayotgan qadriyatlar dunyoning qolgan qismida eng past ahamiyatga ega ekan". Siyosiy jihatdan ushbu karama-qarshilik AQSh va boshqa g'arbiy davlatlar tomonidan boshqa halqlarni demokratiya va inson huquqlariga tegishli g'arbona g'oyalarni qabul kilishga majburlash samarasiz ekanligini ko'rsatmogda. Zamonaviy demokratik tuzum G'arbda paydo bo'ldi. Nogarbiy davlatlar tomonidan esa bunday tuzum g'arbona kolonializm yoki majburlash hosili deb qabul qilinadi" S'Ekonomicheeskoe obozrenie", 1998, yanvar', 74 b.) Herri Triandis obzoridagi goyalar "N'yu-York Tayms" gazetasida 1990 yil 25 dekabr' kuni 41 betda ham chop etildi. Zamonaviy ilmda bunday harakatlar"demokratik fundamentalizm" deb nom oldi.

Yangilik, uning ko'rinishi va shakllari. Chegaralanmagan jurnalistika; yangiliklarni tiklash yo'llari, faktlarni tartiblash va tahlil etish, yangiliklar bloking tartibi.

Yangiliklarning ko'rinishlari har hil bo'ladi: voqea, hodisa, raqam, familiya, lavozimlar, joylar nomlari aks ettirilgan habar, lavha, reportaj, ma'lumotnomalar va h.k. Bugungi kunga kelib yangiliklarni etkazish usullari g'oyaviy kurashning katta bir yo'nalishiga aylanib qoldi. Ushbu sohada esa xafakat jurnalistlar, ular bilan bir qatorda siyosatshunoslar, politexnologlar, iqtisodchilar, psixologlar, qisqasi, ommaviy axborotni ommaga etkazadigan barcha mutaxassislar ustasi farang bo'lib ketganlar. Ularning mahorati shu qadar rivojlanib ketdiki, yangilikdan, uning mazmunidan qat'iy nazar, qanday xulosa chikarish kerak bo'lsa, shunday tarzda u auditoriyaga etkaziladi. Faktlarni esa kerakli tartibda tizimlashtirish qiyin emas, ularning ketma-ketligining o'zi auditoriyaga kerakli ma'lumotni beradi va axborot etkazuvechi uchun zarur bo'lgan dunyoqarashni shakllantiradi.

Axborot urushini aniklash. Axborot urushi tarkibi: psixologik, elektron va dezinformatsion; axborot xujumi va uning turlari (to'g'ri-rilan-to'g'ri, aylanma), axborot tizimining ishdan chiqishi. Axborot urushi ta'rifini biz yuqorida keltirgan edik. Ushbu fikrni davom ettiramiz. Axborot urushining xususiyatlari kuyidagilardan iborat. Birinchidan, axborot qurolini ishlab chiqish uncha xam qimmat emas va bu ishni turli soxalar mutaxassislari bajarishi mumkin. Ikkinchidan, chegaralarning nisbiyligi: davlatlar, qonuniy va noqonuniy xarakatlar, harbiy va noxarbiy janglar o'rtasida va x.k. Uchinchidan, hujumning oldini olish noilojligi. To'rtinchidan, zararni xisoblab chiqish murakkabligi. Beshinchidan, harbiy bloklar, birlashmalar tuzish qiyinligi va h.k.

Axborot quroli, uning o'ziga xosligi, zamonaviy dunyoda uni ko'llash imkoniyati va ko'lami. Axborot qurolining keng va tor ma'nolari bor. Keng ma'noda axborot quroli deb raqibni kerakli yo'nalishda fikrlashga undaydigan, uning nuktai nazarini o'zgartirishga qodir bo'lgan va kerakli axborot yordamida amalga oshiriladigan xarakatlarga aytiladi. Tor ma'noda axborot quroli deb rakibning axborot zaxiralari ustidan nazoratni ta'minlaydigan va uning telekommunikatsiyalari tizimlariga zarar etkaza oladigan texnikaviy usullar va texnologiyalarga aytiladi. Demak, axborot quroli - bu raqibning axborot va boshqaruv tizimlariga ta'sir etuvchi maxsus moslama va vositalar. Tabiiyki, axborot texnologiyalari rivojlangan mamlakatlar tomonidan bunday quoldan foydalanish imkoniyatlari juda keng.

Axboriy karama-qarshilikning maksadi, vosita va shakllarn, uni nazorat etish, jamiyatning umumiy xolatiga keltiradigan psixologik zararlari. Axboriy qarama-qarshilikning maqsadi - dunyoviy (global) axborot maydonida milliy manfaatlar ximoyasini ta'minlash. Mazkur maksadga erishish esa turli

mamlakatlar tomonidan turlicha amalga oshiriladi: texnologik kuchli davlatlar hukmronlik qilishga intiladi, rivojlanayotgan davlatlar esa o'zini himoyalashga xarakat qiladi. Ikkala tomon xam o'ziga kulay keladigan usullardan foydalanadi.

Ammo shuni xam aygish kerakki, texnologii jixatdan kuchli davlatning axboriy xujumi boshqa mamlakatlar aholisiga katta psixologik zarar etkazadi. Chunki bunday urushni to'xtataydigan va agressor-davlatga nisbatan chora ko'rish uchun imkoniyat yaratadigan xalqaro me'yoriy xujjat yo'q. Rivojlangan mamlakatlar ushbu vaziyatdan keng foydalanmoldalar.

Ommaviy kommunikatsiya - xorij OAVda axborot ekspansiyasidan ximoyalanish, fnkrlash va o'znni tutish vositasn sifatida. Xorijiy OAV ekspansiyasidan himoyalanish uchun eng qulay choralardan biri - maxalliy OAV. Uzbekistan sharoitida buning uchun milliy gazeta, radio va televideniemizning imkoniyatlari bor, faqat ulardan samarali foydalanishimiz zarur. Buning uchun bosh omil va mustaxkam fundament - milliy istiklol g'oyasidir.

OAV doirasida xalkaro korporatsiya; dunyo xamjamiyati va ayrim davlatlarda jamoatchilik fikrini shakllantirish mexanizmi sifatidagi o'rmi. OAV soxasida bevosita xalqaro korporatsiyalar kam va ular lune" bo'yicha axborot tarqatish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatolmaydilar. Bunday OAV sifatida biz Si-en-en va Bi-bi-si, Evron'yus va TV-5, Assoshieyted Press va Frans Press, Reyter va ITAR-TASS, Amerika ovozi va Doyche Vellelarni tilga olishimiz o'rinliroq bo'lardi. Ushbu axborot manbalari AQSh, Buyuk Britaniya, Frantsiya, Germaniya va Rossiyalarga tegishli bo'lib, ular nafakat yuqori tezlik va katta xajmda, shu bilan bir qatorda turli tillarda ma'lumotlarni tarqatadilar. Masalan, Bi-bi-si teleradiokorporatsiyasining uzbek tilidagi sayti, Amerika ovozi radiostantsiyasining esa uzbek tilidagi bo'limi bor. Biz ular O'zbekiston xaqida tarqatadigan materiallarga befarq bo'la olmaymiz.

Xorij matbuoti, televidenie, radio va Internetning asosiy kadriyatlari. Xorij OAVning axoliga ta'sir ko'rsatish yo'li, shakl va uslublari. Tabiiyki, bunday axborot manbalari, eng avvalo, iqtisodiy jixatlardan baquvvat davlatlar tomonidan ularga xos va mos bo'lgan kadriyatlarni, jumladan, g'arbiy ko'rinishdagi "demokratiya standartlari"ni tarqatadi. Bu xaqda biz qisman yuqorida aytib o'tdik. Buning sababi nimada, deb o'zimizga savol bersak, javob quyidagicha bo'lishi mumkin. Gap shundaki, xar bir xalq yoki millat tarixiy rivojlanib va shakllanib kelgan va ushbu ko'p asrlik jarayonning o'zi qaysi bir yashash usuli to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini isbotlab bergan. Agar ustiga ustak u yoki bu xalqqa mana bunday yashanglar, bu to'g'ri bo'ladi deb, uni shunga majburlasa, albatta, bunday zo'ravonlik, jumladan, "demokratiya fundamentalizm" ko'pchilik tomonidan qabul qilinmaydi. Agar xorijiy OAV yoki tashkilotlar O'zbekiston xududida umuminsoniy qadriyatlarni tarqatishga yordamlashsa, ular O'zbekistonliklar tomonidan yaxshi qabul kilinadi. Bunga misol sifatida mamlakatimizda ko'p yildan beri faoliyat kursatadigan Konrad Adenauer yoki Fridrix Ebert jamg'armalarini aytish mumkin.

Jamoa ruxiyati va uning o'ziga xos xususiyatlari. Axborot manipulyatsiyasi, uning maksad va vazifalari, qoida, usul va shakllari. Jamoatchilik fikriga ta'sir etuvchi axborotning ijtimoiy fenomeni. Ommaviy auditoriyaga psixologik ta'sirning usul va shakllari. Alohida bir odamning ruhiyati jamoa ruhiyatiga teng emas, albatta. Eng qizigi shundaki, jamoa ruhiyatida ongsizlik darajasi balandroq. "Um xorosho, dva luchshe (bir akl yaxshi, ikki akl yanada yaxshi?" degan rus maqoli OAV xabarlarini ommaviy qabul qilinishiga to'g'ri kelmaydi. Ommaviy taassurotda OAV tomonidan aytilgan gaplarga birdan ishonish, vahimaga tushish, salbiy informatsiyaga ko'proq berilish kayfiyatlari ancha kuchli. Buni Karl Yung "jamoaviy ongsizlik" ("kollektivnoe bessoznatel'noe") deb ta'riflagan va bugungi kunda ushbu psixologik kategoriyanı topib, uni isbotlab berilgani Yungning buyuk kashfiyoti deb xisoblanadi.

Axborot manipulyatsiyasiga kelganda, aytish kerakki. ushbu muammo bo'yicha anchagina kitoblar chop etilgan va ular bilan tanishish foydadan holi bo'lmaydi. Biz esa manipulyatsiyaning ayrim kam tilga olinadigan turlarini aytish bilan chegaralanamiz. Bular: abstrakt, tushunarsiz fikrlash; manba tomonidan axborotni fakat uning foydasiga bo'lgan qismini etkazish; real faktlarni xomaki, noreal xulosalar bilan yakunlash; o'z vaktida javob bermasdai dolzarb muammoni "sovutish" va h.k.

Axborotdan foydalanish madaniyati tushunchasi, tuzilishi va mohiyati. Axborotdan foydalanish madaniyati hech kachon o'zidan o'zi kelmaydi, bunday madaniyat bir qator omillarga bog'liq. Birinchidan, axborot iste'molchilari yuksak shaxsiy madaniyatga ega bo'lishlari lozim. Ikkinchidan, OAV va boshqa manbalardan kelayotgan ma'lumotni mag'zini chaqib, uning mualliflarini maqsadlarini anglab olish kerak. Uchinchidan, kasbiy o'sish va shaxsiy dunyoqarashni rivojlatiradigan ma'lumotlarni olib, keraksiz axborotni tez esdan chiqarish zarur va h.k.

6-Ma'ruza: AXBOROT SOHASIDA MILLIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH TIZIMINING MOHIYATI VA UNSURLARI

Insoniyat axborot oqimi tobora tezlashgan, Er shari aholisi kayfiyatini, ruhiyatini, maqsad va intilishlarini, qolaversa, butun tafakkur tarzini o'zgartirishga qodir bo'lgan axborot texnologiyasi vujudga kelgan bir davrda yashamokda. Bu hozirgi zamon tsivilizatsiyasining o'ziga xos yutug'i. Xalqlar, mamlakatlar, davlatlar o'zaro munosabatlarini tobora yaqinlashtirishga. jahon ijtimoiy-siyosiy jarayonlarini boshkarishga, dunyoviy kayfiyat, dunyoviy ruhiyat va maslakning vujudga kelishiga xizmat qiladigan mo'jizakor hodisa.

Birok tsivilizatsiyaning ana shunday ulkan, keng miqyosli va serqirra yutug'idan kim qanday maqsadlarda foydalanayapti? Uni beqiyos va qudratli kuchini nimalarga ishlatayapti? -degan xaqli savol ham muammoga aylanmoqda.

Umuman olganda insoniyat tafakkuri kengayib, fan-texnika taraqqiyoti jadallashgani sayin insoniyat o'zining buyuk yaratuvchilik qudratini namoyon etmokda. Shu bilan birga o'zining boshini o'z og'ritadigan, o'z hayotiga o'zi tahdid soladigan, o'z istiqbolini mavxumlashtiradigan xolatlar ham duch kelmoqda.

Insoniyat yozuv ixtiro qilingunga qadar taxminan uch million yil og'zaki aloqa qilgan bo'lsa, undan besh ming yil keyingina sanoat asosida kitob bosishni o'rgandi. Undan besh yuz yil o'tib telefon, radio va televediniaga ega bo'ldi. An'anaviy eshituv - ko'ruv vositalaridan komp'yuterlarga o'tish uchun esa atigi ellik yilcha vaqt kerak bo'ldi, xolos. Ana shu tarixiy haqiqatning o'zi inson tafakkuri taraqqiyoti, fan-texnika rivoji bilan bog'liq bo'lgan olamshumul o'zgarishlar dinamikasini ko'rsatadi.

Komp'yuterlarning yuzaga kelishi esa butun Er sharini yagona axborot makoniga aylantirdiki, natijada har bir mamlakat taqdiri bilan ham, butun dunyo taqdiri bilan bog'liq bo'lgan voqelik yuzaga keldi.

Bugun O'zbekiston ana shu yagona axborot tizimining faol sub'ektiga aylandi. Uning dunyo bilan aloqasi, jahon ijtimoiy-siyosiy jarayonlariga ishtiroki, davlatlararo munosabatlar, siyosiy, iktisodiy, ijtimoiy, huquqiy va madaniy aloqalari umumjahon axborot tizimi tarkibida amalga oshirilmoqda. Bu bevosita elektron pochta, elektron axborot almashish tizimi orqali ham milliy, xam dunyoviy muammolarni hal etishda faoliyat samaradorligini oshirishda, vakti tejashda, moliyaviy xarajatlarning keskin kamayishida, qolaversa, zamonaviy axborot almashtirish salohiyatini namoyon qilishda katta samara bermokda.

Biroq bu jarayon bir qator muammolardan ham xoli emas. Jumladan, jahon axborot tizimidan foydalanish darajasining pastligi (5 %), internet tizimining keng rivojlanmaganligi, undan foydalanish darajasining pastligi ko'zga tashlanmoqda.

Ammo masalaning ikkinchi tomoni xam bor. Bu bevosita axborot bozoridan foydalanayotganda qanday axborotlarni qabul qilish, qanday axborotlardan foydalanish borasidagi salohiyatni ham taqozo etmokda. Chunki bozorning oddiy haqiqati shundaki, har kim topganini savdoga chiqaradi. Sifati, mazasi, rangi, ta'mi yoki foydasi jihatidan tanlash xaridorning ixtiyorida, Ana shu hayotiy qonuniyat nuktai nazaridan qaraganimizda jahon axborot bozorida bizning manfaatlarimizga zid bo'lgan, milliy xususiyatlarimizni, an'analarimizni, turmush tarzimizni mensimaydigan axborotlar xam xurj qilmokda, hayotimizga shiddat bilan kirib kelmokda. Bu o'z-o'zidan axborot sohasida milliy xavfsizlikni ta'minlash muammosini ko'ndalang qilib qo'y mokda.

Hozirgi zamon axborot tizimi, uning juda keng imkoniyatlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, O'zbekistonda axborot olish, saqlash, foydalanish va tarqatishning umummilliy manfaat va umummilliy taraqqiyot nuqtai nazaridan boshqaruv mexanizmini yaratish, uning mohiyati va unsurlarni chuqur anglash

zarur bo'lib qolmoqda. Ana shu hayotiy ehtiyojdan kelib chiqib axborot sohasida millim xavfsizlikni ta'minlash tizimini yaratishning quyidagi usullarini qo'llash zarur deb hisoblaymiz:

Birinchidan, sotsiologik yo'nalish. Bunda axborot olish va tarqatish jarayonida jamiyat taraqqiyotida axborotning ijtimoiy voqelik sifatidagi roldan kelib chiqib jamiyatda shakllanayotgan ijtimoiy ong yo'nalishlari, ijtimoiy tafakkur darajasi va uning oqimlarini o'rganishni yo'lga quyish kerak. Aholi turli qatlamlari qarashlari, kasbiy va boshqa ijtimoiy holatlari asosidagi fikrlash tarzini aniqlab borish zarur.

Ikkinchidan, statistik yo'nalish. Ko'pmillatli mamlakatda, xususan, 130 dan ortiq millat va elat yashayotgan, 20 ga yaqin diniy konfessiyalar faoliyat ko'rsatayotgan O'zbekistonda millatlararo va dinlararo mojarolarni, turli siyosiy manfaatlar va buzg'unchi g'oyalar ta'sirida kelib chiqishi mumkin bo'lgan siyosiy nizolarni o'rganib borish. Bu borada aniq hisob-kitoblarga, taxliliy echimlarga ega bo'lish.

Uchinchidan, siyosiy konfliktologiya va siyosiy psixologiya. Axborot-psixologik xavf avj olayotgan bir paytda, turli buzg'unchi g'oyalar inson ongi va tafakkuriga o'z ta'sirini o'tkazayotgan bir sharoitda siyosiy mojarolar kelib chiqishi mumkin bo'lgan manbalarni o'rganish, omillarni aniqlash hamda uning natijasida jamiyatda shakllanishi mumkin bo'lgan jamoatchilik fikri, siyosiy qarashlari, ruhiyati - ijtimoiy-siyosiy psixologiya izchil ravishda o'rganib borilmog'i lozim.

To'rtinchidan, mantiqiy-tizimiy va funktsional taxlil. Axborot tizimi, xususan, axborot-psixologik ta'sir axborot siyosati tizimi va vositasining muhim qismi sifatida baxolanishi lozim. Voqelikka ana shu tarzda yondoshib, ilmiy-taxliliy, nazariy va amaliy xulosalar chiqarish kerak. Tigiz axborotlashgan jamiyatda axborot oqimi ta'sirida shakllanayotgan ijtimoiy fikr fan nuqtai nazaridan izchil o'rganilmog'i, uning predmeti va metodologiyasini ishlab chiqish muhim bo'lib qoldi.

Beshinchidan, axborot tizimida milliy istiqloq g'oyasining ustivorligi. Har qanday fuqaro axborot bozoridan "mahsulot" tanlash jarayonida uning qalbida, ruhiyatida, kayfiyatida, fe'l-atvorida, bularning barchasining oqibati sifatidagi xatti-harakati va munosabatida mafkuraviy immunitet ustuvorligini ta'minlash.

Albatta, O'zbekistonda mustaqillikning o'tgan 15 yili mobaynida ommaviy axborot kommunikatsiyasi sohasida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Eng avvalo, har bir fuqaroning so'z va fikr erkinligi, axborot olish va tarqatish huquqi Konstitutsiya bilan kafolatlandi. Ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi bir qator qonunlar yaratildi va amalda qo'llanilmoqda. Mustaqil nashrlar soni keskin ko'paydi. Bularning hammasi mamlakat ichki hayotida milliy axborot tizimining o'ziga xos taraqqiyotidan dalolat beradi.

Shu bilan birga O'zbekiston jahon axborot tizimidan foydalanishning eng zamonaviy va tezkor texnologiyasini joriy etdi. Bu nafaqat davlat va hokimiyatning, rasmiy idoralarning, balki nodavlat-notijorat tashkilotlar, hatto, alohida fuqarolarning dunyo axborot bozoriga bemalol kirishi va undan bemalol foydalanishi imkonini beradi.

Axborot sohasida milliy xavfsizlikni ta'minlash tizimi bevosita ijtimoiy xavf, milliy tahdid, taraqqiyotga to'g'anoq sifatida baxolanmog'ini va unga qarshi kuchli mexanizmni yaratishni taqozo etadi. Bunda davlat axborot siyosati alohida ahamiyatga ega. Albatga, O'zbekistonda axborot tizimi, uni boshqarish, undan foydalanish borasida qator qonunlar bor. Jumladan, axborot olish kafolatlari, elektron pochta, elektron raqamli imzo to'g'risidagi qator qonun hujjatlari qabul qilindi. Biroq bular etarli emas. Chunonchi, zamonaviy axborot texnologiyalari tobora takomillashib, rivojlanib, axborot olish, saqlash, uni ishlash va tarqatishning shakllari, usullari, uslublari tobora kengayib bormoqdaki, bu butun ko'lami bilan amaldagi qonunlarda o'z ifodasini topmagan.

Masalaning ikkinchi tomoni ham bor. O'zbekistonda hozirgi mavjud ijtimoiy fikr, jamiyatning umumiy siyosiy-ma'rifiy darajasi zamonaviy axborot xurujiga va uning shiddatiga dosh berolmaydi. Aniqrog'i, uning butun ko'lamini, mohiyatini, axborot ostidagi yashirin g'oyani va axborot tarqatuvchi manba maqsadini etarli darajada baholay bilmaydi. Natijada axborot bozorida mavjud bo'lgan asosli, jiddiy, fikrlashga chaqiradigan, taraqqiyotga yordam beradigan axborotlarni etarlicha qabul qila

olmaydi. Aksincha engil-elpi, shov-shuvli, hayotimizdagi mavjud o'tkinchi kamchilik va nuqsonlarni bo'rttirib ko'tarib chiqqan xabarlariga berilib ketadi. Ularni tez qabul qiladi. Natijada jamiyatda yalpi o'rtacha kayfiyat, ozurda ruhiyat paydo bo'lishiga imkoniyat yaratiladi. Bunday vaziyatda milliy axborot tizimini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, uning faoliyatini takomillashtirish, ta'sir doirasini oshirish zarur bo'lib qolmokda. Bu muammolarni hal etish uchun quyidagilarga e'tibor bermoq lozim:

- Ommaviy axborot vositalarida hozirgacha shakllangan til, uslub va ifoda usulini o'zgartirish lozim. Jozibador, ayni paytda hayotga yaqin, eng oddiy fuqaro qalbi va ruhiyatiga mos keladigan xalqchil ifoda usulini shakllantirish lozim. Boshqacha qilib aytganda, axborot makonini hayotga, odamlarga, ularning kundalik tashvishu iztiroblariga, yangilanayotgan jamiyat muammolariga yuksak mahorat bilan moslashtirish kerak.

- Jamiyatni, uning xar bir a'zosini axborot vositalariga qiziqishini orttirish yo'li bilan axborot orqali yuzaga kelayotgan ruhiy tanglik, ma'naviy ozurdalik, boshqacha qilib aytganda, buzgunchi g'oyalarga ergashish kayfiyatining ommalashib ketishiga chek qo'yish lozim. G'oyaga qarshi g'oya, fikrga qarshi fikr, jaholatga qarshi ma'rifat tamoyilining ustivorligiga erishmoq kerak.

- Axborot sohasida milliy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida fuqarolik jamiyati institutlari - jamoat tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish, ular so'zi va fikrining ta'sirchanligini oshirish qerak. Toki har qanday umummanfaat va umumtaraqqiyot yo'lida aytilayotgan so'z har bir tinglovchi qalbiga kirsin, ongiga singsin. Uni rag'batlantirsin, ruhlantirsin, milliy yakdillikka, milliy birlikka da'vat etsin.

Albatta, axborot sohasida milliy xavfsizlikni ta'minlashning eng samarali yo'llaridan biri to'g'ridan-to'g'ri har qanday buzg'unchi g'oyalarga, jamoatchilik fikrini buzadigan xabarlariga asosli tarzda qarshi tura bilish. Ikkinchi tomondan ayni ana shu qarshi targ'ibot mexanizmini samarali boshqarishni ta'minlash.

Hozirgi zamon axborot tizimida shunday xodisalar mavjudki, unga qarshi chiqish u yoqda tursin, uni boshqarish, tartibga solish ham mumkin bo'lmay qolmokda. Demak, bunday sharoitda eng maqbul va samarali usullarni ishlab chiqish zarur. Jumladan:

Birinchidan, jamoatchilik fikrini o'zgartirayotgan, chalgitayotgan vayronkor axborotlar tashkaridan, o'ziga xos himoya qalqoniga ega bo'lgan makonlardan qelayotganligini nazarda tutib, axborot tarqatish borasidagi mojarolarga yo'l quymay, ularga yuqsak siyosiy va kasbiy madaniyat orqali yondoshish. Befarqlik, sukut saqlash, kayfiyatiga barham berib, milliy oriyat, milliy nafsoniyat bilan bog'liq holdagi targ'ibotchilik imkoniyatimizni namoyon etish yo'lidan borish.

Ikkinchidan, shuni nazarda tutish keraqki, har qanday hujumkor va buzg'unchi g'oyaga qarshi o'z vaktida, mo'ljalni aniq olib munosabat bildirishda ehtirolarga berilmaslik, ortiqcha shov-shuvlarga yo'l quymasdan siyosiy vazminlik va bosiqlik, ayni paytda kuchli ta'sir o'tkazish usullarini o'zlashtirmoq lozim.

Axborot sohasida axborot xuruji qizg'in avj olgan bir paytda ayni ana shu xurujlar mohiyatini, uning manbalarini, rivojlanish omillarini, ilmiy til bilan aytganda konfliktogen jihatlarini chuqur o'rganish lozim. Buzg'unchi va xujumkor axborotlar maqsadi, iddaosi, ularning tagida yotgan manfaatlar qanchalik to'g'ri o'rganilsa, ularga shunchalik to'g'ri va ishonchli zarba berish mumkin bo'ladi.

XXI asr tsivilizatsiyasi oqibatida insoniyat hayoti axborot-psixologik taxdid quchayotgan jarayonni boshdan kechirmoqda. Bu, ayniqsa, rivojlanish yo'liga chiqib olgan O'zbekistondan yosh mustaqil davlatlarga kuchli salbiy ta'sir o'tkizishi mumkin. Chunki har qanday asossiz, buzgunchi goya o'tish davriga xos bo'lgan juz'iy kamchiliklar va o'tkinchi ijtimoiy-iqtisodiy nuqsonlarni bo'rttirib ko'rsatib, jamoatchilik fikrini chalgitishi, uning istiqbolga ishonchini susaytirib yuborishi mumkin. Zotan, bugun jahon siyosati tobora madaniylashib, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar insoniylashib, davlatlararo manfaatlar ustuvorligi yumshayib borayotgan bir paytda ommaviy qirg'in kurollaridan foydalanish, termo-yadro xavfini kuchaytirish, atom, vadorod, turli biologik, bakteriologik va kimyoviy aslahalardan foydalanish ibtidoiy hodisaga aylanib qoldi.

Millatlarni yo'q qilish, ularning ildizini qirqib tashlash, milliy xususiyatlari, an'analari va urf-odatlarini barbod etish yo'li bilan mamlakatlarni zabt etish tsivilizatsiyaviy hodisaga aylandi. Bunday maqsadni amalga oshirishda axborot tizimidan foydalanish keng avj olib bormokda. Mustaqil O'zbekiston esa ana shu jarayonda o'zining yangidan-yangi imkoniyatlarini, aqliy salohiyatini, o'zini o'zi himoya qilish va har qanday tajovuzlarga qarshi tura olish iqtidorini namoyon etmoqda. Biroq bu etarli emas. Aniq natijalarga erishish uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim, deb o'ylaymiz:

- insonning shaxs va fuqaro sifatidagi imkoniyatlarni ruyobga chiqarish va uni shakllantirish;
- insonning o'zini o'zi himoya kila olish instinktini, o'zini-o'zi boshqarish salohiyatini shakllantirish;
- alohida odamlar, guruhlar, qatlamlararo munosabatlarni yana ham barqarorlashtirish;
- jamoalar birligini, umumiy xonadon - yaxlit mamlakat takdiri uchun javobgarlik hissiini kuchaytirish;
- millatidan va diniy e'tiqodidan kat'iy nazar O'zbekiston fuqarosi bo'lgan har bir shaxsning kelajak uchun mas'ulligini ta'minlash;
- kelib chiqishi mumkii bo'lgan mojarolar, kelishmovchiliklar asoslarini, yo'nalishlarini, ularning rivojlanish omillarini va dinamikasini doimiy tarzda, uzluksiz ravishda o'rganib borish.

Ana shu tarzda, albatta, axborot sohasida milliy xavfsizlikni ta'minlashning O'zbekiston tajribasi takomillashib bormoqda. Bu bevosita axborot xuruji avj olayotgan, axborot tarqatish texnologiyalari tobora takomillashib, uning usul va uslublari yangilanib borayotgan bir paytda O'zbekiston ayni ana shu tsivilizatsiyaviy jarayonning eng samarali, eng insonparvar usullaridan yana ham kengroq foydalanish imkoniyatlarini kidirmoqda.

7-Ma'ruza: AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING VAZIFALARI, ASOSIY FAOLIYAT YO'NALISHLARI VA USLUBLARI

"Axborot" tushunchasi bugungi kunda global mohiyat kasb etmoqda. U inson tafakkuriga turli yo'nalishlarda ta'sir o'tkazuvchi, yaxlit insoniyat hayotini va taqdirini u yoki bu tomonga burib yuboruvchi, goh salbiy goh ijobiy mohiyat kasb etuvchi qudratli vositaga aylandi.

Aslini olganda axborot tushunchasi dunyoqarashni ifodalaydigan barcha bilimlar sohasida qadimdan mavjud bo'lgan. Kibernetikaning kelib chiqishi va rivojlanishi bu tushunchani "aloqa" va "boshqaruv" tushunchalari bilan birga keng qo'llanilishiga olib keldi. Hozirgi vaqtda axborotlarni hosil qilish, qayta ishlash, saqlash, ko'paytirish va tarqatish alohida ilmiy sohani - informatika sohasini tashkil etadi. Bu lotinchada tanishtirish, tushuntirish, sharq tillarida esa xabar, axborot ma'nosini bildiradi.

Axborot soxasining tez sur'atlar bilan o'sishi, uni avtomatlashtirish usullarining shiddat bilan rivojlantirilishi komp'yuterlarning yaratilishiga va kishilik hayotining turli sohalarini komp'yuterlashtirishga olib keldi. Bu esa o'z navbatida bugungi kunda g'oyatda tezkorlik bilan o'sib borayotgan "Axborotli jamiyat" nazariyasini maydonga keltirdi.

Komp'yuterlashtirilgan dunyo, yalpi axborotlashtirilgan global tizimning vujudga kelishi millatlar, xalqlar va butun insoniyat taqdirini bir-biriga bog'lab qo'ydi. Axborot olish, uni ishlash, saqlash va tarqatish texnologiyasining tasavvur qilib bo'lmaydigan darajadagi taraqqiyoti bugun jiddiy tashvishlar tug'dirmoqda. Chunki hozirgi zamon komp'yuterlarining eng so'nggi avlodi har birining protsessorida 80-100 million tranzistor bo'lib, har soniyada ikki milliardgacha vazifani bajara oladi. Axborot texnologiyasining ana shunday mo'jizasi tufayli xoxlagan kishi Er yuzining xohlagan nuqtasidagi odam bilan soniyalarda aloqa o'rnatishi, muammoni lahzalarda hal etishi mumkin. Ana shu holatning o'zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, axloqiy me'yorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda esa yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, XXI asr tsivilizatsiyasi axborot xuruji, informatsion-psixologik urush qiyofasida o'zini namoyon etmokda.

Insoniyatning kelajakdagi taqdiri va istiqboli xususida o'ylar ekanmiz, axborot texnologiyasi mohiyati, uning taraqqiyoti, inson va insoniyat hayotiga ta'sir o'tkazishi omillarini chuqur o'rganishni taqozo etadi. Bular quyidagilarda ko'rinadi:

Birinchidan, inson faoliyatini maqsadga muvofiq holda yo'lga quyish, yo'naltirish. Umummanfaat atrofida birlashtirish, jamoa va jamiyat ishiga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish, insoniyat hayotini saqlashda mas'ullik, uning taqdiriga taqdirdoshlik hissini shakllantirish.

Ikkinchidan, turli fe'l-atvorga, tabiatga ega bo'lgan, o'z manfaati ustuvorligiga intilayotgan siyosiy sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro muvofiqlikni ta'minlash. Urush madaniyatsizligidan tinchlik madaniyatiga o'tish, davlatlararo va mintaqalararo munosabatlarda bir-biridan qochish emas, bir-biriga intilish kayfiyatini yaratish, jahon muammolarini hal etishda sog'lom g'oyalarga tan berish ruhiyatini shakllantirish.

Uchinchidan, fan-texnika taraqqiyoti cheksiz darajada rivojlanayotgan bir paytda uning keng imkoniyatlarini umumiy taraqqiyot yo'liga safarbar etish kayfiyatining ustuvorligini ta'minlash. Aks xolda g'ayriaxloqiy va g'ayriinsoniy kayfiyatdagi fuqaro qudratli texnologiyalarni jamiyat taraqqiyotiga zid bo'lgan g'oyat xatarli maqsadni amalga oshirishga ishlatishi mumkin. Bu, ayniqsa, xalqaro terrorizm, narkobiznes, diniy eksterimizm singari global fojealarni boshqarishda, davlatlararo iqtisodiy munosabatlarni chalkashtirishda, bank, moliya-irodit tizimini izdan chiqarishda qo'l keladi.

To'rtinchidan, axborot texnologiyasining beqiyos imkoniyatlarini, ulkan qudratini to'la-to'kis inson hayotiga tadbiiq etish, inson taqdiriga xizmat qildirishni ta'minlaydigan eng zamonaviy va samarali boshqaruv mexanizmini iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy va siyosiy sohalarida yuksak madaniyat bilan unumli foydalanish asosida tashkil etish.

Tig'iz axborotlashgan jamiyatda "shaxs-jamiyat-davlat" aloqadorligi, ularning o'zaro uzviyligi va yaxlitligini ta'minlash bir muncha qiyinlashadi. Chunki axborot oqimi tezlashgani va axborotlar girdorbida yashash kabi murakkab, ziddiyatli vaziyatning yuzaga kelishi bevosita shaxs tafakkurining, inson dunyoqarashining keskin o'zgarishiga sabab bo'lmoqda.

Ma'lumki, har bir fuqaro o'z shaxsiy nukta nazari, o'z qarashlari, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-ruhiy imkoniyatlari doirasidagina faoliyat ko'rsatadi. O'z olami hududida yashaydi va tashqi olamga o'z aqli doirasida shaxsiy munosabatini bildiradi. Har bir individ mustaqil inson sifatida tabiiy-biologik kamolotidan va ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib o'ziga mos axborotni qabul qiladi, uni tahlil etadi. Uning atrofida mushohada yuritadi, fikrlaydi va ana shu taxlillar asosida o'zining shaxsiy xulosasiga ega bo'ladi. Natijada o'z nuqtai nazarini shakllantiradi.

Demak, har qanday axborot mazmuni, mohiyati, ta'sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararliligi, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da'vat etishi bilan "shaxs-jamiyat-davlat" mutanosibligiga u yoki bu tarzda ta'sir etadi. Ana shu jihatdan Karaganda milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlashning roli yanaham oshadi.

Umuman olganda axborot-psixologik xavfsizlik tushunchasi qanday paydo bo'ldi? Uning hayotiyliigi, insoniyat taqdiriga daxldorligi nimada? Ana shunday savol tug'ilishining o'zi muammoning dolzarbligini va o'ta qeskinligini ko'rsatadi. Bizningcha axborot-psixologik xavfsizlik tushunchasi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Birinchidan, axborot-psixologik xavfsizlik - bu bevosita inson ruhiyatiga ta'sir o'tkazish orqali uni o'z aqidalaridan, muqaddas ideallaridan, e'tiqodidan ayiradigan buzgunchi g'oyalardan asrashdir. Demak, axborot-psixologik xavfsizlikka ehtiyoj, eng avvalo bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, jumladan, urf-odatlar, an'analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlar vorisiyligi, millatning istiqboli bilan bogliq bo'lgan qadriyatlarga ma'naviy-ruxiy ta'sir, buzgunchi g'oyalar va tajovuzkor mafkuralarning mavjudligidan kelib chiqadi.

Ikkinchidan, axborot-psixologik xavfsizlikka rioya qilinmasa, uning ta'sirchan choralari ko'rilmasa, buzgunchi g'oyalar milliy qadriyatlarni barbod etish orkali tarixan mavjud bo'lgan xalqlar va millatlarni genotsidga olib kelishi muqarrar.

Uchinchidan, tig'iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy ruhiy ta'sir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotganligi shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki

bu tarzda kuchli ta'sir o'tkazadi. Jamoatchilik fikrining qay darajada shakllanganligiga, jamiyatning siyosiy ongi, huquqiy bilimlar saviyasi, ma'naviy-ma'rifiy darajasiga qarab jamiyatning taraqqiyotga yoki tanazulga yuz tutishi muqarrar.

To'rtinchidan, ijtimoiy fikrni shakllantirishda axborot ta'sirini, axborot texnologiyalaridan foydalanish usullari va uslublarining tobora kengayib borayotganligini nazarda tutsak, axborot-psixologik havfsizlik muammosi yana ham keskinlashib qoladi.

Beshinchidan, mazkur atamaning mohiyati shundaki, u inson, jamiyat tushunchalari doirasidan chiqib ketib, yahlit insoniyat, butun kishilik takdiri bilan bog'liq bo'lgan global masalalarni ham qamrab oladiki, natijada hozirgacha mavjud bo'lgan global muammolarning eng tajovuzkori, eng buzgunchisi yoki, aksincha, eng tashabbuskori bo'lib qolishi muqarrar. Bu holatni halqaro siyosatda, davlatlararo, mintaqalararo muammolarni hal etishda buyuk davlatchilik shovinizmi avj olishi mumkin bo'lgan holatlarda yana ham havfliroq mohiyat kasb etadi. Bunday paytda ko'proq an'anaviy siyosiy muvofiqlashtirish tajribalaridan kengroq foydalanishni taqozo etadi. Ya'ni sharqona munosabatlar ilmi (I.Karimov), mulohazalilik, mushohadalilik, har qanday voqea va hodisalarga aql-idrok yo'rigi bilan yondosh tamoyili ustivor bo'lmogi lozim.

Axborot siyosatini tigiz axborotlashgan jamiyat shakllanayotgan bir paytga hozirgi zamonaviy talablardan kelib chiqib yangilash, modernizatsiyalash zarur.

Axborot orqali yuzaga kelgan psixologik mojarolar sharoitida davlat axborot siyosatining vazifasi jamiyatni salbiy axborot-psixologik hurujdan ishonchli saqlash, qat'iy himoya qilish mehanizmini yaratish bilan belgilanadi.

Har bir yangi axborot-psixologik mojaro himoya qilinayotgan jamiyat uchun yangi tahdidlarni keltirib chiqarishi ham mumkin. Demak, tahdid qancha kup bo'lsa, qurquv, hadik va ishonchsizlik shuncha ko'payadi. Ana shunday ma'naviy, ruhiy, ijtimoiy vaziyatdan kelib chiqib, jamiyat kayfiyatini muvofiqlashtirib, yo'naltirib, boshqarib turish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oltinchidan, axborot-psixologik havfsizlik tushunchasi ma'lum bir halq, millat, mamlakat hayotida jiddiy ijtimoiy havf tugdirishi mumkin bo'lgan zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan tinchlik va barqaror taraqqiyot yo'lida unumli foydalanish, uni boshqarish, har qanday ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarga siyosiy tus bermaslik usullardan foydalanishni taqozo etadi.

Bizning nazarimizda axborot-psixologik havfsizlik - bu bevosita siyosiy mojarolarning oldini olish, eng avvalo, insonning o'zini o'zi tushunishi va fuqarolararo munosabatlarni yuksak ma'naviy-ma'rifiy mezonlar asosida shakllantirish, axborot qurolidan zamonaviy insonparvar tafakkurni, ijodkorlik ruhini, yaratuvcilik qobiliyatini, bunyodkorlik imkoniyatlarini shakllantirishni taqozo etadi.

Jamiyatni boshqarish, hozirgi zamon me'yorlari asosida kishilik taraqqiyotini ta'minlashning yangi usul va uslublarini qidirib topish zarur. Jumladan, siyosiy-huquqiy, tashkiliy-iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik va axborot tizimini boshqarish kabi qator, bir-biriga uzviy bogliq bo'lgan yo'nalishlarda boshqaruvning eng maqbul uslubini topishni, bevosita hokimiyat va unga ishonchni, jamiyat va davlat taraqqiyotini ta'minlashda fuqarolar yaqdolligini, ma'naviy va goyaviy jihatdan birligini ta'minlashni taqozo etadi.

Jamiyat shu darajada shakllanishi lozimki, uning a'zolari tigiz axborotlar bozoridan umummilliy manfaatga hizmat qiladigan, uning taraqqiyotiga yordam beradigan axborotni tanlay olish. Axborot olish kafolati bu bevosita shaxsiy manfaatdan ustun turadigan, umummilliy manfaatga dahldor bo'lgan qadriyatga aylanmogi lozim. Ana shunday sharoitda qanday mazmundagi axborotni tarqatishni man etish, jamiyatiing psixologik holatiga salbiy ta'sir etuvchi, ijtimoiy, milliy, etnik, diniy tafovut va kelishmovchiliklarni kuchaytiruvchi, zo'ravonlik va urushni targib etuvchi, pornografiya, maishiy buzuqlik, shaxslar mavqeiga, obro'siga va sha'niga salbiy ta'sir etuvchi axborotlarni chegaralashning norasmiy, vijdon bilan bo'liq bo'lgan, soflom aql va yuksak tafakkurga tayangan ma'naviy-ruhiy me'yorlari vujudga keladi.

Axborot-psixologik havfsizlik tushunchasi ana shu tarzda ma'naviy-ahloqiy mezonga aylanadi. Erkin shaxs va ozod kishilik jamoasi bo'lgan fuqarolik jamiyati sharoitida axborot-psixologik

havfsizlikning o'ziga hos tizimlari shakllanmogi lozim. Bu bevosita OAV faoliyati va unda xizmat qiladigan axborot oluvchi, saqlovchi va tarqatuvchi hodimlarning siyosiy saviyasiga, kasb mahoratiga va eng muhimi fuqarolik pozitsiyasiga, jamiyat ishiga dahldorlik tuygusiga bogliq. Zotan, axborot-psixologik havfsizlikni ta'minlashning bosh mezonlari va asosiy tayanchi -millatparvarlik, vatanparvarlik, fidokorlik tuygusi!

Albatga, axborot-psixologik havfsizlikni ta'minlashning o'ziga hos asoslari bor. Bular:

Birinchidan, tashkiliy-texnik jihatdan ta'minlanganlik. Zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan etarli darajada qurollanish.

Ikkinchidan, mustahkam moddiy-moliyaviy asoslarga ega bo'lish. Axborot-psixologik havfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladigan soha hodimlari moddiy manfaatdorligini oshirish.

Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalarini boshqaradigan, undan samarali foydalana oladigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan, har tomonlama keng fikrlaydigan qobiliyatli kadrlarni tayyorlash.

Demak, axborot huruji tobora avj olib borayotgan, yakka tartibda har bir fuqaro, har bir inson ongiga kuchli ta'sir o'tkazayotgan, keng miqyosda olganda esa jamiyat taraqqiyoti va millat takdirini hal qilishga qodir bo'lgan, global miqyosda esa butun insoniyat hayotini kafolatlaydigan, uning taraqqiyoti yoki tanazulini belgilashga qodir bo'lgan tizimni boshqarish, tartibga solish, undan foydalanish me'yorlarini ishlab chiqish hozirgi zamonning eng dolzarb muammolaridan biridir.

8-ma'ruza: Ochiq ommaviy axborot tizimi sharoitida shaxsning psixologik o'zini-o'zi himoyalashi

Reja:

1. Shaxs ruhiy kechinmalarining ijtimoiy borliq kadriyatlariga bog'liqligi.
2. Shaxs ongida g'oya va fikrning paydo bo'lishi. Mafkura va psixologik havfsizlik muammolari.
3. Ochiq axborot kommunikatsiya tizimida insonning axborot tahdidlarini baholash va havfsizlikni ta'minlash imkoniyatlari.
4. Turli axborot-psixologik vaziyatlarda shaxsning ijtimoiy hulqi.
5. Shaxsning ma'naviy-ahloqiy takomili va o'zini-o'zi himoya qilish va boshqarish imkoniyatlari.
6. Ta'lim bilan qamrab olinmagan aholiga ziyolilar orqali sog'lom g'oyalarni etkazish usullari.

1. O'z vaktida Hindistonning tanikli siyosiy arbobi Mahatma Gandi shunday yozgan ekan: *"Men uyimning darvoza va eshiklarini markam berkitib o'tira olmayman. Chunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, honadonimni agdarto'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham hohlamayman"*. Bu so'zlarni bugungi informatsiya hurujlar va turli hil ma'lumotlarning turli yo'llar bilan mamlakatimizga, umuman, boshqa mamlakatlarga ham kirib kelib, u yoki bu mintaqada asrlar mobaynida shakllangan kadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va tarbiya uslublariga salbiy yoki ijobiy ta'siri jarayonlari ma'nosida qo'llash ham mumkin. Zero, dunyoga yuz ochgan, yoshlari dunyo tillarini bemalol egallab, "internetomaniya" kasaliga chalinish arafasida turgan O'zbekistonga ham yahshi, ham yomon ta'sirlar, hurujlar mavjudligi sharoitida shaxsning o'zini-o'zi psixologik jihatdan salbiy ta'sirotlardan himoya qila olish imkoniyatlarini kengaytirish eng dolzarb muammolardan biridir.

Yaqinda "Internet" sahifalari amerikalik siyosatshunos olim Patrik B'yukenenning "Smert' Zapada" nomli kitobi paydo bo'ldi. E'tiborga molik jihat shuki, katta hajmdagi bir kitobning so'z boshisidayoq, muallif yahlit bir millatlar va halklar takdiriga aloqador bo'lgan voqealarni, G'arbning "takdiri"ni jamiyat ma'naviyatidagi inqirozlarga, jumladan, oila va nikoh, tug'ilish va aholining tabiiy o'sishi borasidagi inqirozlar tahliliga bag'ishlagan. Ming taassuf va afsus bilan u "Evropa "amerikacha" madaniyatni qabul qilib, bugun uning hayot tarziga singib ketganligiga qarshilik ko'rsatishga qodir emasligini e'tirof etadi. B'yukenenning fikricha, sanoati va yukori texnologiyalari rivoj topgan jamiyatda

odamlarning birdan boyib ketish, to'kin hayotga erishishga bo'lgan egoistik intilishi ularning asl qadriyatlarga, jumladan, oila va nikohga, yoshlar tarbiyasiga bo'lgan munosabatlarida keskin inqirozni keltirib chiqardi. Bu holatni u gsdoiistik psixologiyaning asosi deb baholab, uning oqibati jamiyatda qator ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarayotganligini ochiq e'tirof etadi. Gedonizmning ma'nosi shundayki, shaxs va uning hулq-atvori motivlarida faqat nimalardandir lazzatlanish, koniqish olish va o'zidagi ichki ruhiy iztiroblardan holi bo'lishga intilish ustivor bo'ladi. To'g'ri, aslida insonniig tuk va farovon hayotga intilishi, boy-badavlat yashashni hohlagani ayb emas, lekin bunday to'kinchilik insoniylikka qarshi bo'lishi mumkin emas. Muallifning tashvishi va uni havortirga solgan narsa shuki, bunday ong va shuurdagi o'zgarishlar evropa xalqlarining eng zarur va muhim qadriyatlarga nisbatan salbiy munosabatlarda ifodalanadi. Masalan, bugungi Evropada tugilayotgan bolalarning har uchtasidan bittasi nikohsiz tug'ilayotganligi, tugilishning keskin kamayib ketganligini, umuman ayollar o'zidan soglom zurriyod qoldirishni istamayotganligi, mablag'i etarli bo'la turib, farzand tugilishi va uni tarbiyalashga ketadigan mablag'ni qizganayotganligi yaqqol iymon-e'tiqod tufayli yuksak ma'naviyatga erishish uchun intilib yashash lozimligini anglatadigan, bu murakkab va tahlikali dunyoda uning taraqqiyot yo'lini yoritib beradi. Istiqlol mafkurasi ko'p millatli O'zbekiston halqining ezgu g'oya - ozod va obod Vatan, erkin va farovon haet barpo etish yo'lidagi asriy orzu-intilishlari, hayotiy ideallarini o'zida aks ettiradi.

Darhaqiqat, davlatimiz rahbari ta'kidlaganlaridek, "Milliy g'oya va istiqolol mafkurasi haqida gap borar ekan, biz nihoyatda keng qamrovli, murakkab, serqirra, insoniyat tarixida anik va mukammal ifodasi, tugal namunasi hali-hanuz yaratilmagan tushunchalarni o'zimizga tasavvur qilishimiz kerak, deb o'ylayman. Bu tushunchalar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, halq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no-mazmunini teran anglab etishga hizmat qiladi. Bu mafkura halqni halq, millatni millat etadigan, uning sha'nu sharafi, or-nomusi, ishonch-e'tiqodini ifodalaydigan, jamiyatimizning o'ziga hos taraqqiyot yo'li, turmush tarzi, tub manfaatlariga tayangan holda muttasil rivojlanib, takomillashib boradigan g'oyalar tizimidir.

Halqni buyuk kelajak va ulug'vor maqsadlar sari birlashtirish, mamlakatimizda yashaydigan, millati, tili va dinidan qat'iy nazar, har bir fuqaroning yagona Vatan baht-saodati uchun doimo mas'uliyat sezib yashashiga chorlash, ajdodlarimizning bebaho merosi, milliy qadriyat va an'analarimizga munosib bo'lishga erishish, yuksak fazilatli va komil insonlarni tarbiyalash, ularni yaratuvchilik ishlariga da'vat kilish, shu muqaddas zamin uchun fidoiylkni hayot mezoniga aylantirish - milliy istiklol mafkurasining bosh maqsadidir.

Davlatimiz rahbarining ko'rsatmalari va istiqbolli g'oyalaridan kelib chikib, hozirgi murakkab sharoitda halqimiz, avvalo, o'sib-unib kelayotgan yosh avlodimiz ongi va qalbida mafkuraviy immunitet hosil qilish muhim va dolzarb ahamiyat kasb etgan vazifalarimizdandir. Bu ishni bamisoli niholga mevali daraxt kurtagini payvand qiladigan usta bog'bondek noziklik va mehr bilan, oqilona yo'l bilan amalga oshirish lozim.

3. Ochiq axborot kommunikatsiya tizimida insonning axborot tahdidlarini baholash va havfsizlikni ta'minlash imkoniyatlari. Shaxs turli mafkuraviy tahdidlardan qanday yo'llar bilan saklashshsh mumkin?

Ushbu masalaga oydinlik kiritish uchun avvalo egotsentrizm kabi tushunchalarga izoh berish darkor. Egotsentrizm so'zi lotincha "ego" - men va "septrit" - doira markazi so'zlaridan olingan. Ma'nosi - o'z fikr-o'ylari, manfaatlari doirasida qotib qolgan insonning atrof-muhit va odamlarga oid o'z bilimlari va o'zgalarga munosabatini o'zgartira olmasligini bildiradi. Psixologiyada egotsentrizmning bir qancha turlari - bilishga oid, ahloqiy va kommunikativ egotsentrizmlar farklanadi. Ohirgisi - boshqalarga biror hil ma'lumot berish jarayonida ularning fikri bilan hisoblashmaslik, ularni mensimaslikda namoyon bo'ladi. Nazarimizda, zamonaviy informatsion hurujlarning mualliflarida aynan shu kabi egotsentrizm kuzatiladi va ular o'zlariga o'hshash faqat o'z manfaatinigina ko'zlaydigan avlod ongini kamrab olishga harakat qiladi. Shuning uchun ham shaxsga psixologik himoya zarur. Psixologik himoya bo'lishi uchun shaxsda mustaqil fikr bo'lishi lozim.

Demak, ochiq axborotlar tahdidi sharoitida yoshlarni to'g'ri yashashga, vatanparvar va insonparvar bo'lishga, erkin fikrli bo'lishga urgatish orqali ularda mafkuraviy immunitetni tarbiyalash eng dolzarb vazifalardir. Zero, o'rgatish bir tomonlama jarayon bo'lmay, u «pedagog-tarbiyalanuvchi» muloqoti tizimida ko'proq tarbiyalanuvchining fazilatlariga bogliq. Bunday murakkab ishni tashkil etishda har bir ijtimoiy toifa yoki shaxsning individual psixologik hususiyatlarini inobat olish zarurati ijtimoiy psixologiyada isbotlangan. Masalan, agar o'quvchi yoki talabalarni yahlit guruh deb oladigan bo'lsak, ularning barchasi bilan bir vaqtda, bir hil effekt bilan ishlash va shu orqali ularning mustaqil tafakkurini o'stirish, soglom e'tiqodini tarbiyalashning ilojisi yo'q. Ikkinchidan, bir guruh talaba yoki o'quvchi uchun maqbul va samarali deb hisoblangan uslubni boshqasida ham aynan joriy etishga urinish bunday sharoitlarda teskari samara berishi mumkin.

Demak, bugun ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan, lekin ming afsuski, o'z mustaqil fikriga ega bo'lmaganlar bilan ishlashda quyidagilarga e'tiborni karatish darkor:

Birinchidan, hulq-atvordagi hatoliklar eng avvalo fikrlash tarzidagi hatoliklarning oqibati bo'lgani uchun talabalarning negativ fikrlash tarzining shemasini o'zgartirish lozim.

Ikkinchidan, fikrlash tarziga ta'sir ko'rsatish uchun pedagoglar o'zlarining tushuntirish uslublarini, tarbiya metodlarini o'zgartirishlari lozim. Ya'ni, ilgari, yuqori tonlarda, direktiv ohangda, "katta roli"da talaba bilan muloqot qilgan pedagog, endi kerak bo'lsa, "tengma-teng", demokratik ohangda, bosqichma-bosqich hatti-harakatlarni birgalikda tahlil etishga o'tishlari lozim.

Uchinchidan, o'quvchi-talabaning o'z-o'zini idrok qilishini, o'ziga bo'lgan bahosini uzgartirish, ya'ni, talabani ijobiy ishlarga yo'naltirish orqali o'ziga bo'lgan bahosini o'zgartirishga erishish kerak.

Nihoyat, shunday vaziyat yaratish lozimki, o'quvchi ijobiy tajriba orttirsin. ya'ni, o'ziga, oilasiga yoki sinfdosh do'stlariga, maktabiga manfaatli ish qilib, olqish olsin, ya'ni, ularni jamoat ishlariga keng jalb etish amaliyotini kengaytirish, bu ishdan manfaatdorligini oshirish lozim.

Demak, ta'lim va tarbiya jarayonida har bir pedagog yoshlarning mustaqil fikrlashlari uchun sharoit yaratishi lozim, aks holda uning ongi tayyor shablonlar, stereotiplarga shu qadar o'rganadiki, ular ohir-oqibat har qanday bid'at yoki yot foyalarga ergashib ketaveradigan bo'lib qoladi. Ya'ni, darsni tashkil etishning noan'anaviy usullariga keng yo'l ochish, darslarda o'quvchilar bilan interaktiv muloqotini tashkil etish, ular miyasining yahshiroq ishlashi, kizikishi va mustaqil fikrlashiga yordam beradi.

Psixologik manbalardan yana shu narsa ma'lumki, yoshlar mustaqil fikrlashlari uchun ta'lim jarayonining o'zida joriy etilgan tartiblarda byurokratiyani minimallashtirilishiga erishish kerak. Chunki eski ta'lim tizimi o'qituvchining aytganini, u yozgan ma'ruza matnini aynan ko'chirib yozib kelish, aytib beripshi talab qilardi. Bu holat miyani avtomatik ishlashga, zombi kabi yodlangan bir hil qolipda bo'lishga o'rgatadi, bunday miyada albatta o'ziga hos vakuum hosil bo'ladiki, bu vakuumga keyinchalik boshqa yot goya va tushunchalar juda tez singadi, chunki miya deyarli tormozlangan, har qanday boshqacha habar uning miyasiga oson kirib oladi.

Demak, davrimiz pedagoglardan, raxbarlardan o'z ish uslublarini uzgartirish, muloqot qobiliyatlarni takomillashtirishni talab qilmokda. Bu uning ta'sir ko'rsata olish hislatining samarali bo'lishini talab etadi. Bu esa bevosita yoshlarda mustaqil, erkin tafakkurning rivojlanishi uchun real zamin bo'ladi.

O'qituvchilar yoshlarni turli yomon ta'sirlardan asrashda ahloqiy qadriyatlardan foydalanishi va bunda ahloqiy ta'sir ko'rsatish texnologiyasidan oqilona o'z faoliyatida joriy eta olishi lozim bo'ladi. Ahloqiylikka o'rgatish, ahloqan va ma'nan yuksak bo'lish, umuman tayziqni, kuch ishlatishni rad etadi. Ma'muriy tayziq yoshlarni yot ta'sirlardan asrab qololmaydi. Buning yagona yo'li - o'quvchi bilan munosabatda gumanistik tamoyillarni joriy etish, erkin fikr almashimish muhitining yaratilishidir. Zero, mamlakatimizda qurilayotgan erkin fuqarolik jamiyatining asoschisi Islom Karimov bu ezgu ishlarni amalga oshirishda hamisha yoshlarga, ularning mustaqil fikrli, iktidorlilariga ishonadilar.

4. Turli axborot-psixologik vaziyatlarda shaxsning ijtimoiy hulqi.

Psixologik himoya tushunchasi. Ochiq axborot kommunikatsiyasi jarayonida yoshlar ongiga ta'sir etayotgan yot goyalarga qarshi himoya vositalarini ishlab chiqishdan avval yoshlarning ijtimoiy hulq-atvorini o'rgatish lozim. Ijtimoiy hulkda ko'zga tashlanadigan eng muhim holatlardan biri tashvishlanish, nimalardandir cho'chish va shu tufayli ijtimoiy munosabatlardan o'zini olib qochishga intilish hislarining namoyon bo'lishidir. Chunki agar psixologik himoya holatining mohiyatidan kelib chiqiladigan bo'lsa, bu - shaxs ichki kechinmalarini ifodalovchi shunday holatki, unda odam ichki ruhiy mu'tadillikni asrash uchun o'zidagi havotirlanish, ko'rkv va hadiksirashlarini bosishga, ulardan holos bo'lishga intiladi. Psixologik himoya - shaxsni turli salbiy ta'sirlardan asrashga, psixologik diskomfortni bartaraf etishga xizmat qiladi. Shunday holatlarda odam odatda shaxslararo munosabatlarda o'zini boshqacharoq tutadigan bo'lib qoladi. Psixologlar himoya mexanizmlariga odatda quyidagilarni kiritadilar:

- ochiq his-kechinmalarni bosish, ko'rsatmaslikka urinish;
- rad etish, ya'ni noma'qul ma'lumotni ochiq rad etish, qo'shilmaslik;
- *proektsiya* - o'zidagi hissiyot va kechinmalarni tashqi ob'ektlarga ko'chirish orqali paydo bo'lgan holatning sabablarini tashqaridan qidirishga moyillik;
- *identifikatsiya* - o'zini axborot egasiga o'xshatish, uning o'rniga o'zini ko'yish orqali qadriyatlarni rad etish yoki tankidsiz o'zlashtirish;
- *regressiya* - ilgari hayotida, masalan, yoshligida bo'lib o'tgan qaysidir voqealarga qaytish, ularning yaxshi va ma'qullarini yana hotirada tiklash va hulkda qaytarish orqali o'zida psixologik himoya yoki oqlovni tashkil etish;
- yolgizlanish-jamiyatdan o'zini olib qochish, o'zidagi o'zgarishlarni boshkalarga bildirmaslikka intilish, ayrim talabalar o'qishga bormay qo'yadilar;
- *ratsionalizatsiya* - mulohaza va fikr yuritish orqali o'zida himoya instinktlarini paydo etish;
- *konversiya* - muloqotdagi qandaydir to'siqlar yoki bar'rlarni olib tashlash uchun kutilmagan usullarni qo'llash, masalan, havotirli informatsiyani yumoristik bilan almashtirish yo'li.

5. Shaxsning ma'naviy-ahloqiy takomili va o'zini-o'zi himoya qilish va boshqarish imkoniyatlari.

Ochiq axborot hurujlari vaziyatida shaxsning o'zini o'zi himoya qilishini boshqarishda, ayrim jihatlarga alohida e'tibor berish lozim. Avvalo, har bir inson uchun mustakil fikr zarurligini ta'kidladik. Mustaqil fikrga ega bo'lgan insongina o'ziga nisbatan qaratilgan yaxshi yoki yomon ma'lumotning mohiyatiga e'tibori va unga nisbatan adekvat reaksiya ko'rsatishi, himoya mexanizmlarini ishga solishi mumkin.

Ikkinchidan, yoshlar turli yot va bemaza axborot hurujlariga berilmasligi uchun biz ularda milliy gururni tinimsiz tarbiyalashimiz va bunda har bir fan predmeti va tarbiyaviy muloqotlardan oqilona foydalanishimiz zarur. Masalan, 2006 yilning o'zida nishonlangan qator tantanalar, jumladan, Ma'mun Akademiyasi va uning nima uchun aynan Uzbekiston hududida tashkil etilganligiga yoshlar e'tiborini qaratish va ularni ochiq fikr almashinuviga chorlash ularda milliy gururni uygotadi.

Milliy fururning ahamiyati shundaki, bunday sifati bor inson boshqalarga qul bo'lishni, jumladan, axborot hurujlariga tobe bo'lmaydi.

Uchinchidan, milliy fururi bor insonda iymon, insof va diyonat tushunchalarini shakllantirish mumkin. Chunki inson kalbi bilan bo'liq bu qadriyatlar Internet va ochiq axborotlar olamida adashtirmaydigan "kompas" rolini o'ynaydi. Bir rus olimi ta'kidlaganidek, "Internet" shunday o'rmonki, unda kompassiz yurib bo'lmaydi".

To'rtinchidan, oliy o'kv yurtlarida professor-o'qituvchilarning avtoritetini, ular aytadigan har bir so'zning aniq mo'ljalli bo'lishini ta'minlash zarur. Domla aytadigan fikrlardan biri - axborot qanday bo'lishidan qat'iy nazar, u qabul qiluvchi insonning izmida bo'lishi, uning manfaatiga xizmat qilishi kerak. Buning uchun yovuz niyatli, yot goyalarni targib etuvchilarning asl niyatlarini, ular say'i-harakatlarining ohir-oqibati nima bilan tugashini ochiq aytaverish lozim.

Shunday qilib, axborot hurujlariga qarshi turishning psixologik yo'llarini har bir murabbiy va talabaga etkazish maqsadga muvofikdir. Buning uchun quyidagilarni yodda tutish lozim:

a) aslida ataylab ta'sir etishga mo'ljallangan habarni shaxs darrov kabul qilmaydi. Chunki, birinchidan, unda ilgari psixologik himoya mavjud va ikkinchidan, har qanday yangi narsaning singib ketishida muayyan axborot to'siqlari ham bo'ladi.

b) bunday sharoitlarda "uchinchi shaxs ta'siri" effekti ro'y beradi (effect tret'ego litsa). Uning ma'nosi - "bu habarga hamma ishonaversin, menga ta'sir qilmaydi" deb o'ylaydi shaxs, lekin ma'lum ma'noda shu fikr ta'sirida u axborot ta'sirida tushib bo'lgan bo'ladi. Haligi fikrni o'zi uchun har ehtimolga qarshi hayolidan o'tkazadi;

v) Ishonchtiruvchi chaqiriqlarga, masalan, reklama orqali etkazilayotgan habarlarga yosh bolalar juda o'ch bo'ladi va aynan ular ota-onani ko'ndiradi. 90% onalar aynan reklama qilingan tovarlarni bolalariga harid qilib olib beradi. Huddi shunday "Internet"ga ulanish, uyda zamonaviy kompyuterga ega bo'lish fikri ham bolalardan chikadi, bunga ota-onani ko'ndiradilar ham. Bu ma'noda yoshlar eng himoyalanganlar toifasiga kiradi.

g) xabarning asl maqsadi aslida ma'lumot berish emas, balki ishontirish ekanligini tushunish kerak. Odamning ma'lumotlilik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning turli habarlarga ishonqiramay munosabatda bo'lishi ham yuqori bo'ladi. Lekin xabarga ishonqiramay qarashimiz bizning uni qabul qilishimiz yoki qilmasligimizni bildirmaydi. Ya'ni, agar biz ochiq yoshlarga "Bu axborot manbaiga ishonmanglar", "Ular ataylab yolg'on ma'lumot bermokda" desak, bu narsa ularning shu turli axborotni qabul qilmasliklarini kafolatlamaydi. Lekin "ogohlantirilgan odam qurollangan, muhofazalangan bo'ladi" degan tamoyildan kelib chiqib, birinchi ogohlantirishdan so'ng, yana o'z fikrimizni faktlar bilan asoslasak, ulardagi immunitet kuchliroq bo'ladi. Lekin shuni nazarda tutish lozimki, ogohlantirish muddatlari ham rol o'ynaydi. Masalan, eksperimentlarda bir hafta aavval ogohlantirishning ta'siri uzoqroq muddatdan kura kamroq ekanligi ma'lum bo'lgan. Yoki uyda holi, komfort sharoitda qabul qilingan ta'sir bilan odamlar orasida, ko'pchilikning ichida yomon xabarni qabul qilish farqlanadi, chunki elgiz uydagi ta'sir skeptizmni kuchliroq namoyish etishi kuzatilgan.

Ikkinchi tomondan, bevosita axborotni qabul qilish arafasidagi ogohlantirish qarshi argumentlar ishlab chiqish vaqtini kamaytiradi, undan sal avvalroq ogohlantirish esa inson miyasida ma'lumotni qayta ishlashga imkon beradi.

d) Tanish narsalar haqida ma'lumotga ega bo'lgan odamni ishontirish tezroq amalga oshadi. Lekin samarali taktikalardan biri - axborot kanallari orqali berilayotgan ma'lumotlarni ochikchasiga jamiyat manfaatlariga zid ekanligi, ularning adolatsiz, hudbinlarcha uzatilayotganligi, nimalaridir konunga hilof ekanligini qayd etish mumkin. Ya'ni, tarbiyachi, o'qituvchi ochiq tarzda o'z noroziligini bayon etish, targ'ibotchi fikriga qarshi ekanligini aytishi mumkin. Bu holat ham

auditoriyaning o'ylashga majbur etadi.

Yana o'ziga hos strategiyalardan biri - ochiq axborot manbalaridan ketgan ma'lumotni, undagi ayrim faktlarni ochiq tan olishdir. Masalan, darhaqiqat, bizga darsliklarning sifati talab darajasida emasligini, mahallalarda nochor va notinch oilalar hanuz mavjud ekanligini va h-zo. (Bit' chestnimi s faktami, kotorie nam provostoyat!). Masalan. Agar O'zbekistonga qarshi bo'htonlar bo'lsa, ularning ayrimlari "Ha, darhaqiqat bularni biz ham bilamiz, sizpar bilarmidiylar?" deb auditoriyaning tinchlantirish va aniq dalillar bilan kamchiliklarning bartaraf etilishi yo'llari hususida o'z fikrini aytish.

Bundam tashqari, o'qituvchiga hos bo'lgan usullardan biri - o'ch qarashlariga nisbatan ikkilanish pozitsiyasi borligi ochik tan olish: "balki men nohaqdirman, lekin bu masalada shunday asoslarim bor edi..., deb "za" va "protiv" asoslarni keltirish. (Nel'zya soprotivlyat'sya propagande, pryacha golovi v pesok).

6. Ta'lim bilan kamrab olinmagan aholiga ziyolilar orqali sog'lom g'oyalarni etkazish usullari.

Milliy g'oya mamlakatimizda istiqomat qilayotgan salkam 26 million aholining maksad-muddaolari, istiqbolda tinch va farovon yashashiga kafolat beruvchi g'oyaviy kuch bo'lib, u millatni millat, halqni halq etib birlashtiruvchi kuchli omildir. Bugungi kunda milliy g'oya, milliy mafkura

targiboti bilan keng jamoatchilik shug'ullanmokda, ayniqsa, ta'lim tizimida bir qator ilmiy manbalar, darsliklar yaratilib, o'quv jarayonlarida qo'llanilmokda va yoshlarni o'z Vataniga sodiq, mard, fidoyi, yuksak ma'naviy fazilatlar egasi bo'lishga undalmokda. Lekin mamlakatimizda ta'lim tizimi bilan kamrab olinmagan aholiga ham milliy g'oyani singdirish zarurati bor. Ta'lim bilan qamrab olinmagan aholi ongida milliy g'urur, vatanparvarlik, yurtga sadoqat, xalq ishiga kamarbastalik psixologiyasini shakllantirishning samarali mehanizmlarini ishlab chikish muhim vazifalardandir.

Milliy g'oya har bir fuqaroning oilasi, jamiyat, el yurt oldidagi burch va ma'suliyatini qay darajada aks etayotganini belgilaydigan mezondir. Shuning uchun insonlarda mana shu e'tikodni, ma'suliyatni kuchaytirish uchun targ'ibotning samarali usullarni qo'llash zarur. Targ'ibotning samarali kechishi uchun qanday omillarga murojaat etish kerak?

Targ'ibotning eng samarali yo'llaridan biri xalq ichiga faol kirib borish, ya'ni mahallalarda aholi bilan yuzma-yuz bevosita suhbatlar olib borish zarur. Davra suhbatlariga tanikli el-yurt ishonchini oqlagan olimlar, mehnat fahriylarini taklif etib, insonlarda Vatanga bo'lgan mehr-muhabbatni yanada kuchaytirish mumkin.

Targ'ibotni samarali kechadigan jarayoni ta'lim tarbiyani oila insituti orqali olib borish ham o'z natijasini beradi. Inson dastlabki hayot hakidagi tasavvurlarini o'z oilasidan oladi. Mashhur rus yozuvchisi L.Tolstoy "Hamma tasavvurlarim 5 yoshgacha olgan taassurotlarim yig'indisidan iboratdir" degani bejiz emas. Chunki insoniyat ilk bora atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni jamiyatning asosiy o'zagi bo'lmish oiladan oladi. Oilada yahshi tarbiya toptan bola maktabda, mahallada, jamoat joylarida ham nojo'ya harakat kilmaydi. Pedagog A.S.Makarenko ota-onalarga qarata shunday degan edi "Sizning hulq-atvoringiz hal kiluvchi omildir. Siz bolani faqat u bilan gaplashayotganda unga biror narsani o'rgatayotganda yoki buyruk berayotganda o'rgataman deb o'ylamang. Siz uni hayotingizni har bir soniyasida, hatto, o'zingiz uyda yo'q chog'ingizda ham tarbiyalaysiz. Sizning qanday kiyinishingiz, boshka kishilar bilan qanday gaplashishingiz, qanday quvonishingiz va tashvishlanishingiz, do'stlarga va dushmanlarga qanday muomala kilishingiz, kanday kulishingiz, qanday gazeta o'qishingiz bola uchun katta ahamiyatga ega. Tovushingizdagi ozgina o'zgarishni ham bola sezadi yoki his etadi, fikringizdagi barcha burilishlar ko'rinmas yo'llar orqali unga etib boradi". Demak, farzandlarga oilada ta'lim tarbiya berilayotganda ota-onalarning o'zlari ular uchun namuna, ibrat bo'lishlari kerak. Shuning uchun milliy g'oyani insonlar qalbiga va ongiga singdirishni eng avvalo oiladan boshlash kerak.

Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotni hamma oilada, mahallada, keng jamoatchilikka axborot tarmoqlari, notiqlik klublari, jamoat tashkilotlari orqali uzatish mumkin. Bizning ijtimoiy hulq-atvorimiz, hatti-harakatlarimiz bizning ustanovkalarimiz bilan belgilanadi. Targ'ibot va tashviqot ham ta'lim-tarbiyaning bir ko'rinishidir, agarda to'g'ri targ'ib qilinsa, insonlarni buzg'unchi g'oyalardan asraydi, ustanovkalarni o'zgartiradi.

Ijtimoiy so'rovlar orqali jamoatchilik fikrini o'rganib, ularning bildirgan fikr-mulohazalari asosida mafkuraviy targibotni olib borish mumkin. Jamoatchilik fikrini o'rganayotganda asosan uchta omilga ahamiyat berish kerak. Birinchi omil- so'rovda ishtirok etayotganlarni mazkur so'rovdan ijtimoiy manfaatdorligini, ikkinchi omil- *baxs-munozaraga sabab bo'ladigan vaziyat*, uchinchi omil - ishtirok etayotganlar mazkur *fikrga nisbatan aniq, fikrlari* bo'lishi kerak.

Targ'ibot va tashviqotning samarali usullaridan biri bu - *ommaviy axborot vositasidir*. Ommaviy axborot vositalari keng jamoatchilik fikriga tez va kuchli ta'sir eta oladi. Chunki har bir oilada ommaviy axborot vositalari habarlaridan foydalaniladi va insonlarning ma'lumot olish manbai bo'lgan bu vosita orqali halqimizga milliy g'oyalarni singdirish qulayroqdir.

Biz har kuni ishonarli ma'lumotlarga boy bo'lgan habarlarga duch kelamiz, ulardan unchalik muhim bo'lmagan qismi ham ta'sir etishi mumkin. Biror bir habar, g'oya insonning hulq-atvorini o'zgartirishi mumkin, bunda *psihologik ta'sir etishning* olti bosqichiga murojat qilish kerak:

1. **Habar, g'oya auditoriyaga berilishi kerak.**
2. **Berilgan habar, fikr auditoriyaning diqqatini jalb qilishi kerak.**

3. **Auditoriya habar, fikrning mohiyatini tushunishi kerak.**
4. **Berilgan habardan yangi g'oya sifatida hulosa chiqarishi kerak.**
5. **Yangi g'oyani yodda saqlab qolish kerak.**
6. **Yodda saklangan g'oyani o'zining hulq-atvorida qo'llay olishi kerak.**

Urf-odatlar, milliy kadriyatlarimiz orqali ham halqimizga milliy g'oyani targ'ib etish mumkin. Uzbek oilalarining o'ziga hos milliy kadriyatlari mavjudki, bu odatlar er kurrasining hamma erida ham topilavermaydi. Masalan, oddiy ovqatlanish madaniyatini olaylik. Hamma oila a'zolari jam bo'lgandan so'ng dasturhonga taom tortiladi, so'ng taomga birinchi bo'lib oilaning kattasi buva, buvi, ota ketma-ketligida taomga kul uzatiladi. Oddiy kundalik davom etadigan bu jarayonda ham kattalarni hurmat qilishga, sabr-qanoatli bo'lishga undaladi.

Badiiy adabiyot orqali halqimizga sabr-qanoat, hallollik, vatanparvarlik, sadoqat kabi fazilatlarni qalblarga singdirish mumkin. "Adabiyot atomdan kuchli, lekin uning kuchini o'tin yorishga sarflamaslik kerak" (Abdulla Qahhor). Mamlakatimiz olim va yozuvchi, shoirlarining asarlarida milliy mentelitetimizga mos g'oyalarga asoslanib, g'oya esa asarga mos va mutanosib tarzda yaratilishi kerak,

Yozuvchi **A.Kahhor "Biror bir asar o'quvchida qanday ta'sir qoldirsa, uni qaysi yo'lga boshlasa, g'oyasi o'shanda"** degan fikrni bildirgan. Darhaqiqat, hozirgi kunda yoshlarni turli yot g'oyalarga berilib ketmasliklari uchun ularni ezgu g'oyalarga undash kerak va bu g'oyalar ularning maslagiga aylanishiga erishmoq lozim. Shundagina insonlarni turli buzg'unchi g'oyalardan saqlay olamiz.

9-Ma'ruza: Jamoatchilik fikri va jamiyat axborot-psixologik havfsizligini ta'minlash.

Axborot havfsizligini ta'minlash masalasi bugungi kunda favqulodda muhim ahamiyatga egadir. Axborot havfsizligini samarali ta'minlash esa jamoatchilik fikri fenomenini chuqur anglashni taqozo etadi. Jamoatchilik fikrini o'rganish ehtiyoji esa bir tomondan, davlat va jamiyat tuzilmalarining demokratiya tamoyillariga nechog'li asoslanishiga, ikkinchi tamondan esa mavjud empirik manbalarni ilmiy analitik mushohadalash, nazariy qayta ishlash, sintezlash holatlariga bevosita bo'lik, holda shakllanadi. Ana shu ikki jihatlardan biror biri bo'lmasa jamoatchilik fikrini o'rganish ham uni demokratik uslublarda shakllantirish ham samarali kechmaydi. Jamoatchilik fikri ijtimoiy ongdan ham davlat yohud tuzumning direktiv karashlaridan ham, yoki alohida shaxs fikr-qarashlaridan ham farq qiladi. Jamoatchilik fikri ijtimoiy ongning hosilasi, jamiyat turli tabaqalarining fikr-qarashlari, munosabatlarining real va umumlashma ifodasidir. Jamoatchilik fikri muayyan ijtimoiy-siyosiy holat, turmush tarzi, iqtisodiy o'zgarishlar hususida umumiy yoki bir necha hil munosabatlarga, mavjud holatlarning kelib chiqish sabablari, harakatlantiruvchi kuchlari, muammoning echimiga hilof bo'laetgan omillar borasida esa mutlako qarama-qarshi hamda o'zgaruvchan karashlarga ega bo'ladi. Jamoatchilik fikrining tez O'zgaruvchan tabiati ham uni ijtimoiy ongning faol qismi sifatida harakterlaydi.

Ayni chogda, jamoatchilik fikrining o'zgaruvchanlik tabiatiga ta'sir o'tkazish uni muayyan me'yorlarda ushlab tura olish hamda maqsadli shakllantirish davlat, jamiyat havfsizligi va barqarorligini ta'minlash kafolati ham sanaladi.

Mamlakatda amalga oshiralaetgan barcha islohotlar, maqsadli ijtimoiy o'zgarishlar, yangilanishlar jarayoni jamoatchilik fikrida namoyon bo'ladi.

Shu boisdan, jamoatchilik fikrini haotik asoslarda, yohud inertsiya tarzda shakllanishiga yul ko'yish kutilmagan natijalarga olib kelishi mumkin. Tarihda sobiq sho'rolar hukumatining so'ngi liderlari tomonidan amalga oshirmoqchi bo'lgan kator loyihalar, ijtimoiy o'zgarishlar islohotining inqirozga yuz tutganligi fikrimizning dalili bo'la oladi.(masalan, qayta qurish dasturini amalga oshirish orqali sobiq siyosiy tuzum asoslarini mustahkamlashga urinish, Sibir daryolarini burish, anglangan ehtiyojlarini shakllantirish, alkogolizmga qarshi kurash harakatlari vah,.k.)

Shu boisdan ham, islohotlarni amalga oshirish jarayonlarini jamoatchilik fikrida kanday namoyon bo'layotganligi, uni qanday shakllantirish, ommani yangilanishlar ruhida tarbiyalash va eng muhim jihatlardan biri bo'lgan axborot havfsizligini ta'minlash masalalari yurtboshimizning diqqat-e'tiborida bo'lib kelayotganligi bejiz emas.

Yaqin o'tmishimizdan ma'lumki, sho'rolar davrida jamoatchilik fikriga hukumatning hech kanday e'tirozlarga urin qoldirmaydigan direktiv ko'rsatmalari, mahsus siyosiy-nazariy yo'nalishlar orkali uzluksiz ravishda ta'sir o'tkazilib kelinar edi. Buning uchun esa o'ziga hos ikki bosqichli ta'sir uslubi amalga oshirilardi. Birinchi bosqichda vertikal ta'sir uslubi, ya'ni eng yukoridan eng quyi bo'rinlargacha davlat tomonidan rejalashtirilgan hukmron fikr tazyiqi tizimiy tartiblarda mukammal dasturlar asosida amalga oshirilsa, ikkinchi bosqichda gorizontaal ta'sir uslublari ishga tushirilib, ishlab chiqarish korhonalari, ta'lim tizimi muassasalari, jamoat tashkilotlarida «buyurtma» qilingan siyosiy fikr alohida ijtimoiy qatlamlar ongiga muntazam ravishda singdirilar edi. Ana shu mexanizmni harakatga keltirish uchun esa davlat tizimi markazlashgan partiya va turli hil tashabbus guruhlari nikobi ostida muntazam ravishda faoliyat yuritib keldi.

Direktiv ko'rsatmalar ta'siri va tazyiqi ostida siyosiy va ma'naviy zabun bo'lgan halq o'z karakterida tabiiy ravishda yalpi tazyikdan himoya standartlarini shakllantirgan edi.

Bugungi kunda ana shu uslubda, ya'ni jamoatchilik fikriga rejaviy tarzda bevosita ta'sir o'tkazish amaliyoti Hitoy, Shimoliy Koreya, Kuba, Iroq singari mamlakatlarda saklanib turibdi. Ammo, rivojlangan G'arb va Sharq mamlakatlarida jamoatchilik fikrining bilvosita uslublari keng ko'llanilib kelmokda. Bu uslub demokratiya tamoyillariga asoslangan bo'lib, asosan ommaviy axborot vositalari, reklama, norasmiy liderlar ta'siri, shou dasturlar va boshqa omillar vositasida amalga oshiriladi.

Fuqaroviy jamiyatda insonning o'z salohiyatlarini yuzaga chiqazish hamda o'z-o'zini himoyalash ehtiyoji uchun tabiiy ravishda muayyan ijtimoiy-siyosiy guruhlariga a'zo bo'lishi taqozo etiladi. Bu esa insonga o'zi a'zo bo'lgan jamiyat, partiya orqali tashqi voqelikka ijtimoiy ta'sir etish imkoniyatini ham yuzaga keltiradi. Rivojlangan mamlakatlarda jamoatchilik fikrini shakllantirishning umumiy (ommaviy axborot vositalari, televideniya, reklama, shou- dasturlar) va gorizontaal (jamoat tashkilotlari, oila, norasmiy liderlar, korhona, partiyalar) yo'nalishlari amal qilib keladi. Ayni vaqtda ta'kidlash joizki, axborot havfsizligini ta'minlash niqobi ostida axborot hurujini globalashtirishga intilishdan iborat shovinistik harakat ham avj oldirilmoqda. Masapan, jamoatchilik fikrini boshqarish deb nomlanuvchi (Public Relation) tizimi orqali Amerika Qo'shma Shtatlarida jamoatchilik fikrini mahsus shakllantirish borasida 200.000 kishidan ko'proq kishi doimiy faoliyat yuritib keladi. Birgina AQSh mudofaa vazirligi faoliyatini targib etish bo'yicha 15.000 mutahassis ishlaydi.

Huddi shunday tizim Angliya, Frantsiya, Italiyada ham mavjud bo'lib, bu mamlakatlarda berilayotgan axborotlarning ta'siri, ularning aholining turli qatlamlari orasida ijtimoiylashuvi ko'lamlarini o'rganishga ixtisoslashgan sotsiolog-psixolog shtatlari amal qilib keladi. Misol uchun, Reno zavodining Parijdagi ilmiy loyihalash va modellashtirish markazi (markazda 2,5 ming kishi faoliyat yuritadi) da 35 kishidan iborat sotsiolog va psixologlar guruhi doimiy ish olib boradi. Shunga o'hshash misollarni boshqa ko'plab yirik mamlakatlar axborot industriyasi ish tajribasi orqali ham ko'rsatish mumkin.

Axborot inteveitsiyasining bugungi mohiyati totalitar tuzum davridagi davlat va hukmron partiyaning direktiv ko'rsatmalarini aholi ongiga tazyiqiy singdirish uslubidan farq qiladi. Bugungi kunda axborot tazyiqi asosan, bilvosita uslublari orqali, ya'ni, san'at va madaniyat, din, sanoat mahsulotlari, ta'lim tizimi orqali amalga oshirilmoqda. Axborot hurujlariga qarshi kurash jamoatchilik fikri sotsiologiyasi fanini rivojlantirishni taqozo etadi. O'zbekistonda istiqlool yillarining ilk davrlaridanoq jamoatchilik fikrini o'rganish va ana shu real ehtiyojlar asosida xalqning ma'naviy sarchashmalari bulogini ochish, o'zligini namoyon etish imkoniyatlarini tiklash borasida muhim qadamlar qo'yildi. Birinchidan. ana shu ijtimoiy jarayonni ham nazariy ham amaliy o'rganishga mutasaddi bo'lgan sotsiologiya sohasining ilmiy-pedagogik asoslari tarkib toptirildi.

O'nlab o'quv-uslubiy adabietlar, manografiyalar, ilmiy to'plamlar nashrdan chiqazildi. Ikkinchidan. sotsiologiya fanining ilmiy-nazariy potentsiali tarkib toptirildi. Hozirgi paytda Respublikamizda 3 ta sotsiologiya fanlari doktori va 6 ta fan nomzodi faoliyat yuritmoqda. Uchinchidan. jamiyatning turli tabaqalari orasida ijtimoiy fikrni o'rganishga ixtisoslashgan professional nodavlat tashkilotlar tizimi shakllandi.

Birgina «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazida o'tgan besh yil mobaynida 103 ta mahsus sotsiologik so'rovlar o'tkazilib 130 mingdan ziyodroq kishi tadqiqotlarga jalb etildi. Agar mamlakatimizdagi o'nlab ixtisoslashgan sotsiologik markazlar, tashkilotlarning mustaqil ravishda o'tkazuvchi so'rovlariga yalpi jalb etilgan aholi soni tahmin etilsa, bu raqam bir necha yuz mingdan oshib ketadi.

O'zbekistonda jamoatchilik fikrini yoyish orqali axborot havfsizligini ta'minlash holatini umumiy baholaydigan bo'lsak, bu jarayon bugungi kunda o'zining faol shakllanish bosqichida ekanligiga amin bo'lamiz.

Ho'sh, shakllanish bosqichidan o'tish holatida qanday saboqlarga sotsiologiya fani o'z e'tiborini qaratishi lozim? Birinchidan, axborot havfsizligini ta'minlash ishlarining tizimiy holatda emasligi, sotsiologik tadqiqot o'tkazish ishlarining pirovard, yakuniy maqsadga qat'iy bo'ysundirilmaganligi ya'ni axborotga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojlar negizida aniqlangan fikr-hulosalarning tegishli davlat va nodavlat tashkilotlarning amaliy harakat dasturlariga joriy etilmasligi, ikkinchidan, tadqiqotlarning etarli professional bilim va mahoratga ega bo'lmasdan o'tkazishning odatiy holga aylanganligi jiddiy muammolardan sanaladi. Misol uchun, mamlakatimizdagi jamoatchilik fikrini o'rganishga ixtisoslashgan «Ijtimoiy fikr» markazidan boshqa biror bir sotsiologik tadqiqot o'tkazuvchi tashkilotda sotsiologiya fani bo'yicha ixtisoslashgan, mutahassis sotsiolog olimlar ishlamaydi. Uchinchidan, o'tkazilgan surov natijalari turli axborot vositalari, radio va televideniya orqali xalqqa etkazilmasdan ommalashtirilmay kelinmoqda. Buning oqibatida esa jamoatchilik fikrini o'rganish ishi ijtimoiy fikrni shakllantirishdan iborat pirovard maqsadga hizmat qilmay kelmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti I.A. Karimov jamoatchilik fikri omiliga jiddiy e'tibor qaratib, mazkur sohaning fuqoralik jamiyatini barpo etish va jamiyatni erkinlashtirish borasida katta imkoniyatlari mavjudligini bir necha bor ta'kidlaganliklari bejiz emas. Ayniqsa, jamoatchilik fikrini maqsadli shakllantirish, aholi turli tabaqalari ongini ezgulik g'oyalari ruhida tarbiyalash, ma'naviyat, ma'rifat, odob-ahloq tamoyillarini ustuvor mavqelarga ko'tarishda sotsiologiyaning ahamiyatiga bejiz urg'u berilmadi.

Jamoatchilik fikri masalasida o'z qarashlaring ilgari surgan professor S.Jo'raev mazkur masalaning benihoya muhimligini chuqur asoslab beradi. («Xalq so'zi» 2002yil, 19- Oktyabr' soni) Ayni chogda professor S.Jo'raev «jamoatchilik fikrini o'rganishni davlat darajasida tashkil etish» taklifini ilgari suradi-ki, bizningcha bunday yondoshuv biroz baxsli hisoblanadi. Negaki, oshkoralik va demokratiya sharoitida jamoatchilik fikrini o'rganishni faqat davlat mas'ulligi doirasiga ko'chirilishi bu jarayonning erkinligini bo'lishi mumkin. Shu o'rinda davlatning o'rni kdnday bo'ladi, degan haqqi savol tugilishi tabiiydir. Davlat oshkoralik va demokratiya sharoitida fukoroviy jamiyat erkinligini ta'minlash granti sifatida namoen bo'ladi. Bu jarayonlarda davlatning ishtiroki fakat tashkiliy-huqukiy, tehnikaviy, moddiy sharoitlarni ta'minlashga ko'maklashish bilam chegaralanadi. Jamoatchilik fikrini o'rganish ishlarini esa nodavlat jamoat tashkilotlari, partiyalar, ilmiy muassasalar, sotsiologik markazlar bevosita, to'g'ridan -to'g'ri amalga oshirib boradilar.

Ho'sh, bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy fikrni maqsadli shakllantirish, axborot havfsizligini ta'minlash borasida kdnday potentsiallarimiz mavjud? Hozirgi kunda Respublikamizda 507 ta gazeta va 157ta jurnal ro'yhati olingan. Poytahtimizda 5 ta telekanal 30 dan ortiq tahririyat orkdli ko'rsatuvlar tayerlanmokda. Viloyatlarda 10 ta telestudiya faoliyat yuritmoqaa. Bundan tashqari, mamlakatimizning butun hududlari radio tulkinlari bilan to'la kamrab olingan. Yurtimizda 37 ta radio mahsulotlar tarkdtuvchi markazlar kunu-tun ish olib bormokda

Ayni chogda Uzbekistan o'rta va o'rta mahsus ta'lim tizimida 300 mingdan ortikrok o'kiguvchi pedagoglar 300 mingdan ziyodrok injenerlar hamda oliy ma'lumotli qishlok ho'jalik mutaxassislaridan iborat zielilar armiyasi mavjuddir.

Shuningdek mamlakatimizda 12 ming kishidan iborat oliy va o'rta mahsus ma'lumotga ega bo'lgan madaniy-ma'rifiy soha hodimlari faoliyat yuritmokdalar. Barcha viloyat va tuman hokimliklari koshida «Ma'naviyat va ma'rifat» markazlari ishlab turibdi.

Ho'sh, ana shunday potentsialdan kanday foydalanilmokda. Taassufki, mazkur imkoniyatlardan foydalanish holati talab darajasida emas. Masalan, Respublikadagi 6 ming klub va madaniyat uylari, 17 ming kutubhona, 320 ta muzey, 120 ta madaniyat va istirohot boglarida ishlovchi o'n minglab malakali zielilar jamoatchilik fikrini shakllantirishga faol hizmat qilishlari kerak edi. Madaniyat vazirligi tasarrufidagi mazkur tashkilotlar, hamisha ham tumanlardagi ma'naviyat va ma'rifat markazlari bilan baqamti, uygun hamkorlikda faoliyat yuritmayotirlar. Shunday qilib jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi ma'naviyat markazlarida mutahassis kadrlar, sotsiologlar, bilo, mablag' kam bo'lgani holda yuzlab tumanlardagi madaniyat uylari, klublar aholi ongida muntazam shakllantirilishi zarur bo'lgan ma'naviy mahsulotni kderdan olishni bilmaydilar. Joylardagi madaniy-ma'rifiy muassasalar faoliyati ommaga fakat san'at janrlarini tarfrib etish, eshlarni badiiy havaskorlik ishlariga jalb etish bilan chsklanib krlmoqda. Ma'lumki, klub muassasalari, televidenie eki gazetalardan farq kilib, konkret auditoriya, real aholi guruhlari o'rtasida bevosita ish olib borish imkoniyatlariga egadir. Aslida ular aholi bilan jonli, yuzma-yuz muloqotga kirishish, mafkuraviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlariga kura boshkd ijtimoiy ta'sir omillaridan ustunroq mavqega egadirlar. Bu birinchi muammo. Ikkinchi katta muammo-bu o'rganilgan ijtimoiy voqelik, jarayonlar tugrisidagi ijtimoiy fikrni operativ tarzda ommaviy axborot vositalari hamda televidenie orkdli muntazam ravishda berib borilmasligidir.

Sotsiologik tadqiqotlar vositasida o'rganilgan jamoatchilik fikrining dahlsizligi masalasining nechogli muhimligini teran anglash va uni qadriyat darajasida baholash ham muhimdir. Ma'lumki, televidenie eki boshqa ommaviy axborot vositalari sotsiologik surov natijalaridan televidenie eki gazeta manfaatlari yo'lidagina foydalanishga intiladilar. Jamiyatning holis fikri sifatida sotsiologik surov natijalari minbarlari tashkil etilmagan. Uchinchi muammo jamoatchilik fikrini shakllantirishda milliy mentalitet omilidan etarli foydalanmay kelayotganmizdir. Ma'lumki, o'zbeklar tabiatan jamoaviy halk bo'lishlariga qaramay liderning ibratiga, raxbarning, obro'-martabali shahslarning namunasiga karab ish kiluvchi xalq hisoblanadilar. Jamoatchilik fikrini shakllantirishda joylardagi obro'-e'tiborli shahslarga tayanish, ularning ruhlantiruvchi potentsialidan foydalanish imkoniyatiga etarli darajada e'tibor berilmay kelinmokda. Yana bir muammo bu o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar auditoriyasidir. Sotsiologik kuzatuvlar shundan guvohlik beradiki, hozirgi paytda mahallalar, tumanlar va hatgo ishlab chiqarish korhonalaridagi ma'naviy-ma'rifiy masalalarga bagishlaigan majlislarda aksariyat doimiy katnashuvchi bir hil odamlar guruhi tarkib topib kolayotganligi ham z'tiborga olinishi zarur.

Jamoatchilik fikrini shakllantirish mehanizmini yo'lga ko'yish maqsadlarida kuyidagilar taklif etiladi;

1. Mamlakatimizda jamoatchilik fikrini fakat o'rganuvchi emas, balki uni shakllantirish ishlari bilan ham bevosita shugullanuvchi oliy malakali kadrlar tayyorlash ishlarini qo'yish, jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi sotsiologiya mutahassisligini alohida ta'lim yo'nalishi sifatida joriy etish kerakdir.

2. «Iste'dod» jamgarmasi orqali Oliy o'quv yurtlarida faoliyat yuritayotgan professor-

o'qituvchilarni rivojlangan mamlakatlarda malaka oshirishlari, horijdagi ish tajribalarni o'zlashtirish imkoniyatlarini yanada kengaytirish lozim.

Uzbekistan Fan va Texnologiyalar qo'mitasi ko'magida axborot havfsizligini ta'minlash borasida jamoatchilik fikrini shakllantirish mavzuida mualliflar jamoasi ilmiy to'plamini tayyorlash va nashr ettirish maqsadga muvofiq bo'lib, mazkur ishga Fanlar Akademiya sidagi ijtimoiy fanlar sohasidagi etuk olimlar, oliy o'quv yurtlari

professor-ukituvchilarini jalb etish sohaning rivojiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi axborot havfsizligini ta'minlash borasidagi jamoatchilik fikri holatini ommaga etkazayotgan davriy nashrlarga barcha tashkilot va muassasalarni obuna qilishga erishish ham muhimdir.

Axborot havfsizligini madaniyat va san'at sohdalari orqali O'zbekistondagi minglab klublar faoliyatini joylardagi ma'naviyat va ma'rifat markazlari ishi bilan uygulashtirish, yagona ma'muriy boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish kun tartibidagi masala hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalarida sotsiologik markazlar tomonidan o'rganilgan ijtimoiy fikr natijalarini operativ tarzda berib borish aniqrogi tahririyatga manfaatlariga buysundirmaslik va ularning mazmunini yahlitligicha, buzmasdan e'lon qilish, sotsiologik tadqiqotlar yakunlarining dahilsizligi hususida shartnomalar imzolanishi maqsadga muvofiq. Shuningdek ommaviy axborot vositalarida doimiy e'lon qilib boriluvchi «Sotsiolog minbari» rubrikasini joriy etish zarur. Doimiy rubrika esa sotsiologik tadqiqot natijalarini muntazam ravishda ketma-ket berib borishni taqozo etadi. Bu sotsiologiyaga nisbatan real taklif bozorini yuzaga keltiradi. Fan va soha rivojiga keng yul ochiladi.

Axborot havfsizligini ta'minlash uchun ommaviy axborot vositaparining yuqori va kuyi bo'g'inlari reytingi monitoringini joriy etish va har uch oyda holis sotsiologik markazlar ko'magida mazkur nashrlarning jamoatchilik fikridagi ijtimoiy mavqei darajasini aniklab borish hamda matbuotda ommalashtirish ham bugungi kun talablaridan hisoblanadi.

Amaldagi sotsiologik markazlar faoliyatini sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, kasb mahoratlarini oshirish maqsadlarida, shuningdek yangi tuziluvchi sotsiologik markazlarining hayotda amal qilishi uchun doimiy faoliyat yurituvchi Sotsiologiya ilmiy-amaliy Markazini tuzish va ana shu Markazda attestatsiyadan o'tganidan so'ng ularga amaliy faoliyat uchun ruhsat litsenziyalarini olishlari maqsadga muvofiqdir.

Sotsiologik markazlar faoliyatlarini uygulashtirish maqsadlarida ularning faoliyatlarini koordinatsiya qiluvchi "O'zbekiston Sotsiologlari" milliy assotsiatsiyani tuzishga ko'maklashish kerak.

10. Axborot va mafkuraviy hurujlarga qarshi faoliyat yurituvchi tumanlar va viloyatlar va viloyatlar hokimliklarida ularning mavjud shtatlari ro'yhati doirasida sotsiolog shtatlarini joriy etishni amalga oshirish joizdir.

Axborot havfsizligini masalasida jamoatchilik fikrini shakllantirish jarayonlarida milliy mentalitetni o'zgaratgan zamon mantigiga muvofiq ravishda o'zgartirish masalasiga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Prezidentimizning «Tafakkur» jurnal i bosh muharririga bergan interv'yusida, hamda «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati majlisida so'zlagan nutqlarida va boshqa chiqishlarida yosh avlod tabiatida shijoat, tashabbuskorlik, yangilikka intilish, gayratchanlik singari fazilatlarini shakllantirish hususida to'htalgan edilar. Bu esa millat mentaliteta tarkibida mustaqllik, individual rivojlanishga erisha bilish hususiyatlarini rivojlantirishni ham tabiiy ravishda taqozo edi. Axborot havfsizligini ta'minlash, mafkuraviy ta'sirdan ogohlik masalasida faoliyat dasturlarini ishlab chikish va joriy etish zaruratini kun tartibiga qo'yadi.

Hullas, mamlakatimiz Prezidenti halkimizni ozod va obod jamiyat barpo etish ishlariga qat'iy azmu karor, shijoat bilan kirishishga da'vat etmokda. Buning uchun esa ko'pgina masalalar yechimi uzimizga bog'lik, ekanligini teran anglamog'imiz, eng shimarib, g'ayrat bilan ishga kirishmogimiz lozim.

10-ma'ruza. O'zbekiston Respublikasining ommaviy axborot vositalari va jamiyat havfsizligini psixologik ta'minlash.

Reja:

1. Zamonaviy axborot texnologiyalari va zamonaviy junalistika.

2. O'zbekiston Respublikasining ommaviy axborot vositalari va jamiyat havfso'zligini psixologik ta'minlash.

Zamonaviylashgan yuqori darajadagi ommaviy axborot texnologiyalari va asosan Internet jahon miqyosida printsip jihatidan yangi sharoit yaratishdi. Jurnalistika tobora odamlar, davlat va jamiyat orasida sifatli, zamonaviy aloqani shakllanishiga ta'sir qiladigan vosita bo'lib koldi.

XX asrning 60 yillarida Toronta Universitetining professori Marshal Makklyun tomonidan karomat qilingan «Dunyo miqyosidagi qishloq» bugungi kunga kelib haqiqatga aylandi. Hozirgi kunda butun insoniyatning jamiyat miqyosigacha «qisilish» yuz berdi. Sanoatlashgan jamiyatning o'rniga informatsion jamiyat ko'rib keldi, ommaviy axborot vositalari va aloqalarining roli tez sur'atda o'sdi. Komp'yuter, uyali aloqa telefoni, Internet millionlab insonlarning hayotini asosiy qismi bo'lib qoldi.

Bu aloqa vositalari nafaqat jurnalistning doimiy hamrohi bo'libgina qolmasdan, balki, uning kundalik ishidagi asosiy qurol, maslahatchi, kutubhona, elektron entsiklopediya va butun dunyodagi bo'limlarning jamlanmasi bo'lib qoldi.

Bugungi kunda komp'yuter, uyali aloqa telefoni jurnalist qayerda bo'lmasin (hatto odam yahamaydigan orolda bo'lsa ham) sanoqli daqiqalarda o'z materialini juda uzoqdagi gazeta va jurnallarga etkazib bera oladi. Agar gap radio yoki televideniya haqida bo'lsa, u to'g'ridan to'g'ri efirga chiqadi. Ular butun dunyo bo'ylab manashu o'rgimchak to'ridan foydalanuvchilar uchun axborotlarni Internet orqali yuboradilar. Albatta, bugungi kunda jamoatchilik va iqtisodiy hayotimizda yuqori texnologiyalarning yoyilish jarayoni keng ko'lamda bo'lib qoldi. Aynan zamonaviy axborot texnologiyalarining evaziga jurnalistika, bir qator sifatli o'zgarishlarni vujudga keltirdi. Ular hammasidan ham ko'proq, halqaro ko'rinishga ega bo'ldi. Boshqa tomondan jurnalistning o'z imkoniyatlari o'sdi.

Aytish mumkinki, yuqori darajadagi texnologiyalar jurnalistikaning mustaqil bo'lishiga imkon berdi. Avvallari u yoki bu redaksiyaning mehnatkash hodimi tinglovchilar Bilan aloqa qilishi uchun zamon Bilan, ommaviy axborot kanallari Bilan va nihoyat rahbarlar Bilan hisoblashishlari kerak edi. Bugungi kunda ular buni ko'rsatuv dasturini tayyorlash jarayonining o'zidayoq amalga oshirishi mumkin. Bundan bir necha yillar avval ham tomoshabinlarning birorta kanalidagi tavsiya qilingan ko'rsatuvlarni ko'rish imkoniyatlari ham cheklangan edi. Bugunga kelib, tomoshabinning tanlash imkoniyati cheksiz. Ya'ni zamonaviy axborot texnologiyalari nafaqat jurnalistga balki, tinlovchilarning o'ziga ham erkinlik berdi.

Shu erda ommaviy axborot vositalari dunyosida shuhrat qozongan, amerikalik olim Uolter Limppmanning quyidagi mashhur so'zlarini eslash o'rindir. U shunday degan edi: «Siz hozircha materialni yozyapsizmi, siz erkinsiz, lekin siz uni menga berishingiz bilanok, sizning erkinligingiz tugab, meniki boshlanadi. Keyin men qo'lyozmani nima qilishni o'zim hal qilaman. Xohlasam nashr qildiraman, xohlasam ahlal qutisiga tashlayman». Bu so'zlar 1922 yilda ayto'lgan so'zlardir. Bu so'zlari Bilan u o'z zamonasidagi jurnalistning erkinligini Aniq ko'rsatib bergan. Albatta, jurnalistning o'zida materialini o'zi xohlagan redaksiyaga yoki boshqa muharrirga berish imkoniyati bo'lgan. Lekin nima bo'lgandayam jurnalist o'zidan yuqorida turgan shahslarga bo'ysunishga majbur edi. Bugungi kunda bunday majburiyat asta-sekin yiqolib bormoqda.

Zamonaviy texnologiyalar shozirgi kunda jurnalist va redaksiyaning imkoniyatlarini yuqori darajaga kitararmoqda. Shuning uchun ular doimiy ravishda zamonaviy axborot texnologiyalari yangiliklaridan habardor bo'lib turishlari kerak. Tajribadan ma'lumki, bugungi kunda, ko'proq jurnalistikaning rivojlanish darajasi Amaliy jihatdan, kichik gazetalarning mehnatkash hodimlarini yoki mahalliy radio va televidenie imkoniyatlarini keng milliy ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari Bilan rivojlandi.

Aynan shu va shu kabi jiqlar jamiyatda jurnalistning mustahkam o'rni va jurnalistikaning roli muhim ekanligini bayon qiladi.

Bugungi kunda jurnalistika hammadan ham ko'proq insoniyatning rivojlanish masalasini amalga oshirish imkoniyatlarini ochib bermoqda.

Sotsiologlar qayd qilishlaricha, qancha ko'p ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy rivojlanish yuz beradi. Modomiki, jurnalistika bu turdagi axborotlarni to'plash, qayta ishlash, tartibga solish va analiz qilish bilan shug'ullanar ekan, huloosa qilish mumkinki, qancha ko'p yuqori sifatli jurnalistika ishidagi topshiriqlarni to'laligicha bajarsa, jamiyatda shuncha ta'sirli va harakatli rivojlanish yuz beradi, davlat institutlari va boshqaruv tizimi shuncha boshqaruv vazifalarini amalga oshirishi va jamiyat rivojlanishining qurilishini oldindan aytishi va ularning rejalarini ishlab chiqishi mumkin.

O'ziga hos zamonaviy dunyoda gazetalar sonining sezilarli o'sishi va jurnallarning har-xil yo'nalishlari paydo bo'lyapti. Ommaviy axborot vositalari bo'yicha mashhur mutahassis Maykl Konnif shunday degandi: XX asrning ohirida go'yo kunlar amerikaning kunlik gazetalarini o'qish bilan o'tgandek tuyuldi.

Keyinroq, u «Rasm kamdan-kam o'zgaradi» dedi. Gazetalar bugungi kunda elektron axborotlar revolyutsiyasining boshida turadi. Ular joyli telefon abonentlari foydalanishi mumkin bo'lgan-audiotekstlarni, tijoratga oid axborotlarni, yangilik tasmalarini iste'molchilarga taqdim etadi.

Hozirgi kunda, an'anaviy davriy matbuotlarning faoliyatlari bilan birga samarali onlayn jurnalistika xizmatlari vujudga keldi.

Bu yinalishning kelajagi porloq. «Maykrosoft» ixtirochisi Bo'll Geytsning ta'kidlashicha, yaqin kelajakda komp'yuter va Internet tarmog'i ham hammabop bo'lib qoladi. Bu texnikani yaratish darslik yaratishdan ko'ra foydali va arzonroq bo'ladi. Tinglovchilarning biror muammo biyicha fikrlarini yig'ish imkoniyati ma'lum bir zamonga hos bo'lib qoladi. Shuning uchun Kim tez ishlasa, o'sha voqea yo'nalishini boshqaradi va nazorat qiladi. Boshqa tomondan, agar biror bir qatlam ommaviy axborot vositalari nuqtai nazaridan qolib ketsa, unda paydo bo'lgan bo'shliqni turli xil Mish-mishlar, bo'htonlar, g'iybat va uydirmalar Bilan to'ldirib tashlashadi. Buning ustiga ularni tarqatish Bilan ommaviy axborot qatlamlari shug'ullanishi mumkin. Tajribada bunday «kamchilik»lardan nisbatan ko'proq horijlik Raqiblar foydalanishadi va tezlik Bilan bu bo'shliqni to'ldirishadi.

Shuni yana esda saqlash kerakki, yangi axborot texnologiyalari so'zsiz sizning shayotingo'zda ijobiy rol o'ynaydi, gohida hatto, davlatning kuchli tizimi tartibsiz xarakterda bo'lishi jirkanch guruh va shahslarning qo'liga etib borishi mumkin. Allaqachon ma'lum bo'lgan omma fikrini iskanjaga olib manipulyatsiya qilish mumkin. Ha bu haqda bunga misol bo'la oladigan bir qancha voqealar bor. Bunga misol qilib, AQSh kongressining so'ngi saylov kompaniyasini eslash kifoya. Yana bir shunga o'hshash voqea, Iroq harbiy kompaniyasi-uni respublikachilar va demokratistlar turlicha talqin qiladilar. Internet tarmog'i peshtoqida to'plangan turli-tuman kompromat yoki davlat va siyosiy arboblardan, olimlardan, yozuvchilardan ya'ni VIP person deb ataluvchilardan uchun mashsus saytlar borligini eslatib o'tish o'rinlidir.

Yuqorida aytib o'tilganlar Yana bir marta OAV jamoatchilik hayotida qanchalik mushim o'ringa ega ekanliga, Yana bir marta guvoshlik beradi. Bu rejadan O'zbekiston ham mustasno bo'lmadi. Davlatimiz va jamiyatimizning mustaqillik kunini tantanali ravishda e'lon qilingan kunda taraqqiy etgan nashriyotlar, radiostantsiyalar, televidenie va boshqa axborot agentliklarini diqqatini jalb etdi. 1990 yillarning boshlarida davriy matbuotlar 200 ga yaqin deb sanalgan bo'lsa, qozirgi kunga kelib ularning soni 1000 dan oshgan. Ularning 680 tasi gazetalar, 194 tasi jurnal va jurnal shaklidagi nashriyotlar, 4 ta milliy teleradiokompaniyalari, 34 ta tele- va radiostudiyalari, 7 ta kabel' audiovo'zual OAV, 4 ta axborot agentliklari hisoblanadi. Davlatimizda jurnalistika materiallarini tarqatish yuqori texnologiyali bo'lib qolmoqda.

Yuqorida keltirilgan OAVlarining soni davlat va nodavlat OAVlaridir.

OAVlariga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida alohida e'tibor qaratilgan. Ular uchun muvaffaqiyatli va to'laqonli sharakat, tegishli qonun chuqaruvchi baza tayyorlab qo'yildi. Davlat rivojlanishida Aniq chora-tadbirlar qatorida jamiyatimizda jurnalistikaning huquqliy holatini kuchaytirishga ruhsat berish, uni qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud shokimiyatlari qatoriga qo'yish va uni to'rtinchi hokimiyat qilish belgilandi. 1996 yilning boshida O'zbekiston global' tarmoq bo'lmish Internetga ulandi. 2006 yilga kelib, Dunyo bo'ylab o'rgimchak to'ridan foydalanuvchilardan 855 mingta va 1mln, 150 ming odam uyali aloqaning abonentlari ekanligi aniqlandi.

Bugungi kunga kelib, ko'plab OAVlarining Internetda o'z saytlari bor. So'nggi vaqtlarda elektron gazetalar ham vujudga keldi. Bugungi kunda nafaqat bizning tinglovchilar chet el OAVlarini tinglayapti, balki, chet el tinglovchilari ham Internet orqali bizning gazeta va jurnallarimizni o'qiyapti, radiolarimizni tinglab, teleko'rsatuvlarimizni ham ko'rishayaptilar.

Boshqacha qilib aytganda, bu holat bizning jamiyatimizni yanada ravshan, yanada ochiq beryapti. Chet elliklar endi o'zlari bizda nima yuz berayotganini hulosa qilishlari mumkin, bizning jamiyatimizning u yoki bu ssenariylarini yaratishi mumkin.

Bularning bari O'zbekiston Respublikasi axborot kanallariga juda katta javobgarlik yuklaydi. Reaktsion jamiyatlar OAVlari idoralari o'zlari jamiyatimizda nimalar yuz berayotganini amaliyotda ko'rib turgan bizning Raqiblarimizga qarshi fikr bildirishga umid bog'lash qiyin. Shuni yodda tutish kerakki, ular har doim ham bu ma'lumotlardan yahshi niyatda foydalanishmaydi.

Davlatimiz OAVlari odamlarni nimalar tashvishga soladi, ularning jonli qiziqishlarini inobatga olib, e'tiborsiz qoldirmasdan hayotning turli sohalariga chuqurroq yondoshishlariga to'g'ri keladi. Matbuotlar o'zlarining tematik chiqishlarini kengaytirishlari kerak. Tinglovchilarni faqat pulning ko'tarilishi yoki qadrsizlanishi q-qiziqitirmaydi, balki, ularni o'zbek estradasining yulduzlari Yulduz Usmonova yoki Nasiba Abdullaevaning hayoti, yoki siyosiy, davlat va jamiyat arboblari bizning qanday ishlashlari, yashashlari va dam olishlari ham qiziqtiradi. Nima uchun tinglovchilar ularning tashqi pardozlangan, ishlov berilgan portretlarini ko'rishni hoshlamaydilar, balki, xalq ularni tirik inson kabi ko'rishni istaydilar.

Afsuski, bizning OAVlarimiz baribir sust ishlashadi. Albatta ular o'z ustlarida qattiq ishlashadi, lekin kutilgan natijani bermaydilar. Balki, xalq ularning jamiyatimizdagi roli va imkoniyatini unchalik qadrlamayaptilar. Matbuotlar o'zlaricha hayot kechiryapto'lar, xalq esa o'zicha. Biz ikkala tomonning qiziqishlari qachon mos kelishini kuzatib tura olmaymiz. Hozircha matbuot jamiyat tartibini buzishga intilmaydi, uning vijdoni bo'lishga urinmaydi, matbuot hech qachon iltimos qilib bo'lib olinadigan narsa emas.

Asosan, bizning matbuot bir yo'nalishda, turli nomda bo'lishiga qaramay ular bir xil tipda namoyon bo'lyapti.

Bugungi matbuotimizga baho beradigan bo'lsak, hamma, kim bu soha bilan aloqador bo'lsa, har bir o'tirgan jurnalistning ichki shahsiy nazoratida, uning asosiy kamchiligi ko'rinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov 2005 yil 28 yanvarda Oliy Majlisning ikkala palatasi bilan o'tkazgan majlisida shunday degan edi, xalq OAVdan hokimiyat va boshqa davlat boshqaruv o'rganlari arboblari haqida tanqidiy baho, bugungi kunda hayotimizda ko'ndalang bo'lib turgan bir necha savollarga javob kutayptilar.

MUNDARIJA:

- 1-maruza. Ochiq axborot tizimlarida axboriy-psixologik havfsizlik**
- 2-maruza: Axborot va jamiyat taraqqiyoti**
- 3-ma'ruza: Globallashuv, milliy ma'naviyat va axborot tizimlari**
- 4-ma'ruza. Shaxs, jamiyat va davlatning axborot-psixologik havfsizligidagi manbalar va ularning turlari.**
- 5-ma'ruza: Ommaviy axborot vositalari va axborot qarama-qarshiligi**
- 6-Ma'ruza: AXBOROT SOHASIDA MILLIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH TIZIMINING MOHIYATI VA UNSURLARI**
- 7-Ma'ruza: AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING VAZIFALARI, ASOSIY FAOLIYAT YO'NALISHLARI VA USLUBLARI**
- 8-ma'ruza: Ochiq ommaviy axborot tizimi sharoitida shaxsning psixologik o'zini-o'zi himoyalashi**
- 9-Ma'ruza: Jamoatchilik fikri va jamiyat axborot-psixologik havfsizligini ta'minlash.**
- 10-ma'ruza. O'zbekiston Respublikasining ommaviy axborot vositalari va jamiyat havfsizligini psixologik ta'minlash.**